

NICCOLÒ MACHIAVELLI

VLADAR

V LJUBLJANI 1920

NATISNILA IN ZALOŽILA ZVEZNA TISKARNA

NICCOLÒ MACHIAVELLI

VLADAR

Jean Vukobratović

V LJUBLJANI 1920

NATISNILA IN ZALOŽILA ZVEZNA TISKARNA

46761

PREVEDEL IN NAPISAL

UVOD

ABDITUS

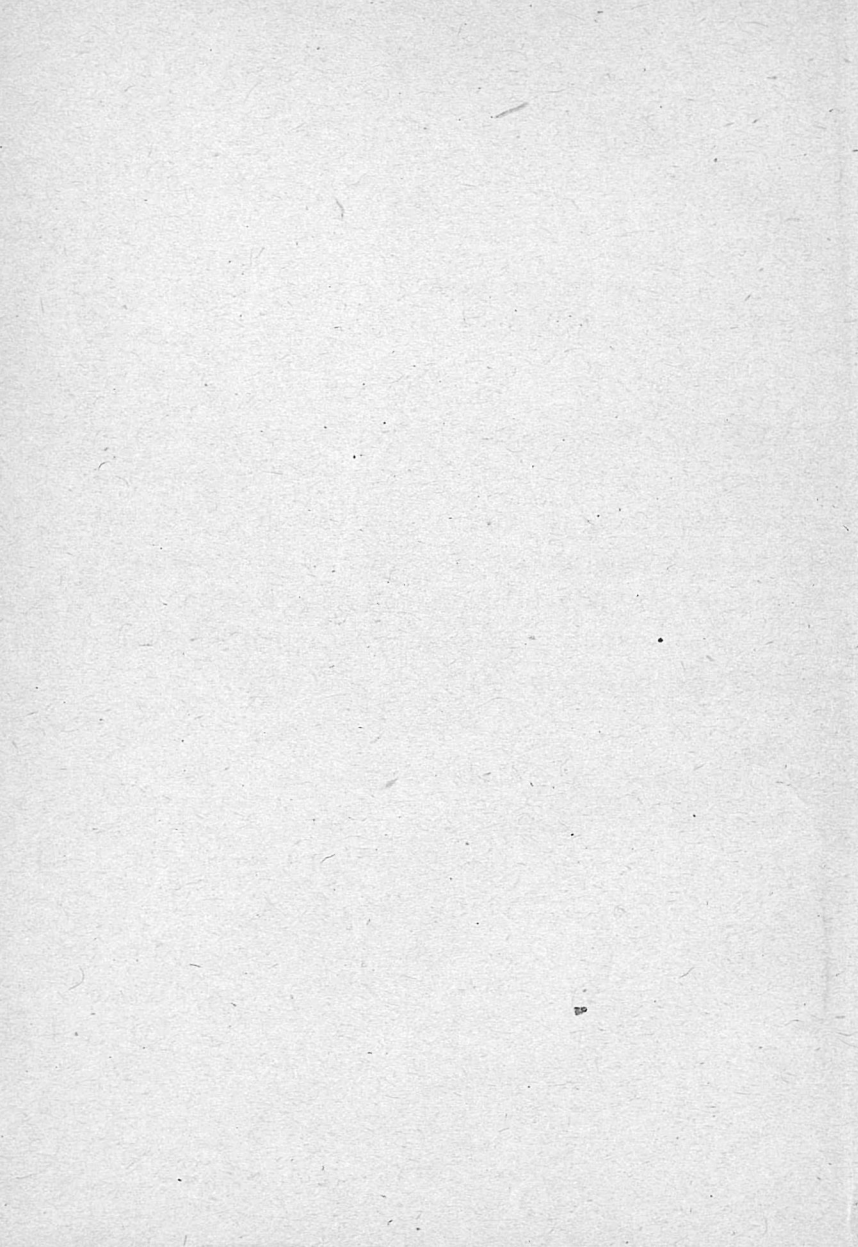
Albin Prepeluh

030017420

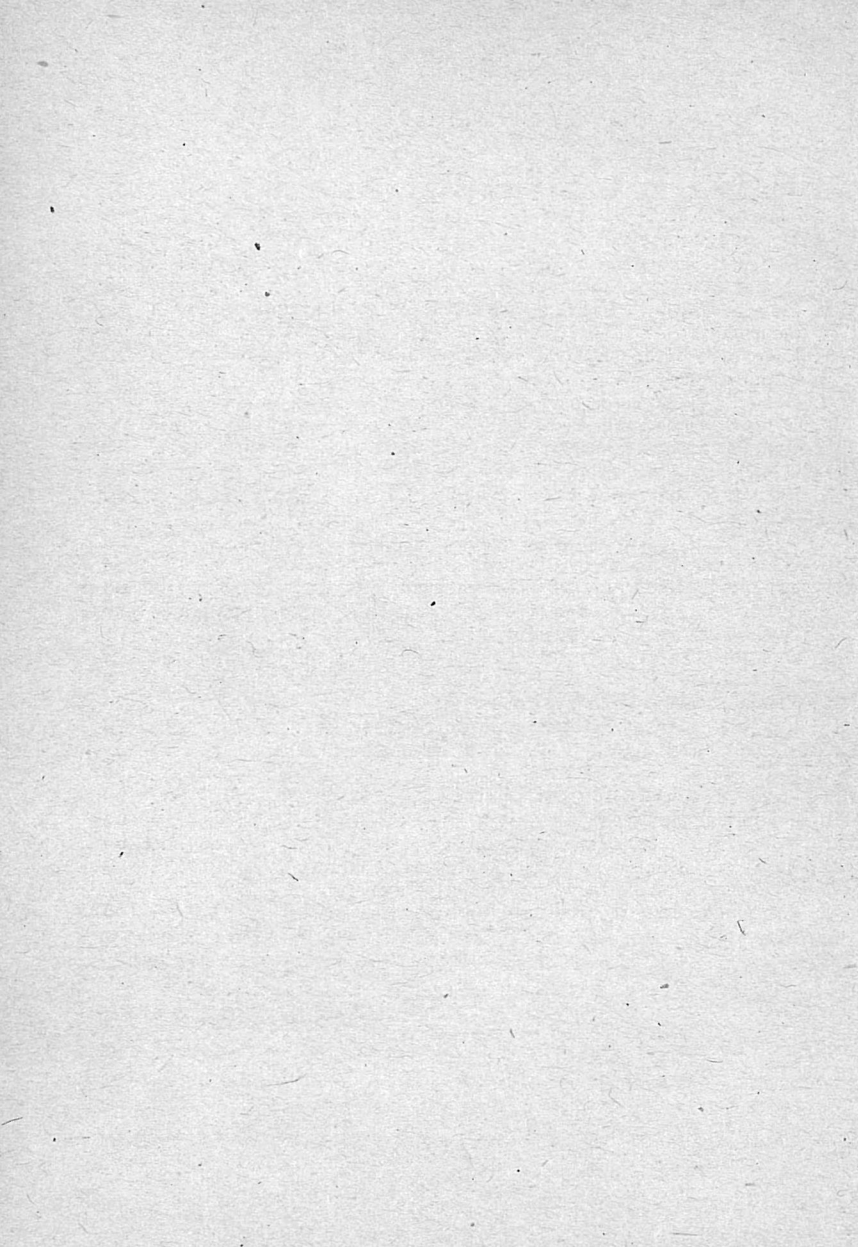
Prepeluh

V težkih, dvomov polnih letih svetovne vojne in revolucionarnega razmaha je bil tudi Machiavelli zvest spremljevalec mojih potov in misli. Prijateljsko je znal razložiti marsikatero psihološko uganko tedanjih dni. Podkrepil in utemeljil je naše takratne nade. Čeprav zelo star, so njegove zgodbe poučne tudi za sedanji rod. Veliko duhovitosti, krepkih in samostojnih misli je v tej knjigi!

VSEBINA.

Niccolò Machiavelli. Informativen uvod	1
Niccolò Machiavelli piše pismo: Francescu Vettoriju v Rimu	21
Niccolò Machiavelli: Presvetli Lorenzo de' Medici!	26
I. O raznovrstnih vladavinah in o tem, kako se pridobe	27
II. O dednih samodržtvih	27
III. O mešanih vladavinah	28
IV. Zakaj se Darijeva država po Aleksandrovi smrti ni uprla njegovim naslenikom?	36
V. Kako se obvlada mesta ali vladavine, ki so imele pred osvojitvijo lastno ustavo?	38
VI. O novih vladavinah, osvojenih z lastnim orožjem in hrabrostjo	49
VII. O novih vladavinah, ki se pridobe s tujo pomočjo ali vsled sreče	53
VIII. O tistih, ki se z zločini polaste vladarstva	49
IX. O meščanski vladavini	53
X. Kako presodimo moč vsake vladavine?	56
XI. O duhovnih vladavinah	58
XII. O različnih vrstah vojaštva in o najemnikih	60
XIII. O pomožnih, mešanih in lastnih četah	64
XIV. Kaj pritiče vladarju v vojaških zadevah?	68
XV. S čim si ljudje, posebno pa vladarji, zaslužijo hvalo ali pa grajo?	70
XVI. O darežljivosti in skopuštvu	71
XVII. O krutosti in milosrčnosti. Ali je boljše, da si priljubljen ali da se te boje?	73
XVIII. Vladarjeva beseda in zvestoba	76
XIX. Kako se izogneš zaničevanju in sovraštvu?	78
XX. Ali so vladarju trdnjave in druge varnostne uredbe koristne ali škodljive?	86
XXI. Zaradi česa postane vladar slaven?	90
XXII. Vladarjevi tajniki	93
XXIII. Prilizovalcem se je treba izogniti	94
XXIV. Zakaj so italijanski vladarji izgubili svoje države?	96
XXV. Upliv sreče na človeške zadeve	97
XXVI. Osvobodite Italijo gospodstva barbarov!	100

Niccolò Machiavelli.

Informativen uvod.

Razpadu antične rimske države in poplavi nasilnih ter svežih barbarskih narodov so sledila mračna stoletja. Med vsemi zapadnimi deželami je bila edino le Italija tako srečna, da si je ohranila nekaj ostankov antične kulture. Obenem je bila sedež nove kulturne in gmotne moči — rimsko kato-liške cerkve. Njena številna mesta so bila več ali manj svo-bodna, vsled barbarske poplave prenapolnjena z begunci. Nastala so nova mesta — Benetke, Genova! — v katerih se je neodvisno meščanstvo nemoteno razvijalo. V italskih mestih se je širila omika in je rastlo blagostanje. Njihovi notranji upravi so načelovali magistrati, prebivalstvo pa se je organiziralo po srenjah in cehih. Ta samouprava je okrepila demokracijo. Država je bila preslabotna, da bi v svojem lastnem interesu, potlačila demokratično meščansko strujo, ki je izpodjedala moč plemstva. Boj med hijerarhijo in po-svetno državno oblastjo je v prvi vrsti koristil bogatemu, svobodnemu meščanstvu, ki ga je jačila tudi cerkev. Meščan-stvo bi ji moralo biti zato hvaležno. Vendar se ni hotelo odločno postaviti na stran papeža proti cesarju iz strahu, da bi utegnila postati rimska stolica premogočna vsled zdru-žitve duhovne in posvetne oblasti. Bogatemu in omikanemu meščanstvu moč rimskega dvora ni imponirala tako zeló, kot drugim krščanskim narodom, ki so jo gledali iz dalje, nepoznavajoči niti oseb niti razmer. Italsko meščanstvo pa je videlo od blizu notranje razprtije rimskega dvora in je natančno poznalo sredstva, ki so se porabljala v boju za moč in oblast. Gledalo je od blizu medsebojne boje bogatih rodbin za posest rimske stolice in za premoč v kardinalskem kolegiju. Vsled tega bogati sloj v Italiji — majhni vladarji, plemstvo, meščanstvo — ni bil tako ubogljivo udan pa-peštvu, kakor so bila oddaljena krščanska ljudstva, moralno

stoječa višje, globoko verna, pokorna ukazom iz Rima. Kljub temu pa je bilo italško prebivalstvo ponosno, da je očarujoči rimski dvor imel svoj sedež v njegovi lepi deželi. Od tega je imelo vsestransko korist. Moč rimske stolice nazven je bila tako velika, da so se ji pokorili mogočni posvetni vladarji, kralji in cesarji. Italško meščanstvo pa ni bilo tako pokorno. Ko je na primer papež Aleksander primoral angleškega kralja Henrika II., da se je bičal na grobu upornika, je bil sam prognan; uprlo se mu je bogato rimsko meščanstvo, ki ga je sumilo, da mu hoče vzeti njegove svobodščine.

Tedaj je po vsej Evropi vladalo plemstvo, ki so pred njim morali kloniti tudi vladarji. V Italiji se plemstvo ni nikoli moglo dvigniti do absolutne moči. Porazdeljeno na majhne državnice, se je družilo z meščanstvom, posebno v republikah. Plemiči so živeli v svojih mestnih palačah, kjer so se včasih posvečali tudi znanstvu, umetnosti in politiki.

Gosto naseljeno meščanstvo je nadziralo svojega vladarja ali pa izvoljeno vlado na zelo učinkovit način. Vsled tega se med njimi ni mogel razviti absolutni aristokratizem, ki je neomejeno zavladal povsod drugje, na Francoskem, Angleškem, v Nemčiji in tudi pri nas.

Vzporedno s politično samostojnostjo velikih mest in majhnih državic se je poglobilo tudi duševno življenje. Razvita trgovina in obrt sta pospešili razvoj znanosti in umetnosti. Križarske vojne, ki so drugim deželam naprtile le stroške in jih zgolj versko navdušile, so otvorile italškemu polotoku nove vire zaslužka, moči in znanstva. Sueškega prekopa še ni bilo. Sredozemsko morje je še bilo središče evropske trgovine. Italijanske ladje so brodarile po vseh morjih, italijanski trgovec je povsod imel svoja blagovna skladišča. Obrt se je na novo razcvela; v vseh trgovskih središčih so se naselile italijanske banke; italijanska trgovina se je širila po vsem tedaj znanem svetu. Macaulay dvomi, če se je v devetnajstem stoletju katera dežela v Evropi, izvzemši Anglijo, kulturno in gmotno tako povzdignila, kakor so se nekatere dežele v Italiji pred štiristo leti. V prvi polovici štirinajstega stoletja je imela florentinska republika 300.000 goldinarjev letnih dohodkov, katera vsota je vsled padca kovinske

vrednosti enaka 600.000 funtov šterlingov. (vrednosti pred vojno). Pod vlado kraljice Elizabete Anglija in Irska skupaj niste imele toliko letnih dohodkov. V Florenci na primer so tedaj izdelovali volno v 200 tvornicah; v njih je bilo zaposlenih 30.000 delavcev. Letno se je prodalo blaga za 1,200.000 goldinarjev (srebro je imelo štirikrat večjo vrednost nego jo ima dandanes). Florenca je imela 80 bank, z okolico 170.000 prebivalcev in šol za več kot 10.000 otrok.

Ugodne gmotne razmere so pospeševale znanost in umetnost. Že prej je Italija dala svetu najsilnejšega pesnika Danteja in mojstra svoje proze Boccacija; poznejši kulturni razvoj je pričaral na dan mojstre, ki jih še dandenes občudujemo in posnemamo. Rodila se je renesanca s svojimi velikimi predstavniki: Mihaelangelom, Tizianom, Raffaelom, Lionardom da Vincijem, Machiavellijem, Ariostom in drugimi.

Oživel je tudi študij antične rimske in grške kulture in spopolnil živečo. Vodniki italijanskega ljudstva so postali izomikani in genialni ljudje. Hrepenenje po izomiki je naraščalo vsepovsod; vsakdo je hotel biti deležen, vsakdo ji je hotel služiti. Vladarji in republike, kardinali in beneški doži so častili pesnika Petrarko. Ustanavljale so se šole in knjižnice, ščitili so se učenjaki in umetniki. Na italijanska vseučilišča so vreli mladeniči iz vseh dežel. Potujočemu italijanskemu trgovcu sta se pridružila učenjak in umetnik, zbirajoča rokopise, starine, slike, skulpture, arhitektonske umotvore. Ko je v Florenci zavladal mladi Lorenzo de' Medici, je bila njegova državica na vrhuncu svoje moči in slave. Tiste čase je celo na Angleškem in Francoskem med ljudstvom prevladovala revščina, med vladajočim slojem, privilegiranim plemstvom, pa posurovelost in nevednost. Pri nas se je tisti čas slovenski podložnik pripravljal, da z grobo silo odvali raz sebe pezo izkoriščanja po fevdalni nemški gosposdi. Vodniki slovenskega ljudstva so drug za drugim polagali glave na žrtvenik svojih socialnih idej. V Italiji pa so se bogata mesta zaljšala z novimi pristani, arzenali, muzeji, knjižnicami in razkošnimi palačami. Na njihovih trgih se je kupčevalo s suknom in z volno, z bengalsko svilo in s sibirsko kožuhovino, z žitom in s pridelki iz bogate Lombardije. Po nji-

hovich tvornicah in delavnicah je mrgolelo na tisoče delavcev, katerih blagostan se ni dal primerjati z revščino slovenskega podložnika, ki je dostikrat živel slabše ko živina v hlevu.

Koncem petnajstega stoletja je bil boj med cerkveno in posvetno oblastjo, ki je trajal več stoletij, v bistvu že odločen. Posvetna oblast je zmagovala. V Evropi se je uveljavljalo politično ravnotežje med posameznimi državami. Odslej je tudi cerkev zasledovala svoje politične cilje kot zgolj političen element.

V drugi polovici petnajstega stoletja se je posebno Francija okrepila. Španija se je opogumila in se vmešavala v evropske spore. Anglija je baš preživela dolgotrajno notranjo krizo. Tedaj je francoski kralj Karl VIII. zahrepenel po lepi Italiji. Z vojsko je prišel v Rim, vzel si je Neapolj. Takoj so se dvignili njegovi nasprotniki: — pepež Aleksander VI., cesar Maksimilijan, španski kralj Ferdinand »katoliški«, angleški kralj Henrik VIII. in drugi. Pregnali so ga zopet iz Italije. Vse evropske države so se zgibale. Druga se je zvezala z drugo, da bi držala soseda v šahu. Te državne zveze so bile znanilke novega državno-političnega sistema v Evropi. Vspričo Francije, Španije, Anglije in nemškega cesarstva je bila Italija slabotna, razdeljena na številne državnice. V njeni sredini je ležala papeževa posvetna državnica, majhna in slabotna, po svojem etičnem namenu element miru. Vojaško se Italija ni mogla upirati mogočnim sosedom. Italijanske državnice: Cerkvvena vladavina, florentinska in beneška republika, milanska vojvodina, neapoljsko kraljestvo in številne druge vladavine so bile ljubosumne med seboj, pozivale so na pomoč tujca, vabile ga v deželo. Vse so bile v vojaškem pogledu zanemarjene, pri svojih vojnih podvzetjih odvisne od takozvanih »Condottierov«. Kadar se je katera italijanskih držav zapletla v vojno, si je proti plačilu najela vojaštvo teh »Condottierov«, ki je šlo v boj za njene namene in interese. Ti vojaški najemniki so plenili ljudstvo in vladarje, bojevali pa so se bolj navidezno kot zares. Danes so se bojevali za tega, jutri za onega, njih zvestoba se je ravnala po plačilu. Prebivalci italskega polotoka, ki so bogateli vsled razvite trgovine in obrti, so bili razvajeni in pomehkuženi. Zato niso

imeli veselja do vojaškega stanu. V vojnih časih so si najeli druge za denar, da so branili njih domovino.

V srednjem veku bojevanje ni bilo preveč enostavno. Vojak se je moral več let uriti, da je znal rabiti težko in okorno orožje. V bitkah so odločevali težko opremljeni jezdeci, od nog do glave vklenjeni v železni oklep, sukajoči dolga kopja. Pehota je imela majhno veljavo; zato so jo zanemarjali. Vsakdo je bil prepričan, da navala težke oklopne konjenice ne zadrži nobena pehota. Šele hrabri sinovi švicarskih gorâ so doprinesli nasprotni dokaz, ko so junaško odbili naskok težke burgundske konjenice. Strelsko orožje je bilo še zelo primitivno, vsled tega je slabo učinkovalo. Artiljerija je imela nekaj pomena le pri obleganju ali pa pri obrambi trdnjav.

Razumljivo je, da je za tako vojevanje bil potreben dolgotrajni poduk, vztrajno vežbanje. Kdor je hotel biti vojak, se je moral posvetiti zgolj temu poklicu. Obrtnik, trgovec, učenjak, umetnik, — vsi ti niso imeli časa baviti se z napornimi vojaškimi vajami. V drugih evropskih deželah pa je imelo številno domače plemstvo skoro izključno vojaško vzgojo, da je moglo strahovati podložne kmete, v vojni pa služiti vladarju. V Italiji so se vojaki najemali za plačo, ko drugje te institucije še poznali niso. Te poklicne vojaške čete, pod vodstvom »Condottierov«, so bile takorekoč lastnina vseh. Ako so bili v boju poraženi, je sicer trpel njih ugled, posledice poraza pa je nosil tisti, ki si jih je bil najel. Ako pa so zmagali, čast domovine ni ničesar pridobila, ker so se bojevali zgolj zaradi plačila. Tak vojak-najemnik je imel svojega konja, svoje orožje in skušnje; danes se je udinjal temu, jutri onemu. Bilo mu je vseeno, ali se je boril za papeža ali neapoljskega kralja, beneškega doža ali milanskega vojvodo, in tako dalje. To nenaravno vzdušje je uplivalo na značaj naroda; izdajstvo, hinavstvo, zavratnost, umor — vse je bilo nujno, zato opravičljivo. Umevno je tudi, da boji med plačanimi najemniki niso bili posebno ljuti in krvavi, ker so se vojske borile po skupno določenih vojnih predpisih. To najeto vojaštvo se je medsebojno ščitilo; neranjeno se je pustilo vjeti; smrtnih slučajev v bojih je bilo malo. »Junaški vitezi« so navadno dočakali visoko starost. Bitke so se

pričenjale s solnčnim vzhodom, končavale pa z njegovim zahodom. Hrabrost je prestala biti prva vojaška čednost.

Italijansko vojaštvo se torej ni moglo meriti z divjimi Švicarji, discipliniranimi francoskimi, španskimi in nemškimi četami, ki so imele o svojih dolžnostih in vojaških krepostih čisto drugačne nazore kot domači vojaki - najemniki. Italija je postala njih plen. Italijan je bil ponosen na zakone in kulturo svoje dežele, vojaški duh pa mu je bil tuj. O življenju je imel drugačne nazore kot ti le tujci. Iz teh dveh naziranj sta se razvila dva nasprotna si moralna sistema, pravi Macaulay. Drugje je na primer bilo sleparstvo ali pa hinavščina zaničevana lastnost. Italijan je sodil drugače; ti grdi lastnosti je cenil kot izurjenost, nagel zapopadek, iznajdljivost, poznanje človeške narave.

Tako globoka razlika v naziranju o življenju je ločila tedanje Italijane od svojih, na nižji kulturni stopinji stoječih sosedov. Ž njimi se je zgodilo, kakor nekdam z Grki, ki so si jih podvrgli Rimljani, manj kulturen, toda vojaško silnejši narod. V dobi renesance je bil Italijan plašen, zvijačen, premeten in zavraten. Svojo domovino pa je vendarle ljubil. Znal je biti tudi velikodušen in plemenit: — plod visoke omike. Doba ga je vzgojila takega. Tekom stoletij se je navadil smatrati hinavščino, izdajstvo, zarote, krive prisege in ubojstva kot potrebno, neodvratno in koristno zlo. Vedno in povsod je iskal le svojo korist, dobiček; njegov »sacro egoismo« je torej že zelo star. Ako so se v njegovi glavi pletli častihlepni načrti, se je nazven kazal zmernega in stoično mirnega; za omikanim čelom pa se je skrivala zla misel. Strahopetnost se mu ni zdela sramotno svojstvo, temveč zapoved razuma. Tisto sredstvo, ki ga je najhitrejšje privedlo do cilja, se mu je zdelo najpoštenejšje. Zato nasprotnika ni odkrito sovražil, ker je vedel, da ga bo z zahrbtnostjo premagal hitreje in lažje. Vsled teh svojih lastnostij je bil najboljši politik v tedanji dobi, ker je druge nadkriljeval v omiki in s pametjo. Če ni zasledoval političnih ciljev, je bil mehak in zelo človekoljuben. Ljubil je globoke mislece, dovršene govornike, umetnike, pesnike — vse, kar blaži surovo človeško naravo. Vsak čas in vsak narod ima svoje karakte-

ristične slabosti, ki so tako splošne, da bi se komaj našlo koga, ki bi jih ne priznaval, pravi Macaulay. Z ugotovitvijo te spoznane resnice nam je dana možnost, pravilnejše ocenjevati započeta in nauke naših prednikov.

Ta narodno-ljudska svojstva so se odražala tudi v tedanji italijanski politiki. O Italiji in njenih zadevah se ni več odločevalo na domačih vladarskih dvorih, odkar so bili prišli »barbari« v deželo, temveč na Francoskem, Španskem, Angleškem in v Nemčiji. Zato je italijanski diplomat na tujih dvorih moral biti vsestransko zmožen mož. Macaulay ga popisuje takole: Bil je s poslaniškim dostojanstvom in njegovo nedotakljivostjo zastri ogleduh. Ni zadoščalo, da bi bil zgolj varih časti svoje vlade; dostojnega vedenja in zavitih govorov; moral se je marveč vživeti v vse intrige tujega dvora. Moral je biti poznavalec vladarjevih slabosti, katerim je laskal. Prav tako dobro je moral poznati vladarjevega zaupnika in pa komornega slugo, ki je čul nad obema. Z uljudnostjo in češčenjem si je moral znati pridobiti naklonjenost metres; in moral je podkupiti tudi spovednika. Moral je hvaliti vse, biti ponižen prošnjik, smehljati se ali pa ihteti, kakor je nanesla potreba, in uspavati vsako nejevoljo. Vsak migljajček si je moral utisniti v spomin; vse je moral opaziti, vse prenesti.

Machiavelli, po poklicu italijanski diplomat tedanje dobe, je bil prav takšen. Mnoga stroga sodba, ki se je izrekla nad njim, je zato bila pomotna. Iz njegove dobe je značilna sledeča anekdota: Prvega ministra in poslanika Siene, učenega in spretnega diplomata Antona Giordanija da Venafro, je nekoč vprašal papež Aleksander VI., kako pač more obvladati svoje podanike. — »Z lažmi, sveti oče!« je povedal na kratko gospod minister.

Niccolò Machiavelli, italijanski diplomat, zgodovinar in pesnik, se je rodil 3. maja l. 1469. v Florenci, v stari plemiški rodbini, ki je nekoč imela obširna posestva v Val di Treve in v Val di Pesa. Rodbina se je pomeščanila. Leta 1260. je morala z Guelfi v prognanstvo. Po svoji vrnitvi v domovino je dosegla v Florenci visoke časti. Oče Nikolaja Machiavellija je bil po poklicu pravnik in državni zakladnik,

njegova mati, sama pesnica, je bila navdušena častilka umetnostnega pesništva. Posvetil se je državnim in pravnim naukom. Čas mu je bil ugoden. Tedaj je namreč zopet oživel stara klasična literatura, Florenca pa je bila zibelka znanosti in umetnosti. V demokratično urejeni republiki so se mogli uveljaviti vsi talenti; vsakdo je imel pravico govoriti in razpravljati o javnih, državnih in političnih zadevah. Politika, znanost, umetnost, sploh vse panoge družabnosti so se svobodno razmahnile. Demokratično čustvovanje je prevladovalo vsepovsod. Mladi Machiavelli je leta 1498. stopil v državno službo, sprejet v »Seconda cancelleria de' Signori«. Še tisto leto je v službi napredoval, bil je imenovan za tajnika »de' Signori«. V tej službi je ostal štirinajst let; v tem času je bil dvajsetkrat poslanik na tujih dvorih, šestnajstkrat pa je potoval v javnih zadevah svoje domovine.

Srečni dnevi vlade Lorenza de' Medici so bili tedaj že prešli. Vladajoča rodbina de' Medici je sirovela vsled svoje izomikanosti; med njenimi člani so bili pesniki in učenjaki, ljubitelji in pospeševalci lepih umetnosti in znanosti. Sami zelo bogati, so dvignili tudi Florenco, svojo vladavino, do viška moči in slave. Lorenza sin, Pietro de' Medici, pa ni dosegel svojih velikih prednikov v ničemer. Bil je absolutističen in nepreviden. V svoji oblastnosti se je razprl s francoskim kraljem Karlom VIII., katerega je naposled moral prositi, da mu je prizanesel. Vendar pa mu je moral odstopiti Piso in Livorno ter tri trdnjave. Ta njegova nerodnost je ponosno ljudstvo ozlovoljila; dvignilo se je in ga zapodilo. Prebivalstvo je metalo kamenje za njim in oplenilo njegov dvor. Po njegovem odhodu je v Florenci organiziral republiko dominikanec fra Girolamo Savonarola, katerega novo oznanenje je bilo precej nejasno, temelječe na verski mistiki. Napovedoval je novo vero in svobodo; javno je kritikoval napake in pomote rimskega dvora in papeža Aleksandra VI. Zahteval je cerkveno reformacijo v duhu prenovljenega krščanstva, kakor si ga je bil sam zamislil. Imel je močno stranko, katere pristaši so se zvali »piagnoni« (obžalovalci); njih nasprotnike so imenovali »arrabiate« (razsrjence). Strankarski boji so bili tako ljuti, da je bila neodvisnost republike v

resni nevarnosti; kajti na znotraj je bila vsled teh bojev razdvojena, nazven pa je imela neprilike s papežem, s francoskim kraljem in pa s pregnano vladarsko rodbino de' Medici.

Po odhodu rodbine de' Medici si je Machiavelli pridobil zaupanje someščanov s svojo neumorno delavnostjo. Smotrno je vršil svojo domovinsko dolžnost. Njegov cilj je bila močna, svobodna, demokratična domovina. Ko so se de' Medici zopet povrnili, je sicer izgubil svojo javno službo, toda svojo ljubezen do domovine je še poglobil in razširil. Zasanjal je svobodno in združeno Italijo.

Kot diplomat je služil svoji ožji domovini, Florenci, vestno in uspešno. Že leta 1500. ga je poslala republika na francoski dvor. Kralj Ludovik XII. je tedaj povzdignil papeževega sina, Cesare Borgia, v vojvodo in sicer največ zaradi tega, ker je rabil pri svojem nameravanemu vpadu v milansko vojvodino papeževo pomoč. V boju, ki se je pozneje razvil za njeno posest, se je zgibala tudi Pisa, ki se je uprla gospodstvu bogate Florence; podpirali so jo Benečani. Francoski kralj je poslal Florenci vojaško pomoč. Toda v zadnjem hipu, tik pred padcem, se je Pisi posrečilo podkupiti francoske častnike. Francozi so se razkropili vspricho začudenih florentincev, med katerimi je bil tudi Machiavelli. Florenca je morala odnehati in za enkrat opustiti nadaljno obleganje upornega mesta. Francoska vlada je sedaj zahtevala znatno odškodnino od Florence za narastle vojne izdatke. Dolžila jo je tudi, da je s svojim neopravičljivim skoparstvom zakrivila madež na francoskem orožju. Machiavelli je bil toraj poslan na francoski dvor, da poravna spor med republiko in kraljestvom, da izposluje znižanje zahtevane denarne odškodnine in novo vojaško pomoč proti Pisi. Vrnil se je pa praznih rok.

Njegovo drugo poslanstvo je bilo bolj uspešno. Ko si je Cesare Borgia osvojil in podvrigel Romagno, je začel misliti, kako bi si osvojil tudi sosedne male kneževine. Njih vladarčki, med katerimi so bili tudi znameniti »Condottieri«, ki so mu doslej služili, so iskali proti njem zaveznikov vsepovsod, tudi pri Florenci. Ta pa se ni hotela zameriti niti papežu niti francoskemu kralju, ki sta podpirala novega uzurpatorja. Nasprotno, zvezala se je s Cesare Borgia, ki je

bil najbolj zverinski in najbolj zavraten človek tiste dobe. Njen poslanik, Machiavelli, je bil v Imoli priča izdajskih spletk, ki jih je umišljal Cesare Borgia proti svojim nasprotnikom. Iz Imole je spremljal vojvodo v Ceseno in Sinigaglio, kamor je vojvoda zvalil v past svoje nasprotnike: Vitelloza, Vitellija, Oliverotta da Fermo, gospoda Pagola, vojvodo Gravino in druge. Hlinil jim je prijateljstvo in jih je zvalil v svoj stan, kjer jih je presenečene ukazal prijeti in pomoriti. Po tem groznem činu — ki ga je Machiavelli v svojih uradnih poročilih odobral — ga je vojvoda povabil k sebi, da si medsebojno čestitata k posrečenemu načrtu.

Po smrti papeža Pija III. je bil Machiavelli poslan v Rim, da pri volitvi novega papeža podpira kandidaturo kardinala Francesca Soderinija. Tu se je Machiavelli zopet sešel z Cesarom Borgia, ki je bil sedaj bolan in uničen, obdan od svojih sovražnikov. Ko so ga vrgli v ječo, je Machiavelli pripomnil, da Bog končno vendarle vse prav stori.

Ko so Španci premagali Francoze na Gariglianu in jih končno vrgli iz Neapolja, je tudi Florenca kot francoski zaveznici pretela velika nevarnost. Zopet je moral Machiavelli na Francosko, kjer je dosegel, da je bila v na to sledečem premirju med Španijo in Francijo zapopadena tudi njegova ožja domovina. — Naslednja leta je deloval Machiavelli kot poslanik v Piombinu, Perugiji, Mantovi in Sieni. Leta 1506. je prišel na dvor papeža Julija II., kateremu je Florenca pomagala, da si osvoji in podvrže Bologno.

Naslednje leto je bil poslan na dvor nemškega cesarja Maksimiljana, ki se je nameraval pustiti še tisto leto kronati v Rimu. Ker pa je bil v vedni denarni zadregi, je italijanskim državicam naložil poseben davek. Machiavelli je bil poslan na njegov dvor z nalogo, da doseže vsaj znaten popust Florenca naložene davščine. Toda cesar od svoje tirjatve, znašajoče 40.000 cekinov, ni popustil ničesar.

Razdor med papežem Julijem II. in francoskim kraljem Ludovikom XII. je privedel Machiavellija v tretjič na Francosko. Florenca je morala papeževi vojski, ki je bila namenjena v Genovo, tedaj francosko posest, dovoliti prehod po svojem državnem ozemlju. Machiavelli je imel nalogo glede tega potolažiti

francosko vlado. Kralj ga je prijazno sprejel, zahteval pa je pojasnila, kaj namerava Florenca storiti, ako bi kdo v Italiji napadel Francijo. Machiavelli se je znal izogniti točnemu odgovoru. Vendar so se stvari za Florenco razvile neugodno. Francoski kralj je nameraval svoj francoski narodni cerkveni zbor spremeniti v splošnega, zato ga je premestil v Piso, katero mesto mu je v ta namen ponudila Florenca sama. Vsled tega se je papež razhudil nad republiko. Florenca se je ustrašila in v četrtič je moral Machiavelli potovati na Francosko, z nalogo, da vrne že na poti v Piso nahajajoče se francoske kardinale, poravna spor med kraljem in papežem in doseže ali preklic že sklicanega francoskega narodnega cerkvenega koncila ali pa vsaj njegovo preložitve v kakšno drugo mesto. Neposrednega uspeha tudi sedaj ni imel. — Vendar se je od kralja sklicani cerkveni zbor končno preložil v Milan.

Toda papež se ni mogel pomiriti, Florenco je hotel kazniti. Cesar Maksimiljan, ki je prej obljubil, da bo za plačilo 40.000 cekinov varoval nedotakljivost Florence, si je premislil; zahteval je sedaj še nadaljnih 100.000 goldinarjev. Florenca se je obotavljala izpolniti cesarjev zahtevek. Pregnani de' Medici pa so cesarju obljubili celo več, ako jim primore do zopetnega gospodstva v Florenci. In res, cesarska armada je vdrla v Toskano, zavzela in oplenila je Prato. Firenca se je hrabro branila. Machiavelli je vedel, od kod izvira vsa nesreča njegove domovine, vedel je za zdravilo. Spoznal je bil namreč, da tuje najeto in kupljeno vojaštvo ne bo ubranilo njegove domovine tujega nasilstva. Napravil je načrt za narodno brambo; proučil je teorije tedanjega vojevanja, poglobil se je v vse njegove posameznosti. Vlada je njegov načrt sprejela, vzpostavila je vojni svet in nabirala vojake. Machiavelli sicer ni mogel v prekratnem času meščanov tako izvežbati, da bi bili porabni kot težka konjenica, ustvaril pa je iz njih dobro pehoto. Njegove nove čete so se v boju dobro obnesle; postalo je verjetno, da bo domovina tuji napad odbila iz lastne moči. Machiavelli je bil sedaj cel vojak, organizator nove narodne vojske, katere morala je bila mnogo višja nego ona drago plačanih najemnikov. Njegov spis »Arte della

Guerra« (O umetnosti vojevanja) priča, da je bil izobražen tudi v vojaških zadevah.

Njegov načrt ni uspel. Mesca septembra 1. 1512. je plašljivost tedanjega gonfaloniera republike, Soderinija, razdvojenost meščanstva in upor privržencev rodbine de' Medici, odprlo mestna vrata bratu pregnanega Pietra, Julijanu de' Medici, ki se je povrnil v Florenco kot samodržec, četudi ni odpravil starega državnega imena: — republika. Machiavelli je bil izgnan iz mesta, z ukazom, da ne sme zapustiti državnega teritorija. Neka poznejša zarota proti rodbini de' Medici je dala povod, da so ga znova osumili. Vrgli so ga v ječo in poslali v torturo. Ko je Giovanni de' Medici bil izvoljen za papeža — Leva X. — so politične grešnike pomilostili. Machiavelli od tega ni imel posebne koristi. Zapuščen je živel na svojem posestvecu »La strada«, ob cesti iz Florence v Rim.

S tem se je pričelo njegovo resno pisateljsko delo.

V šestih letih svojega samotarstva je napisal več igrokazov, komedij, pesmi in razprav. Bil je tudi odličen član nekega republikanskega kluba, ki se je zbiral v prijetnih Ruccelajevih vrtovih in v katerem se je govorilo največ o državnih naukih in oblikah. Plod teh debat je njegovo bistroumno delo o republikah: »Discorsi sul Livio«. Nekdanji Rim je bil njegov vzor, antični pisatelji, posebno Aristotel, njegovi učenci. V »Discorsih« se razodeva tako: Državna moč sloni na splošnem blagostanju, ne na dobrobitju posameznikov. V republikah je vse, kar se stori, namenjeno občnemu blagostanju. Četudi so pri tem oškodovani posamezniki, ima vendarle od tega toliko ljudi dobiček, da je mogoče občno dobro obvarovati zlevolje posameznikov.

Vsled njegovega republikanskega prepričanja se vladajoča rodbina v Fiorenci, de' Medici, dolgo ni mogla odločiti, da bi ga zopet sprejela v državno službo, po kateri je hrepenel iz strahu, da popolnoma osiromaši. Ko so se ga de' Medici končno vendarle zopet poslužili, so mu poverili manj važne posle. Ko je prišel cesar Karl V. v Rim z namenom, da kaznuje papeža Julija, ki se je pred njim zaprl v trdni Angelski grad, se je tam mudil tudi Machiavelli kot

komisar Florence. To je bila njegova zadnja javna služba. Pozneje so bili namreč de' Medici zopet pregnani, v Florenci pa so zopet vzpostavili demokratično republikansko ustavnost. Toda novi gospodarji republike Machiavelliju niso prav zapali zaradi mnogih obrekovanj, s katerimi se mu ni prizanašalo. Užaloščen in duševno potrt je pozabljen umrl 22. junija 1527.

* * *

Machiavelli je bil kot pisatelj zelo raznovrsten. Pisal je igrokaze, komedije, novele, verze, politične in vojaško-strategične razprave. Zelo znana je njegova zgodovina Florence, ki jo je napisal na željo papeža Leva X., kateremu je bila tudi posvečena. S tem velikopoteznim delom, v katerem je pokazal zgodovinopisju nova, širša obzorja, se je uvrstil med velike zgodovinopisce. Vsled svojih političnih spisov pa je postal začetnik modernega državoznanstva, utemeljitelj nove politične vede.

Večina njegovih spisov je izšla šele po njegovi smrti. Papež Klemen VII. je privolil, da so se natisnili v njegovi tiskarni. Tedaj se namreč ni še nihče spodtkal nad njegovimi spisi. Šele pozneje, ko je ljudstvo spremenilo svoje moralne nazore, se je zazdelo, da so njegovi nauki nemoralni. Prvi, ki se je oglašil in Machiavelliju očital nemoralnost, je bil angleški kardinal Polo. V Italiji ga doslej ni nihče smatral za pohujšljivca; nasprotno, imel je velik upliv na vse poznejše rodove. Državna politika pa je bila »makijavelistična«
že pred njim. On ni iznašel brezobzirne in zvijačne absolutistično-dinastične državne politike, temveč jo je zgolj analiziral in razkril.

Domovina mu ni bila hvaležna. Naglo je pozabila nanj, čeprav je bil njen največji državnik in glasnik njene srečnejše bodočnosti. Šele leta 1787. mu je neki Anglež v cerkvi Santa Croce postavil dostojen spomenik poleg Mihelangela in Galileja.

Iz njegovih političnih spisov je mogoče dokazati, da je bil prepričan republikanec. Zato je bil njegov »Principe«
mnogim težka psihološka uganka. Ali ga je napisal za vla-

darje ali za narode? O tem so se prerekali zelo razumni ljudje. Dognano je, da so to knjižico pridno brali razni kralji in cesarji, papeži in sultani. Pripoveduje se, da je cesar Karl V. imel to knjigo vedno pri roki. Ko sta bila bila umorjena Henrik III. in Henrik IV., so pri njima našli ta spis. Papež Sikst V. si je sam izpisoval posameznosti iz njega. Švedska kraljica Kristina ga je brala zelo pazljivo, ravnotako Napoleon I. »Il Principe« je preveden skoro na vse kulturne jezike; sultan Mustafa III. je ukazal, da se prevede tudi na turški jezik, da se bodo njegovi sinovi poučili o njegovi vsebini.

Baco sodi o njem takole: Machiavelliju moramo biti hvaležni, da nam je tako odkrito in brez prikrivanja povedal, kako ljudje navadno delajo in ne kako naj bi delali.

Rousseau misli, da je Machiavelli pod pretvezo, da daje svete vladarjem, dajal nauke narodom, vsled česar ima ta knjiga prej republikansko kot pa absolutistično tendenco.

Spinoza pravi: Kakšnih sredstev naj se poslužuje zgolj po svoji oblasti hlepeči vladar, da bo svoje vladarstvo okrepil in si ga pridržal, to je obširno razložil zelo bistrourni Machiavelli. Kakšen je bil njegov namen, ni prav jasno. Če je imel dober namen, kar se mora pričakovati od modrega moža, se zdi, da je hotel pokazati, kako malo modri so tisti, ki hočejo odstraniti tirana, ko se ne morejo odstraniti vzroki, vsled katerih je vladar tiranski. Ti vzroki so tembolj učinkoviti, čim več povoda ima vladar za bojazen: — da se bo množica uprla vladarju in se ponašala s kraljevskim umorom kot izvršenim dobrim dejanjem. Poleg tega je menda hotel pokazati, kako zelo se mora svobodno ljudstvo čuvati, da ne bo zaupalo svoje usode brezpogojno enemu samemu, kateri se mora vedno bati — če ga ni ničemurnost zaslepila in ne misli, da mora biti vseč vsem — da bo pregran. Tako pride v položaj, da mora predvsem paziti náse in ljudstvo prej tlačiti, kot pa misliti na njegov blagor. O tem izredno modrem možu tako mislim po pravici, ker je znano, da je bil za svobodo vnet in da je v njeno varstvo delil najbolj zdrave nasvete.

Friiderik »veliki« je v svoji mladosti napisal »Antimachiavellija«, v katerem je razvijal svoj filantropski nazor o državi.

V tem polemičnem spisu pravi, da bi moral Machiavelli, predno je navedel raznovrstnost držav, prematrati izvor vladarja sploh in razložiti vzroke, vsled katerih so prosti ljudje samim sebi postavili gospodarje. Iz ust bodočega dednega vladarja čudno zvene takele besede: Nobeno čustvo ni od našega bitja manj ločljivo kot čustvo svobode. Najbolj opijeni človek in najsirovejši sin narave — vsi so enako prožeti ž njim. Kakor smo rojeni brez okov, tako zahtevamo tudi, da brez njih živimo. Ta duh neodvisnosti in odpora je dal svetu velike može, povzročil je ustavnost svobodnih držav, ki ugotavlja nekakšno enakost med ljudmi in jih tako zblízuje z naravo. Machiavelli deli dobre politične nauke onim, ki se z dovoljenjem mogotcev neodvisne države v njej dvignejo do največje moči. To pa je skoro edini slučaj, ko moreš biti pošten mož. Škoda, da se tak slučaj skoro nikoli ne prigodi. Najljubosumnejše čuje republikanski duh nad svojo svobodo; mrzi vse, kar bi ga utegnilo vezati; upira se že misli na gospodarja. V Evropi pač poznamo narode, ki so se otresli jarma tiranstva, nobenega pa, ki bi svoboden se dobrovoljno podvrget suženjstvu.

Macaulay presoja Machiavellija sledeče: Težko, da bi bilo katero ime v literarni zgodovini bolj osovraženo kot njegovo. — Zdi se, kakor bi ga hoteli z besedami, s katerimi ga označujejo, imenovati posebljenega skušnjavca, princip vsega zlá, izvir častihlepnosti in maščevalnosti ter očeta krivoprisežništva. Kakor bi pred objavo tega njegovega spisa ne bilo na svetu ne hinavcev ne tiranov ne izdajalcev, niti potvorjenih kreposti niti zločinov pri doseganju namenov! Tako neki pisatelj resno trdi, da je izdajalsko politiko saškega Morica zakrivila ta zavržena knjiga. Drugi zopet trdi, da so turški sultani, odkar je bila ta knjiga prevedena tudi na turški jezik, še pogosteje kot prej morili svoje brate. Lord Lyttleton obtožuje ubogega Florentinca zaradi številnih izdajstev, ki jih je zagrešil rod Guisov in pa zaradi krvave Jernejeve noči. — In pravi: Vendar vsi njegovi spisi neoporečno dokazujejo, da je bil ta človek bistrega uma in čistega okusa, zelo občutljiv za smešnost. — Njegova krivda je zgolj ta, da se ni spodtikal nad nekaterimi obče veljavnimi nazori svoje dobe,

ki jim je klonilo ljudstvo in dvori. — Končno pride do sledečega zaključka: Še bolj ga bomo častili, kadar bo dosežen cilj njegovega javnega življenja, kadar bodo razbiti okovi tujega jarma, kadar bo druga Procida maščevala podjarmljeni Neapolj, kadar bo srečnejši Rienzo povrnil Rimu nekdanji sijaj in se bo na cestah Florence in Bologne razlegal stari bojni klic: »Popolo, popolo, muoiano i tiranni!«

Kakor mnog veliki mož, tako je tudi Machiavelli bil v nevarnosti, da ga potomci ne bodo razumeli. Kot človek se je boril med gmotno sedanostjo in idejno bodočnostjo. Kot učenec antičnih duševnih velikanov se je ravnal po njih: služil je zgolj svoji domovini, njeni svobodi, njenemu dobrobitju. Domovina in njegov rod sta bila objekt njegovih misli in dejanj. Njegov duh je gledal v daljno bodočnost: Domovina sijajna, svobodna in silna, kakor je bil sijajen, svoboden in silen njegov vzor in zgled: — stari Rim.

* * *

Kaj hočemo z Machiavellijem in njegovimi nauki mi Slovenci? Vidim modrijane, ki tako in podobno vprašujejo.

Italijanski šolnik Giuseppe Lisio vprašuje takole: Ali mladina v naših šolah čita Machiavellijevega »Vladarja«? In odgovarja: Če je življenje res bitka, v kateri se bojuje vladar za sebe in svojo državo; če je res, da v boju zmaguje premoč ali pa bistrournost (in kolikokrat je bistrournost prevara, moč pa nasilstvo), zakaj potem ne pokažemo mladini, predno stopi v življenje, eno izmed najbolj zapopadljivih in preciznih slik političnih in družabnih bojev?

Ko je Machiavelli ustvarjal »Vladarja« je bila njegova domovina razkosana, ponižana, razbita, oplenjena. Tudi naša domovina je danes v podobnem stanju¹. Primeri iz zgodovine dokazujejo, da občutek ponižanja in suženjstva okrepi odporno moč in poglobi hrepenenje po svobodi. Hrepeneče misli pohité v bodočnost, kjer najdejo oporo idejnega zaupanja. Ž njimi gre tudi davno minula preteklost; iz nje se vije nit preko sedanosti v bodoče lepše dni. Tudi iz zgo-

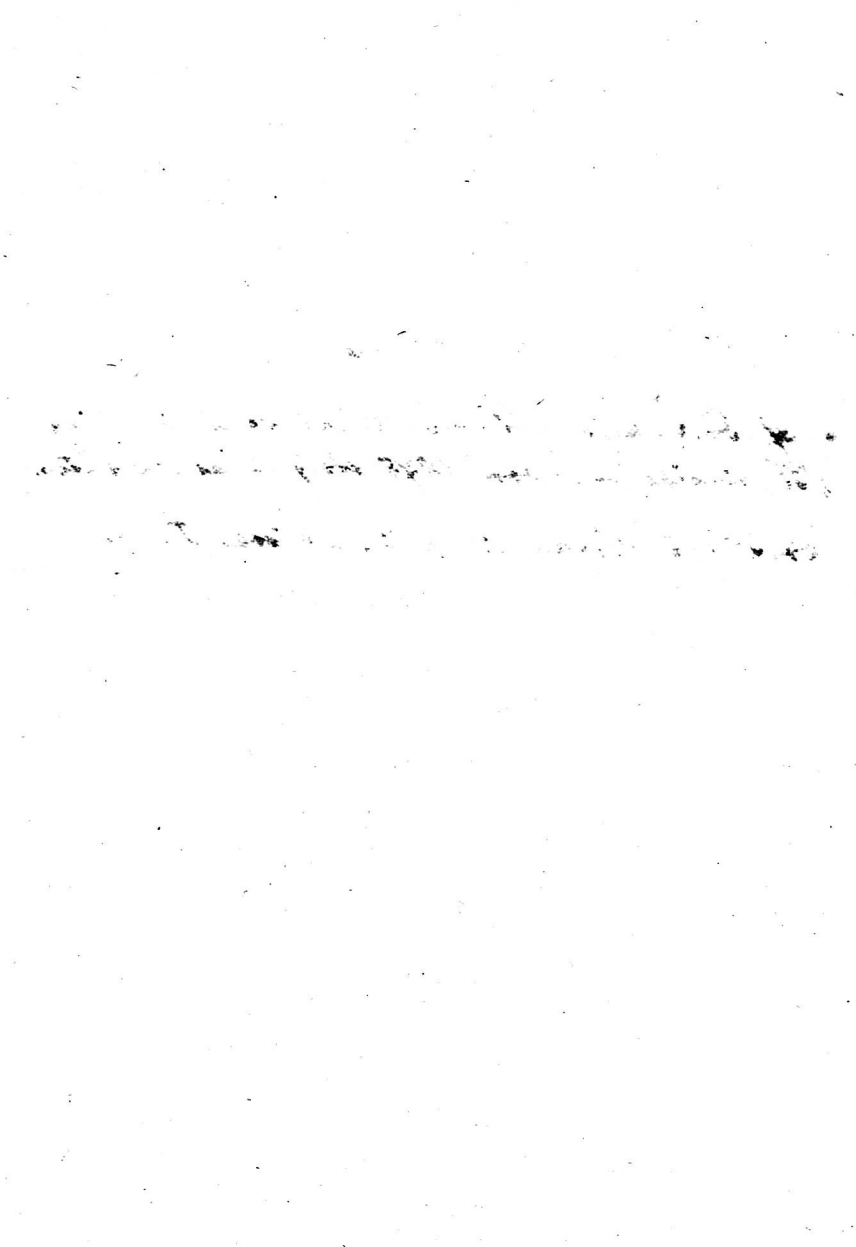
¹ Ta predgovor je napisan l. 1916.

dovine črpajo nove misli svojo idejno silo. Od davnih prednikov se uči živeči rod, zakaj njih boji in nazori, njih zgodovina in kultura spletajo venec za bodočo zmago. Vsled tega rabimo dela in znanje naših starih prednikov, ki so naše sedanje trpljenje že enkrat preboleli, naše sodobne zmage že enkrat užili. Njih dela so ustvarila temelj sodobni kulturi; na njej zida človeški rod dalje. Vse pa kar izvrši, je odraz stremljenja, da si olajša in ozaljša življenje ter okusi — kakor pravi Machiavelli — »dolcezza del vivere libero« — (sladkost svobodnega žitja).

S to mislijo predam »Vladarja«²⁾ Slovincem in njihovi mladini!

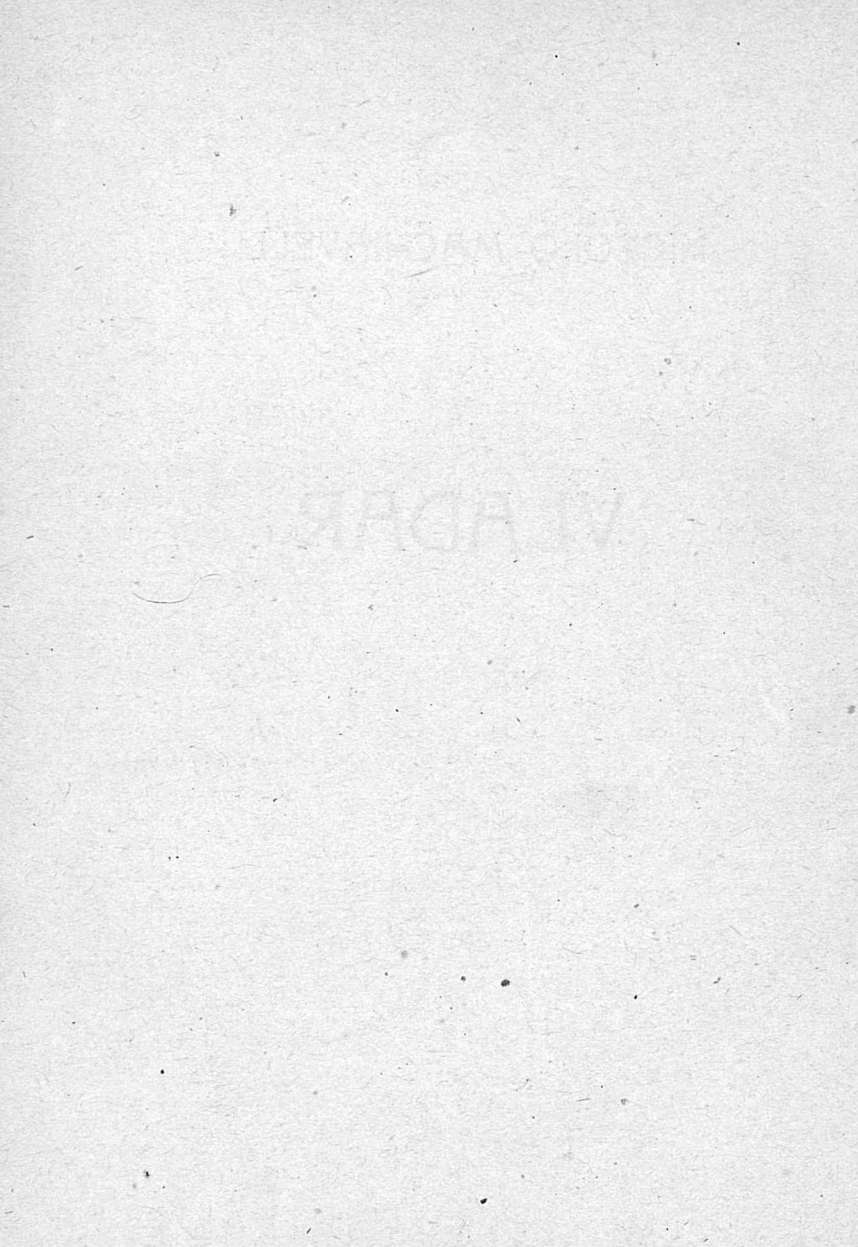
*) G. Dr. Suklje, Niccolò Machiavelli in knjiga
»Il principe« — Ljubljana 1878 str. 7 in nadalj. (v 3. izd.)

Dr. Ribič, N. Machiavelli. — Listki I. 22.

NICCOLÒ MACHIAVELLI:

VLADAR

Niccolò Machiavelli piše pismo:
Francescu Vettoriju¹ v Rimu.

Svetli poslanik! Tarde non furon mai grazie divine.² Rečem tako, ker mi že delj časa niste pisali in se bojim, da se je vaša naklonjenost do mene zmanjšala, ako jo morda nisem celo izgubil. Kadar sem ugibal o vzrokih vaše molčečnosti, mi je prihajalo na misel, da bi vas znala odvrniti od pisanja morda natveza, da vaših pisem ne ohranjam za sebe. Jaz pa vem, da jih ni nihče čital, izvzemši Filippa³ in Pagola⁴. Vaše zadnje pismo od 23. pretečenega meseca me je pomirilo.⁵ Iz njega sem posnel, da se redno in mirno posvečate uradnim poslom. Prosim vas, nadaljujte tako! Zakaj kdor žrtvuje svojo udobnost drugim, jo izgubi sam; nihče mu za to ni hvaležen. Potem pa: Sreča je v vsaki reči, zato je treba mirno počakati, kaj prinese dobrega. Vam je dobro ob obilnem poslu, ki ga imate s čuvanjem nad državnimi zadevami. Toda jaz bi lahko zapustil svoj selski dvorec in rekel: Tukaj sem!⁶ Da vrnem dobro za blago, vam hočem v temle pismu opisati svoje sedanje življenje. Če boste mnenja, da je vredno zamenjati ga z vašim, bom

¹ Poslanik florentinske republike pri papežu Levu X., njegov intimni prijatelj.

² Petrarkov verz. — Počasne niso bile nikoli nebeške gracije.

³ Filipp Casavecchia, prijatelj obeh, uslužben pri Vettorijevem poslaništvu.

⁴ Pagolo Vettori, poslanikov brat.

⁵ Vettori mu je med drugim pisal: Zjutraj vstanem ob 16. uri. Ko se opravi, se podam v palačo; pa ne vsako jutro, temveč komaj vsaki drugi ali tretji dan. Tam časih spregovorim dvajset besedi s papežem, deset s kardinalom de' Medici, šest s Svetlostjo Julianom. Ko se vrnem, obedujem s svojo rodbino... Potem jezdim v rimsko okolico.

⁶ Bival je na svojem posestvu, oddaljenem sedem milj od Florence, ob cesti Romana, tri milje pred San Cascianom, v dolini Pesa, v kraju S. Andrea. Sillil je v Vettorija, da bi poskrbel, da se ga poslužijo papež in de' Medici. Letá pa ga je opozoril, da čas za to še ni prišel.

zadovoljen. Sedaj bivam na svojem selskem posestvecu. Od svojih zadnjih doživljajev nisem bil več v Florenci.¹ Puščam jih v miru že dvajset dni. Doslej sem lovil drozge. Vstajal sem pred dnem, vzel limanice in se napotil, sveženj kletk na hrbtu, kot Geta, kadar se vrača iz pristana, obložen s knjigami Amphitriona.² Dnevno sem vjel najmanj dva, največ pa sedem drozgov. Tako je prešel cel september. Čeprav mi je to razvedrilo že presedalo, sem ga pozneje na svojo žalost vendarle pogrešal.

Naj vam popišem, kako živim sedaj. Ob solnčnem vzhodu vstanem in se napotim v svoj gozd, kjer sekamo les. Tam zamudim dve uri, da pregledam delo prošlega dne in prebijem nekaj časa med sekači. To je potrebno; zakaj sekači imajo vedno kakšne hudobne naklepe, ali sami s seboj ali pa s sosedi. Kar se gozda samega tiče, bi znal povedati tisoč šaljivih dogodivščin, ki sem jih v njem doživel. Posebno o doživljajih s Frosino da Panzano in drugimi, ki so hoteli imeti drva. Frosino, na primer, je poslal v moj gozd po drva, ne da bi to meni omenil le z besedico. Pri plačilu si je hotel obdržati deset lir, za katere me je obigral že pred štirimi leti pri Antoniju Guicciardiniju. Zaigral sem mu po vražje: Hotel sem voznika, ki je odpeljal drva iz gozda, ovditi zaradi tatvine. Končno se je v stvar vmešal Giovanni Machiavelli in naju pobotal. Batista Guicciardini, Filippo Ginori, Tommaso del Bene in nekateri drugi meščani so me tudi prosili za drva, ker je pihal sever. Vsem sem jih obljubil. Tommasu sem jih poslal, toda v Florenci jih je prišla le polovica. Ko so namreč drva zloževali, so privreli vsi skupaj: On, njegova žena, hlapci in otroci. Bilo je kakor ob četrtkih, ko se pripravlja Gaburra s svojimi pomočniki, da zakolje vola. Videč, da ne pridem na svoj račun, sem ostalim dejal, da nimam nobenih drv več. Delali so dolge obraze, posebno Batista, ki je to prištel k drugim nesrečam v Pratu.³

¹ V svečanu so ga prijeli in poslali v torturo; bil je osumljen, da je zapleten v zaroto Capponija in Boscola proti rodbini de' Medici.

² Prispodoba je vzeta iz neke komedije XII. stoletja (Geta o Carmen de Amphitrione et Alemanu).

³ Batista Guicciardini, župan v Pratu, ki so ga l. 1512. opustošili Španci

Iz gozda gredoč stopim k bližnjemu studentu, odtod pa tja, kjer se love moji drozgi. Seboj imam to ali ono knjigo, Danteja ali Petrarko ali pa enega manjših pesnikov, na primer Tibula, Ovida in podobne. Tu čitam njih ljubezenske zgodbe in ljubavne občutke ter se spominjam svojih. Nekaj časa se radujem ž njimi, potem se napotim na cesto, po njej pa v gostilno. Tu se razgovarjam s potniki, povprašujem jih po novicah iz njih dežele in izvem to in ono; pri tem opazujem različne nazore in predočbe ljudi. Tako pride čas kosila. Jem s svojo družino to, kar zmore ubožni selski dvorec in mala domačija. Po kosilu sem zopet v gostilni, kjer navadno najdem družbo, ki obstoja iz oštirja, klavca, mlinarja in dveh plavžarjev. Ž njimi budalim celo popoladne. Igramo na karte ali trik-trak; igra dá povod za prepire in nepremišljene hrulacije. Navadno gre za dobiček ali pa izgubo enega samega kvartina; pri tem kričimo, da nas slišijo v San Casciano. Tako se izgubljam v malenkostih. Vendar pa pazim, da ne splešnim, mirno čakajoč, da se izlije zlo moje usode. Četudi me usoda tepta z nogami, sem zadovoljen, ko vidim, da je osramočena le ona sama.

Ko pride večer, se povrnem domov, v svojo delavnico. Na pragu se izluščim iz vsakdanjosti, polne blata in nesnage, in si nadenem praznično obleko. Dostojno opravljen, stopim v antiške učilnice starih mož. Ljubeznivo sprejet, uživam hrano, ki mi edina prija in za katero sem rojen. Ni me sram občevati s starini in jih povpraševati o vzrokih njih dejanj. Na moja vprašanja odgovarjajo dobrohotno; v štirih urah, ki jih prebijem v njihovi sredi, ne občutim dolgega časa. Pozabim na svoje težave, nimam bojazni pred pomanjkanjem, ne strahu pred smrtjo. Čisto se v nje vživim. In kakor pravi Dante, da v znanosti napreduje le tisti, ki naučeno tudi obdrži, tako sem tudi jaz zabeležil vse, kar sem se naučil v teh pogovorih s starimi ljudmi. Napisal sem majhen zvezek *De principatibus*. Predmet sem obdelal kolikor le mogoče temeljito. Razpravljam o vladavinah, koliko vrst jih poznamo, kako nastajajo, trajajo in propadejo. Ako vam je kedaj ugajala kakšna moja misel, potem vam bo to delo ugajalo. Spis bi bil dobrodošel kakšnemu vladarju, po-

sebno novemu. Zato ga nameravam posvetiti presvitlemu Giulianu.¹ Filippo Casavecchia ga je pregledal. On vam lahko poroča o njem, kakor tudi o najinih tozadevnih razgovorih. Sedaj spis še spopolnujem in pilim.

Svetlost! Vi želite, da bi svoje sedanje življenje opustil in ga zamenjal z vašim. Sedaj me vežejo opravi, ki jih bom rešil v šestih tednih. Nekoliko nerodno mi je, da se tam nahajajo Soderini.² Ako bi prišel tja, bi jih moral obiskati in ž njimi občevati. Bojim se, da bi se moral po svojem povratku podati v Bargiello³, namesto domov. Četudi je naša sedanja vlada trdna in zelo varna, je končno vendarle nova, zato nezaupljiva. Ne manjka prenapetežev, ki hočejo veljati za razumne, na primer Pagolo Bertini, ki bi me prisilili, da plačam dolg za druge. Prosim vas, pomirite me glede te skrbi. Potem vas bom obiskal vsekakor v napovedanem času.

S Filippom sem se glede svojega spisa razgovarjal, ali bi bilo bolje, da ga komu posvetim ali ne. Vzemimo prvo, da ga namreč komu posvetim, ali ga moram izročiti osebno ali pa zadošča, da ga pošljem tja. Če ga ne posvetim Giulianu, se bojim, da ga ne bo čital in tudi nihče drugi iz njegove okolice; tale Ardinghelli⁴ bi se utegnil v tem slučaju z mojim spisom okoristiti. Torej ga moram posvetiti. Jaz se ujedam, ker ne morem več dolgo zdržati v tem položaju, da ne zapadem zaničevanju zaradi uboštva. Želim, da bi se me gospodje de' Medici poslužili, pa če bi spočetka moral tolči kamenje. Polagoma se že uveljavim. Če se sedaj ne bi pobrigal pridobiti si njih naklonjenosti, bi si to pozneje očitil. Po tem spisu bo vsak, ki ga prebere, spoznal, da teh petnajst let ko sem se učil umetnosti vladanja⁵, nisem prespal in

¹ Giuliano de' Medici (1479—1516). Pozneje si je premislil in posvetil knjigo Lorenzu de' Medici.

² Zadnji gonfaloniere florentinske republike je bil Pier Soderini. Papež Lev X. ga je iz prognanstva poklical v Rim leta 1513. Če bi ga Machiavelli obiskal, bi mu najbrže nova Medicejska vlada delala sitnosti.

³ Bargiella, antiška justična palača v Florenci. Danes narodni muzej.

⁴ Piero Ardinghelli, učen pa intriganten prelat iz Florence, tajnik papeža Leva X.

⁵ Od leta 1498.—1512. je bil v diplomatski službi florentinske republike.

zapravi z igračo. Vsakdo pa mora dati prednost človeku, ki si je na stroške drugih pridobil toliko izkustev. Glede moje zvestobe ne more biti dvoma. Bil sem vedno zvest; in še le sedaj naj postanem nezanesljiv? Mož, ki je bil nesebičen in zanesljiv triinštirideset let, kakor sem bil jaz — in takšen sem ostal — ne more spremeniti svoje narave. Dokaz moje zvestobe in nesebičnosti pa je moje sedanje ubožstvo.

Želim, da bi mi sporočili svoje misli o tem in se vam priporočam. Si~~x~~ felix!

Dne 10. decembra 1513.

Niccolo Machiavegli iz Florence.

Niccolò Machiavelli:

Presvetli Lorenzo de' Medici!¹

Kdor želi vladarjeve milosti, se mu navadno približa z rečmi, ki so mu med vsemi, kar jih premore, najdražje, in o katerih misli da bodo vladarja najbolj razveselile. Zato se vladarju tako često darujejo konji, orožje, v zlato vezane tkanine, redke dragotine in slični okras, primeren njegovi veličini. Tudi jaz bi se rad približal Vaši svetlosti s spričevalom svoje podložniške udanosti, ne najdem pa med svojim imetkom ničesar, kar bi mi bilo dražje in kar bi višje cenil, kot poznanje del velikih mož, ki sem si je prisvojil z mnogimi skušnjami v sedanjosti in z neprestanim branjem starih dogodkov sveta. Vse to sem z veliko pridnostjo dolgo premišljal, prevdarjal in sedaj popisal v majhnem zvezku, ki ga izročam Vaši svetlosti. Četudi uvidevam, da ta zvezek ni vreden Vaše svetlosti, vendarle trdno zaupam ob Vaši človekoljubnosti, da bo dobro sprejet, ker boljšega darila ne zmorem. Iz njega se dá v kratkem času povzeti vse, kar sem se jaz pò mnogih nevarnostih in z velikim trudom naučil in spoznal. Dela nisem okrasil in ozaljšal z napihnenim besednim lišpom ali ga drugače olepotičil, niti ga nisem na zunanje nakitil, kot imajo drugi navado pisati in okrasiti svoje spise. Hotel sem, da se bo knjiga častila sama in da jo bo priporočila edinole resnična vsebina in pa resno razpravljanje. Naj se ne smatra za predrzno samovoljnost, da si upa mož nizkega in najnižjega stanu govoriti in presojeti dejanja vladarjev ter jih poučevati. Kakor pa gredó pokrajinski slikarji v dolino, ako hočejo opazovati oblike gorâ in višin, in se podadó na griče, ako hočejo pregledati doline, tako je potrebno, da si vladar, ako hočeš dobro spoznati ljudsko naravo. Da pa moreš spoznati vladarja, moraš biti

¹ Lorenzo (1492—1519), sin Pietra de' Medici, nečak papeža Leona X. — »oče domovine«. Leta 1515 si je pridobil vojvodstvo v Urbinu.

mož iz ljudstva. Sprejmite, svetlost, to malo darilce s to mislijo, s kakršno je izročam. Ako boste knjigo pazno prebrali in premislili njeno vsebino, boste spoznali tudi mojo gorečo željo, da bi dosegli tisto veličino, ki vam jo obljublajo sreča in Vaše lastnosti. Če pa se bo Vaša svetlost kdaj ozrla v nižavo v kateri živim, bo spoznala, kako nezaslužno moram prenašati veliko in trajno mržnjo sreče.

I. O raznovrstnih vladavinah in o tem, kako se pridobe.

Vse države in vsa gospodarstva, ki so imela ali pa imajo oblast nad ljudmi, so ali ljudovlade ali pa samodržstva. Samodržstva so ali dedna, v katerih vladarjev rod vlada že dolgo, ali pa so nova. Nove vladavine so ali povsem nove, kakor je ona Francesca Sforze v Milanu¹, ali pa so samo del vladarjeve dedne države, kakor je neapoljsko kraljestvo pod žezlom španskega kralja.² Takšne nanovo pridobljene vladavine so navajene živeti ali pod vladarjem ali pa svobodno. Pridobivajo se s pomočjo tujega ali pa lastnega orožja, s srečo ali pa z vrlinami.

II. O dednih samodržtvih.

O ljudovladah ne bom govoril, ker sem to storil obširno že drugje.³ Svojo pozornost bom posvetil le samodržtvom in v zgoraj označenem redu razpravljaj o tem, kako se mora vladati, da se obdržijo. Rečem pa, da je v dednih državah,

¹ Francesco Sforza (1401—1466) je postal mogočen s pomočjo vojaške sile svojega očeta in vsled lastne hrabrosti. Bil je oženjen z Bianco Marijo, hčerko Filipa Marija Viscontija, milanskega vojvode. Leta 1447. mu je Milan poveril nalogo, da ga vojaško obrani Benečanov. Ko jih je premagal, se je leta 1450. sam zvezal z njimi in si z njihovo pomočjo podjarmil milansko vojvodino.

² Španski kralj Ferdinand »katoliški« je združil leta 1501. neapoljsko kraljestvo, leta 1504. pa Sicilijo s Španijo.

³ V knjigi »Discorsi sul Livio«, napisano med leti 1513—1519.

ki so že navajene vladarjevega rodu, veliko manj težkoč z vladanjem in z utrditvijo vladarstva, nego v novih. Tu gre le za to, da se ne spreminjajo razmere, v katerih so živeli predniki in se pozneje ravna s časom. Tak vladar se bo vedno z lahkoto vzdržal na prestolu, ako ga nenavadna in izvanredna vnanja sila ne bo oropala države. Če pa že izgubi svoje vladarstvo, ga bo zopet pridobil, kakor hitro osvojevalca zadene prva nesreča.

V Italiji nam je vojvoda v Ferrari² tak zgled. Leta 1484. se je obranil Benečanov, leta 1510. pa papeža Julija II., samo vsled tega, ker je bil v svojem dolgoletnem vladarstvu zastaran. Rojeni vladar ima manj povodov in je redkokdaj prisiljen, da se zameri. On je torej bolj priljubljen in naravno je, da so mu podaniki naklonjeni, ako ga izvanredne slabosti ne osovražijo pri njih. Povodi in spomini na preuredbe so se pozabili ob zastarelosti in stalnosti vladarstva. Sleharni državni prevrat pa že sam iz sebe dá povod za naslednjega.

III. O mešanih vladavinah.

Toda z novimi vladavinami so težave. Ako ni vsa vladavina nova, temveč le en njen del, in se torej sme imenovati mešano, nastopijo prevrati vsled naravnih težkoč, ki jih ima vsako novo vladarstvo. Ljudje namreč radi menjujejo svoje gospodarje; v upanju, da si bodo opomogli, pograbijo za orožje proti njim. V tem pa se motijo, zakaj kmalu izkusijo, da so si postlali še slabše. To pa je zopet povsem naravno, ker je novi gospodar prisiljen svoje podanike tlačiti z vojaštvom, pa tudi na razne druge načine, zgolj vsled tega, ker je vladarstvo novo. Tvoji sovražniki so vsi, katerim si se s svojo osvojitvijo zameril; poleg tega si ne moreš ohraniti prijateljstva onih, ki so ti pripomogli do vladarstva, in sicer zato ne, ker ne moreš ustreči vsem njihovim željam. Močnih

² Duca di Ferrara Ercole d'Este (1471—1505). Proti njemu so se vojevali Benečani od l. 1482—1484. Vojvoda Alfonzo d'Este (1505—1534) je bil v vojni l. 1510—1511 primoran odstopiti lep kos svoje državice papežu Juliju II.

zdravil¹ pa tudi ne smeš rabiti za nje, ker si obvezan vsled dolžne jim hvaležnosti. Zakaj tudi najmogočnejši potrebuje naklonjenosti domačinov, ako hoče vdreti v njih deželo. Iz navedenega vzroka je francoski kralj Ludovik XII.² sicer naglo osvojil Milan, pa ga tako naglo zopet izgubil. Prvikrat je zadoščala lastna moč pregnanega vojvode³, kajti ljudstvo, ki je tujcu odprlo vrata, je zamrzelo novega vladarja do neznosnosti, ko je spoznalo, da je bilo goljufivo njegovo upanje na boljšo bodočnost. Res je, da se v drugič osvojeno deželo ne izgubi tako lahko, ker upornost nudi vladarju povod, da je manj obziren pri utrjevanju svoje oblasti, da kaznuje zločince, razkrije osumljence in se boljše zavaruje tam, kjer vé, da je slab. Da je Francija prvikrat izgubila Milan, je zadoščalo ropotanje pregnanega vojvode Ludovika ob meji. Da ga je izgubila tudi v drugo⁴, se je moral cel svet zvezati zoper njo, da so se mogle njene armade premagati in pregnati iz Italije. Vzroke za to sem že navedel. Vendar je Francija izgubila Milan tudi v drugič. Splošne vzroke zakaj ga je prvič izgubila, sem že pojasnil. Pobljže mi je pojasniti še vzroke, zakaj ga je izgubila tudi v drugič in razložiti, kako se moreš v podobnem primeru braniti uspešnejše, kot se je francoski kralj. Vzemimo, da leže osvojene province^b in pa država, h kateri so se priklopile, v isti deželi in da so enojezične, ali pa ne. V prvem primeru jih je lahko vladati, če niso bile navajene na neodvisnost. Da si jih povsem zagotoviš, zadošča, da ugonobiš rod dosedanjega vladarja. Zakaj prebivalci obdrže svoje stare navade in običaje; ker se tudi v svojih šegah ne ločijo od ostalih podanikov, ostanejo mirni,

¹ Ne smeš biti ž njimi krut in brezobziren.

² Ludovik XII. se je zvezal z Benečani l. 1499. in je poslal v Italijo Gian Giacomu Trivulzija z armado, ki je prišla 11. septembra v Milan. Dosedanji milanski vojvoda, Lodovico il Moro, je pobegnil na Nemško. Milanci, nezadovoljni z novo gosposko, so l. 1500. Francoze zopet prepodili, na kar se je Lodovico il Moro povrnil. Toda še isto leto so ga izdali Švicarji v Novari. Ujet je bil prepeljan na Francosko, kjer je tudi umrl.

³ Lodovico il Moro.

⁴ Po bitki pri Ghiara d'Adda, 14. maja 1510.

⁵ Rimljani so z besedo »provincia« označevali premagane in osvojene dežele.

kakor vidimo to v Burgundu, Bretagni, Gascogni in Normandiji¹, ki so že dolgo združene s Francijo. Četudi je med temi provincami in pa ostalo Francijo nekaj jezikovnik razlik, so si šege in navade vendarle podobne in se toraj medsebojno lahko sporazumejo. Ako ima osvojitelj takih provinc namen, da jih obdrži, mora paziti na dvoje. Prvič: Pokončati mora rod dosedanjega vladarja. Drugič: Ne sme novotariti v zakonih in davščinah, da se stara in nova država prej ko mogoče spojite v eno celoto. Če pa leže osvojene province v deželi, ki ima drug jezik, druge šege in navade se pokažejo težkoče. V tem primeru je ob veliki sreči tudi velika previdnost in delavnost na mestu, da jih je mogoče obdržati. Najsigurnejše sredstvo za to bi bilo, da se osvojitelj v njih naseli. Tako bi bila posest zanj varna in trajna. Tako je storil Turek z grško državo², ki bi si jo kljub vsem naporom ne mogel obdržati, da se ni naselil v Carigradu. Zakaj ako živi vladar na licu mesta, takoj spočetka opazi vsak nered in je toraj hitra odpomoč lahka. Če pa vladarja ni tam, zve za nered šele potem, ko se je bil že razpasel in ni nobene odpomoči več. Poleg tega se dežela obvaruje plenitve regentovega uradništva. Prebivalci so pomirjeni ker vedó, da je njih vladar v bližini. Imajo toraj tudi več povoda ga ljubiti, ako so mu naklonjeni. Ako pa mu niso naklonjeni, imajo vzrok, da se ga bojé. Tujci, ki bi namerjali napasti tako državo, imajo dosti pomislekov; zakaj tako dolgo, dokler v nji živi vladar, mu jo je le zelo težko odvzeti. Drugo izborna sredstvo pa je: — v enem ali dveh krajih naseliti koloniste³, ki so ključ dežele. To je tudi potrebno, ker se sicer mora tam vzdrževati večja posadka. Vladarja kolonije ne stanejo mnogo; naseli jih brez stroškov, ali pa z majhnimi lastnimi izdatki. Ž njimi se zameri zgolj onim, ki jim odvzame posestvo in dvor, da jih podari svojim novim naseljencem, ki

¹ Normandija se je združila s Francijo l. 1204. pod Filipom II., Gascogna l. 1453. pod Karlom VII., Burgund l. 1477. pod Ludovikom XI. — Brétagno je priženil Karl VIII., ko je bila poprej dolgoletno netilo sporom med Angleško in Francijo.

² Machiavelli ima v mislih ves balkanski polotok.

³ Machiavelliju so bile rimske nasebine državno politični vzor.

so najmanjši del take države. Tisti, katerim si se s tem zameril, so se raztepli in ubožali in niso v stanu ti kaj prida škodovati. Vse druge pa je lahko pomiriti, ker so ostali nedotaknjeni, ali pa imajo strah, da se jim utegne ravno tako goditi, ako bi se zganili. Skratka: — Kolonije, ki nič ne stanejo, so zanesljivejše; ž njimi se ne izzove odpora. Oni, katerim si se ž njimi zameril, ne morejo škodovati, ker so ubožani in raztreseni, kot že povedano. Dobro si je zapomniti: Ljudem se moraš laskati ali pa jih moraš uničiti. Zaradi malenkostnih žalitev se maščujejo, zaradi težkih se ne morejo¹. Vsaka žalitev mora toraj izključiti maščevanje. Ako se namesto kolonij vzdržuje vojaška posadka v deželi, so izdatki veliko večji in vojaštvo požre vse njene dohodke. Nova posest prinese izgubo in zamera je tem večja, ker je s tem prizadeta cela država. Vsakdo težko občuti vojaške nastanitve, vsakdo postane sovražnik. Ti sovražniki, četudi tepeni, pa ostanejo doma, v svojih lastnih domovanjih. V vseh primerih je posadka škodljiva, nasprotno pa so kolonije koristne.

Novi vladar province, ki se po jeziku, šegah in običajih razlikuje od njegove stare države, mora stremeti, da postane vodja in zaščitnik sosednih, manj mogočnih potentatov. Najmogočnejše med njimi mora oslabiti. Pred vsem pa mora paziti, da mu ne vdré v deželo tujec, ki ni nič manj mogočen kot on sam. Tujcem odpro vrata vedno le nezadovoljneži, ali iz prevelike častihlepnosti ali pa iz strahu. Vemo, da so že Etoljci poklicali Rimljane na Grško in da so le ti v vsako deželo, v katero so vdrli, bili poklicani od domačinov. Reč je pač taka, da se tujcu, ki vdre v deželo, pridružijo vsi mali mogočnejši iz zavisti do onega, ki je bil doslej med njimi najbolj mogočen. Male mogočnejše si je toraj lahko pridobiti, ker so z novim osvojiteljem enih misli. Osvojitelj pa ima skrbeti za to, da ti mali mogočnejši ne pridejo do prevelike moči in veljave. Sporazumno ž njimi lahko poniža uporneže in pokori deželo svoji volji. Kdor ne zna teh razmer obvladati, bo osvojeno kmalo zopet izgubil; neprestano se bo moral boriti s težavami in neprilikami, dokler bo imel deželo.

¹ V spisu »Discorsi sul Livio« pravi: Mrtvi se ne morejo maščevati.

Rimljani so svojo nalogo v osvojenih provincah izvrstno razumeli. V njih so naselili koloniste, podpirali so slabotne, ne da bi jim puščali večjo moč, slabili mogočnejše in niso trpeli, da bi kakšen tujec prišel do veljave v njihovi deželi. Kot zgled nam zadošča Grška. Rimljani so podprli Ahejce in Etolijce, ponižali makedonske kralje in pregnali Antijoha. Ahejcem in Etolijcem vse njihove zasluge niso pomagale, Rimljani jim niso dopustili, da bi se polastili katerekoli države. Ni jih premotilo Filipovo prilizovanje, da bi mu bili prijatelji in mu pomagali na vrh. Antijohu vsa njegova moč ni nič koristila, Rimljani niso dopustili, da bi se bil ustalil na Grškem. Rimljani so v vseh primerih ravnali tako, kakor mora sleherni vladar: ne sme misliti le na sedanje, temveč tudi na bodoče neprilike, ki jih mora preprečiti. Kar se predvidi, se lahko prepreči; če se je nezgoda že zgodila, je zdravilo prekasno¹. Zgodi se, kar trdijo zdravniki o jetiki, da jo je namreč spočetka lahko ozdraviti pa težko spoznati; pozneje, ko se je bolezen že razvila, pa jo je lahko spoznati, pa težko ozdraviti. Z državo je ravnotako. Tudi njene bolezni, ako se jih predvidi (to zmorejo pa le razumniki!), se ozdravijo hitro in lahko. Če pa se jih pusti razpasti, da jih že vsakdo opazi, ne pomaga nobeno zdravilo več. Rimljani so opazili zadrege še predno so se pojavile; prehiteli in preprečili so jih celó, če so se morali zaradi tega zaplesti v vojno. Vedeli so, da se v tem primeru vojno ne prepreči, temveč zgolj odloži in sicer v nasprotnikovo korist. Zato so se odločili, bojevati se s Filipom in Antijohom na Grškem, da se ne bo treba pozneje v Italiji. Takrat bi se vojni lahko izognili, pa se niso hoteli, zakaj niso klonili pregovoru: »Uživajmo kar nam prinese čas«, ki ga dandanes ponavlja marsikateri modri mož. Oni so se zanesli na svojo hrabrost in svoj razum; zakaj čas prinese marsikaj dobrega in slabega, slabo pa ravnotako lahko kot dobro.

Povrnimo se zopet k Franciji in preiščimo, ako je od pravil, ki sem jih razložil, upoštevala vsaj enega. Govorim

¹ Izrek spominja na nek Ovidov verz.

o Ludoviku XII., ne o Karlu VIII.¹, ker je ta dalj časa gospodaril enemu delu Italije in so nam toraj njegova dejanja in nehanja bolj razumljiva. Videli bomo, da so bila njegova dejanja povsem nasprotna temu, kar bi se moralo zgoditi, če bi se hotel obdržati v deželi, ki se je od njegove države razlikovala po šegah in običajih.

Benečanska častihlepnost je priklicala Ludovika XII. v deželo; na ta način so si hoteli prilastiti pol Lombardije. Tega kraljevega podjetja ne bom grajal. Če se je že hotel ustaliti v tej deželi, kjer ni imel vsled napak, ki jih je bil zagrešil njegov prednik Karl VIII.², nobenega prijatelja, je bil pač prisiljen, oprijeti se tiste prijateljske roke, ki se mu je ponudila. Njegov dobro premišljeni načrt bi bil tudi uspel, da ni zagrešil drugih napak. Ko si je osvojil Lombardijo, si je hitro pridobil tudi ugled, ki ga je Karl zapravil. Genova je padla, Florenca se je ž njim sprijaznila. Vsi so mu prišli nasproti: Mejni grof iz Mantove, vojvoda iz Ferrarre, Bentivoglio iz Bologne, gospa iz Furlí, gospodarji Faenze, Pesara, Riminija, Camerina, Piombina, republike Lucca, Pisa, Siena. Vsi so zahoteli po njegovem prijateljstvu. Že sedaj so Benečani lahko spoznali, kako so bili nepremišljeni, ko so zaradi dveh mest, ki so jih pridobili, kralja napravili za gospodarja dveh tretjin cele Italije. Vsakdo lahko spozna, s kakšno lahkoto bi kralj obdržal svoj ugled v Italiji, ako bi upošteval navedena pravila in vzel v zaščito svoje mnogoštevilne prijatelje, ki so se ga morali oprijeti. Zakaj vsi skupaj so bili slabotni; eni so se bali cerkve, drugi Benečanov. Ž njihovo pomočjo bi se lahko utrdil v deželi proti volji ostalih mogočnikov. Toda komaj je zagospodaril nad Milanom, že je poslal papežu Aleksandru VI. pomoč, da si osvoji Romagno. Spregledal je, da mu je ta njegov ukrep odvrnil prijatelje in privrženca, oslabil njega samega in ojačil papeža, ki je svoji duhovni moči pridodal še posvetno oblast. Prvi napaki so

¹ Leta 1494. je prišel v Italijo in zavojeval Neapolj. Toda zvezani Benečani, Milanci, Ferdinand »katoliški«, Maksimilijan in papež so ga zopet pregnali iz dežele.

² Karl VIII. je bil v Italiji od septembra 1494. do oktobra 1495. Ludovik XII. pa od l. 1499. do 1512.

sledile druge, končno je bil kralj prisiljen osebno priti na Laško, da kroti Aleksandrovo častihlepnost in prepreči, da se ne polasti tudi Toskane. Toda vse to mu še ni zadoščalo: da se je cerkev¹ povečala na njegove stroške, da je izgubil prijatelje. Iz poželjenja, da se polasti tudi neapoljskega kraljestva, si ga je razdelil s španskim kraljem². Doslej je sam določal usodo Italije, s tem ukrepom pa si je izbral tovariša, pri katerem so mogli častihlepneži in vsi, ki so bili ž njim nezadovoljni, poiskati zavetišče. Namesto, da bi v Neaplju pustil kralja, ki bi mu plačeval davščino³, ga je odstranil in poklical drugega, ki bi utegnil nekoč njega samega zapoditi odtod. Osvojevalni pohlep je nekaj povsem naravnega in navadnega. Ljudi, ki podvzemo, kar morejo tudi izvršiti, se vedno pohvali, ali vsaj ne pograja; če pa poskušajo doseči, česar ne zmorejo, naj velja kar hoče, zaslužijo grajo, zakaj v tem tiči napaka. Če je bila Francija dovolj močna, da napade Neapolj, je to smela storiti, ako pa ni imela te moči, ni bila upravičena deliti dežele. Delitev Lombardije, ki si jo je Francija razdelila z Benečani, je bila opravičljiva, ker je po tej poti prišla na Laško; delitev Neapolja pa zasluži grajo, ker ni bila potrebna. Ludovik XII. je toraj napravil pet napak: Male potentate je uničil in povečal moč enega samega, ki je bil že itak mogočen; poklical je v deželo mogočnega tujca⁴; niti se ni sam naselil v deželi niti ni tja poslal kolonistov. Vse svoje žive dni pa ne bi bil niti občutil teh svojih pomot, da ni zagrešil še šesto: — Zlomil moč Benetk. Da ni ojačil cerkve in poklical Špance v Italijo, bi bilo pametno in potrebno ponižati Benečane. Ker pa je to storil, bi nikoli ne smel pripustiti, da se potlači Benečane. Dokler bi le ti bili močni, bi vedno zadrževali tretjega, da ne vdre v Lombardijo, ker bi hoteli biti sami njeni edini gospodarji. Nihče pa bi jo ne hotel iztrgati

¹ Kadar pisec omenja »cerkev«, misli na tedanjo posvetno državo papežev.

² Delitev neapoljskega kraljestva sta Ludovik XII. in Ferdinand »katoliški«³ domenila l. 1500.

³ Tributno je tam vladal kralj Friderik I. aragonski od l. 1496—1501.

⁴ Španski kralj Ferdinand »katoliški«.

Francozom zato, da jo izroči Benečanom. Z obema vojskovati se, pa bi ostali ne imeli poguma. Ako bi mi kdo oporekal, češ kralj Ludovik je priznal Romagno papežu Aleksandru VI., Neapolj pa Spaniji, da se izogne vojni, odgovarjam s tem, da se sklicujem na to, kar sem zgoraj razložil. Nikoli ne smeš dopustiti slabih razmer zgolj za to, da preprečiš vojno, kajti tako jo ne preprečiš, temveč le odložiš v svojo škodo. Ko bi se kdorkoli skliceval na kraljevo obljubo, dano papežu, da mu pomore pri osvojitvi Romagne v plačilo, ker je ločil njegov zakon¹ in pa za Roanov kardinalski klobuk², se sklicujem na to, kar bom pozneje povedal o vladarjevi besedi in zvestobi in o načinu, kako ju je uveljavljati. Kralj Ludovik je toraj izgubil Lombardijo, ker ni upošteval niti eno od tistih pravil, ki so se po njih ravnali drugi osvojevalci dežel, v namenu, da jih obdrže. Temu pa se ni prav nič čuditi, celo razumljivo in naravno je. V Nantesu sem se o tem razgovarjal z Roanom³ tedaj, ko je vojvoda Valentinoys⁴ zagospodaril nad Romagno. Kardinal Roan mi je namreč očital, da se Lahi ne razumemo na vojskovanje. Odvrnil sem mu: Francozi pa ne na državne zadeve, ker bi sicer ne pomagali cerkvi do tako velike moči. Izkušnja je potrdila, da je Francija svojo moč izgubila, ker je povečala moč cerkve in Španije v Italiji. Iz tega se dá povleči splošno pravilo, ki nikoli ali pa le redkokdaj ukani, namreč, da tisti, ki drugega poveča sam propade. Kajti to je mogel doseči le s preišljenim prizadevanjem ali pa s svojo močjo. Eno in drugo pa je sumljivo temu, ki je postal mogočen.

¹ Ludovik XII. se je ločil od svoje žene Ivane, sestre Karla VIII., in se je znova poročil z Karlovo vdovo, Ano iz Bretagne, in sicer zaradi dedščine po nji in njenem možu. Sin Aleksandra VI., Cesare Borgia, je leta 1498. prinesel osebno kralju papeževo bulo o izvršeni ločitvi.

² Jurij d' Amboise, nadškof v Rouenu.

³ Govoril je ž njim kot diplomat florentinske republike na francoskem dvoru.

⁴ Cesare Borgia je bil kardinal v Valenciji na Španskem. Zapustivši duhovski stan je sprejel od francoskega kralja grofijo Valenco na Francoskem. Leta 1498. je dobil patent do naslova »vojvoda Valentinoys«. V Italiji so ga navadno imenovali »vojvoda Valentino«.

IV. Zakaj se Darijeva država po Aleksandrovi smrti ni uprla njegovim naslednikom?

Če upoštevamo težkoče, ki se jih ima z novo osvojeno državo, ako se jo hoče obdržati, bi se lahko čudili, da se v malo letih osvojena azijska država Aleksandra Velikega¹, ki je umrl, ko si jo je komaj podvrigel, ni uprla njegovim naslednikom, kar bi se smelo pričakovati. Obratno, njegovi nasledniki so jo obvladali brez težav, ako izvzamemo tiste, ki so se izcimile iz njih lastne častihlepnosti². To pojasnim tako-le: Države, ki jih poznamo, se vladajo na dvojni način: z vladarjem, vspričo katerega so vsi ostali zgolj njegovi služabniki, ki ga kot ministri po njegovi milosti in z njegovim soglašanjem podpirajo v državni vladi, ali pa z vladarjem, kateremu stoje ob strani baroni, ki jim je ta čin naklonilo njih rojstvo, ne vladarjeva milost. Ti baroni imajo svoje lastne dežele in svoje lastne podložnike, kateri jih priznavajo kot svoje gospodarje in katerim so navadno tudi udani. Vladarji, ki vladajo zgolj s služabniki, ki si jih sami izberó, imajo večji ugled; zakaj v celi deželi ni nikogar, ki bi priznaval še koga drugega kot svojega gospoda. Če ubogajo podaniki tudi še koga drugega razun njega, store to zategadelj, ker je dotičnik minister ali pa uradnik najvišjega gospodarja. Teh oseb pa podaniki ne ljubijo posebno.

Zgleda za obe vladni obliki sta dandanes Turek pa francoski kralj. Turško monarhijo vlada en sam gospodar, vsi ostali so zgolj njegovi služabniki. Država se deli na sandžake, ki jih upravljajo posamezni uradniki, katere sultan po svoji volji namešča in odstavlja. Francoskega kralja pa obkrožajo stare knežje rodbine, katere njihovi lastni podložniki priznavajo za svojo gospodo in ljubijo. Te rodbine uživajo predprave, ki se jih kralj brez lastne nevarnosti ne sme dotakniti. Kdor premišlja posebnosti ene in druge vladne oblike, bo

¹ Od leta 334—327 pr. Kr.

² Ob Aleksandrovi smrti je bilo določeno, da bodo vladali imperij njegovi generali, sedem po številu. Častihlepnost pa je izvala med njimi spore in boje. Pozneje je ta velikanska država razpadla na štiri kraljestva.

spoznal, da bi bila osvojitelj turške države zelo težka. Ko pa bi bila osvojena, bi jo bilo zelo lahko obdržati. Osvojitelj naleti na nastopne težkoče: Osvojevalca ne morejo domači knezi poklicati v deželo; ne more upati, da bi domači uporniki olajšali njegovo namero, iz razlogov, ki sem jih že navedel. Ker so vsi zgolj vladarjevi hlapci, jih ni mogoče podkupiti; ako bi to tudi storil, si od tega ne more ničesar obetati, ker so brez upliva na ljudstvo. Kdor bi toraj napadel turško državo, se mora pripraviti, da jo bo našel složno: zanašati se mora na svojo lastno moč, ne na nasprotnikovo needinost. Ko pa je sovražnik premagan in je strta njegova vojaška moč, preostane le še briga za rod dosedanjega vladarja, ki ga je treba pokončati. Potem ni nobene nevarnosti več, ker v celi državi ni nikogar, ki bi imel tolikšen ugled pri ljudstvu, da bi se mogel upreti zmagovalcu. Kakor se osvojitelj pred svojo zmago ni mogel na nikogar opreti, tako se po zmagi nima nikogar bati. Obratno pa je v državah, ki so vladane po francoskem vzorcu. V takšno državo vdreti ni težko, ako pridobiš vsaj enega izmed domačih knezov na svojo stran; med njimi je vedno najti nezadovoljneže in pa take, ki stremé po novotarijah. Iz navedenih razlogov ti lahko odpro vrata svoje dežele in olajšajo zmago. Posledica bo pa ta, da boš imel neskončne težave, predno se boš ustalil v svoji novi državi, in sicer ravno tako z ozirom na te, ki so te doslej podpirali, kakor one, ki so se upirali tvojemu prihodu. S tem, da pokončaš dosedanji vladarski rod, si ne opomoreš preveč, zakaj ostali so državni knezi, ki se utegnejo postaviti na čelo novih pobun in ti o prvi ugodni priliki iztrgajo državno oblast, ako jih ne moreš zadovoljiti ali pa uničiti.

Ako preudarimo vladno obliko Darijeve države¹, bomo našli, da je bila podobna današnji turški. Zato je Aleksander moral zmagati v bitkah; kakor hitro je bil Darij mrtev, je

¹ Misli na Darija III. Kodomana (337—330 pr. Kr.), ki je izgubil svojo perzijsko državo v štirih letih. To državo je ustanovil Kir, razširil Kamb, politično uredil Darij I. d' Istape. Takšna je ostala dve stoletji. Obsegala je vso Azijo od Ganga do Egipta. Razdeljena na satrapije, je naličkvala turški, ki se je delila na sandžake.

zmagovalec obdržal njegovo državo, povsem varen, iz navedenih vzrokov. Če bi bili njegovi nasledniki edini, bi si jo bili lahko povsem mirno obdržali; zakaj v vsej obširni državi ni bilo drugih nemirov kot teh, ki jih je izvala njihova nesložnost. Državo pa, ki ima ustavo, kakor Francija, ni mogoče tako lahko vladati. Tako si moramo razlagati tudi številne boje na Španskem, Francoskem in Grškem za časa Rimljanov, ko je živelo v teh državah še obilo domačih knezov. Dokler je bil spomin na nje živ, niso bili Rimljani nikoli varni v svoji vlastodržnosti. Ko pa se je vsled rastoče moči in trajnosti cesarstva ta spomin zabrisal, so Rimljani nemoteno gospodovali. Poznejša needinost med njimi je privedla do tega, da so celo posamezniki od njih, po meri svojega ugleda, dobili oblast nad deli teh provinc; in sicer zaradi tega, ker so le te izgubile svoje domače kneze, druge oblasti kot rimske pa niso hotele priznavati. Kdor vse to preudari, se ne bo več čudil, da si je Aleksander z lahkoto podjarmil azijsko državo in težkočam, na katere so naleteli drugi osvojevalci, kakor na priliko Pir in drugi. Vzroke zato ni iskati v večjih ali manjših zmagovalčevih zaslugah, temveč v različnosti položajev in razmer.

V. Kako se obvlada mesta ali vladavine, ki so imele pred osvojitvijo lastno ustavo?

Vzemimo, da so osvojene države živele po lastnih postavah in v neodvisnosti. Za njih obvladanje je mogoče izbirati le med tem-le trojim: Prvič, da se jih ugonobi; drugič, da se vladar naseli v njih; tretjič, da se jim puste njihove lastne postave, se zadovolji z letno davščino in izroči vlado oligarhiji, ki čuva nad zvestobo dežele. Kajti taka vlada se zaveda, da brez prijateljstva in podpore njenega ustvaritelja ne more živeti; zato stori vse, da mu ohrani oblast. Mesto, ki je bilo navajeno živeti svobodno, se najlažje obvlada s pomočjo njegovih meščanov, posebno, ako se ga hoče trajno podjarmiti.

Za zgled nam morejo služiti Špartanci in Rimljani. Špartanci so bili vlastodržci v Atenah in v Tebi; vlado so

položili v roke maloštevilnih izvoljencev, pa so kljub temu obe mesti zopet izgubili¹. Rimljani so razdejali Kapuo², Kartago in Numancijo in so se tam vzdržali. Grško³ so poskusili vladati po špartanskem zgledu, dali so ji svobodo, pustili so ji njene domače postave —, pa niso uspeli. Bili so primorani razdejati mnogo mest v deželi, da so jo obvladali. Če si hočeš svojo novo posest trajno zagotoviti, nimaš boljšega sredstva, kakor da jo razdeneš. Kdor postane gospodar v mestu, ki je doslej živelo v svobodi, pa ga ne ugonobi popolnoma, naj pazi, da ne bo sam pokončan od njega. Zakaj pobune se vedno odevajo z imenom svobode in spomine na stare državne uredbe ne izbrišejo niti čas niti dobrote. Naj se stori karkoli, ako prebivalstvo ni razdvojeno in raztepeno, ne izgine spomin na stare čase in stare državne uredbe nikdar. Ob prvi priliki spomin oživi, kakor se je zgodilo v Pisi⁴ po tako dolgih letih florentinske nadvlade. Mesta in dežele pa, ki so imela vladarja, katerega rod je bil pokončan, se ne bodo nikdar zedinile — ker so navajene na pokorščino in so izgubile svoj stari vladarski rod — da bi si izvolile vladarja iz svoje srede. Živeti v svobodi pa ne znajo. Zato se ni bati, da bi pograbile za orožje. Vladar si jih osvoji brez posebnih težkoč in si jih lahko podjarmi. Toda v republikah živi več srda in maščevalnega čuta, ki ne miruje ob spominu na izgubljeno staro svobodo. Najbolj varno je toraj, da se jih razdene ali pa izbere za svoj sedež.

¹ Zmagovita Šparta je vzpostavila l. 404. pr. Kr. v Atenah vlado desetorice, katere povelja je izvrševalo 30 meščanov, njihovih privržencev.

² Kapua je bila razdejana l. 211., Kartaga l. 146. in Numancija l. 133. pr. Kr.

³ Konzul Mumij je premagal Grke l. 146. in napravil iz Grške rimsko provinco.

⁴ Florentinci so Piso kupili od Viskontijev l. 1406. in si jo pokorili po dolgi, hudi vojni. Leta 1494. pa se je mesto uprlo njihovi nadvladi.

VI. O novih vladavinah, osvojenih z lastnim orožjem in hrabrostjo.

Naj se nihče ne čudi, da navajam vedno velike primere, ko govorim o novih vladavinah in sploh o vladarjih in državah. Ker ljudje hodijo skoro vedno po že izglajenih potih in posnemajo v svojih dejanjih druge, si mora duhovit mož, čeprav ne more postati enak tem, ki jih posnema, predpostavljati vedno le največje vzore, da se njegove zmožnosti vsaj nekoliko uveljavijo, ako tudi ne dosejajo cilja. Posnemati mora pametnega lokostrelca, ki pšico nameri višje od cilja, ko je spoznal, da je cilj preoddaljen in lok preslaboten; ne zato, da bi pšica višje poletela, temveč, da na ta način cilj vsaj doseže. Pravim toraj, da ima novi vladar, ki se hoče utrditi, večje ali manjše težave, kakršne so pač njegove duševne vrline, večje ali pa manjše. Ker pa morejo dvigniti zasebnika na vladarski prestol osebne vrline ravnotako kot sreča, je tudi mogoče težkoče, ki jih prinese nova čast seboj, preprečiti ali pa omiliti na oboji način. Dostikrat se je oni, ki je imel najmanj sreče vzdržal najdalje. Tudi okolnost, da vladar nima nobene druge države, razven nove, in je toraj prisiljen se v nji naseliti, olajša njegov stalež. Da preidem na one, ki so bolj vsled svojih vrlin kot pa vsled sreče postali vladarji, trdim, da so med njimi najizbornejši bili Mozes¹, Kir, Romul, Tezej in podobni. O Mozesu se ne more veliko reči, kajti bil je zgolj izvrševalec božjih zapovedi in ga občudujemo le, ker ga je Bog spoznal vrednega, govoriti ž njim. Ako pa preišljamo Kira in druge, ki so si države osvojili ali pa ustanovili, spoznamo, da so vredni občudovanja. V svojih delih in dejanjih so se le malo ali pa nič razlikovali od Mozesa, četudi je le tá imel tako velikega učitelja. Preiskavajoč njih življenje in dejanja bomo spoznali, da jim je nudila sreča komaj kaj več

¹ V »Discorsih« pravi o Mozesu: Kdor pazno čita biblijo, bo spredel, da je bil prisiljen pokončati veliko ljudi, ako je hotel, da se bodo njegove postave in naredbe spoštovale, ker so nasprotovali njegovim načrtom iz same zavisti.

kot zgolj priložnost izvršiti, kar je bil zamislil njih duh. Brez priložnosti bi se izgubila njih duševna sila, brez te pa bi bila priložnost brez pomena. Judovsko ljudstvo je moralo biti v Egiptu zaslužnjeno in od Egipčanov tlačeno, da se je odločilo slediti Mozesu in zbežati ž njim iz sužnjosti. Romul je moral iz Albe in biti izpostavljen kot dojenček, da mu je prišlo na misel ustanoviti Rim in postati kralj. Kir je moral najti Perzijce nezadovoljne pod medejsko vlado, Medejce same pa vsled dolgega miru pomehkužene. Tezejev duh bi se ne bil razvil, ako bi Atenci ne bili razpršeni. Tem možem je priložnost prinesla srečo. Njih veliki duh jo je spoznal, zato so njih domovine postale srečne in slavne v najvišji meri.

Oni, ki so tako ali podobno vsled svojih kreposti zavladali, so morali premagati velike težkoče, predno so dosegli vladarstvo, ki so ga potem obdržali z lehkoto. Njih težkoče izvirajo iz preuredb, ki so jih morali izvršiti, da svojo državo utrdé in si zagotove lastno varnost. Pomisliti je treba, da nobeden začetek ni tako težaven, nobeden uspeh tako dvomljiv in da ni nobene večje nevarnosti, kot postaviti se na čelo nove države in njene preuredbe. Zakaj vsi, ki se jim je po starem dobro godilo, so nasprotniki novih preuredb. Tisti pa, ki od njih pričakujejo dobrot, so kot njih zagovorniki mlačni, deloma iz strahu pred nasprotniki, ki imajo postave za sebe; deloma pa iz nezaupnosti, ki je človeku v naturi, ker ne verujejo zares v nje, dokler jih ne vidijo z lastnimi očmi. Odtod pride, da nasprotniki pri vsaki priliki napadajo posameznosti novega reda, njegovi prijatelji pa ga tako mlačno branijo, da je poglavar ž njimi vred v večni nevarnosti. Če hočemo položaj pravilno presoditi, moramo preiskati, ali so novotarji samostojni ali pa so morda odvisni od drugih, namreč: Ali hočejo svoje načrte uresničiti zlepa ali pa tudi zgrda. V prvem primeru se jim bo vedno godilo slabo; opravili ne bodo nič. Ako pa so samostojni in imajo moč, da svojo namero lahko tudi s silo udejavijo, jim bo le redkokdaj izpodletelo. Vsi oboroženi proroki so bili zmagoviti, neoboroženi pa so propadli. K tem vzrokom se pridružuje še nestalnost ljudstva. Ljudstvo se lahko k nečemu pregovori,

težavno pa je, ga v tem prepričanju tudi obdržati. Imeti moraš moč, da ga lahko prisiliš v vero do tebe, ako bi hotelo odpasti. Mozes, Kir, Tezej, Romul bi ne opravili nič s svojimi naredbami, ako ne bi razpolagali s silo orožja. Zgodilo bi se ž njimi, kakor se je v naših dneh zgodilo s Fra Girolamom Savonarolom¹, ki je propadel s svojo novo državno preuredbo vred, ko je ljudstvo izgubilo vero vanj. On ni imel sredstev, da bi si ohranil svoje privržence, ostale neverneže pa prisilil, da bi mu verovali. Taki možje prestanejo velike težkoče in morajo nevarnosti, ki se pojavijo vse hkrati, zmagati z lastnimi vrlinami. Ko zmagajo in se začne dvigati njih ugled ter so njihovi zavistniki spravljani s pota, so mogočni, varni, češčeni in srečni. Tem velikim primeram naj dodam še eno; ki je sicer manjša, pa se jim dá vsporediti. Naj zadošča za vse podobne. Mislím na Jerona², ki se je iz zasebnika dvignil do vladarja v Sirakuzi in kateremu sreča ni nudila več kot le priložnost. Sirakuzanci so bili stiskani in so si v tem svojem položaju njega izvolili za vodnika. Njegove zasluge so bile tako velike, da je postal njih vladar. Bil je tako plemenitih lastnosti, da vsakdo, ki o njem piše, trdi, da mu že kot zasebniku ni manjkalo za vladanje drugega kot vladavina. Odpustil je staro armado in ustvaril novo; stare zveze je opustil in si poiskal novih. Njegovi prijatelji so bili mnogoštevilni; ž njih pomočjo in s svojimi vojščaki je lahko vzpostavil vse svoje uredbe. Predno je svojo oblast utrdil, je imel obilo truda, potem pa si jo je ohranil z lehkoto.

¹ Savonarola, rojen l. 1452. v Ferrari, je bil kot dominikanec poklican od Lorenza de' Medici v Florenco kot propovednik pri Sv. Marku. Ko so bili Medici l. 1494. izgnani iz Florence, je tam uredil in ustanovil republikansko vladno obliko, ki je ostala v veljavi do leta 1512. skoro neizpremenjena. Že preje, l. 1498., ga je razjarjena množica sežgala na trgu Signori.

² Gerone (Hiero) II., od l. 268.—214. pred Kr. gospodar Sirakuze.

VII. O novih vladavinah, ki se pridobe s tujo pomočjo ali vsled sreče.

Tisti, ki jih je sreča napravila vladarjem, s tem niso imeli posebnih težkoč. Imajo jih šele na prestolu. Na svojem potu niso naleteli na ovire, ker so bili na prestol dvignjeni. Težkoče se pojavijo šele kasneje. To se tiče onih, ki so si državo kupili ali pa so postali vladarji po milosti drugih. Darij je v jonskih mestih in na Helespontu povzdignil mnogo Grkov do vladarske časti, da so ga tam varovali in negovali njegovo slavo. Tudi mnogi imperatorji so dosegli to čast s podkupom vojaštva. Ti možje so popolnoma odvisni od volje in usode svojih zaščitnikov. Človeška volja in usoda pa ste najbolj nezanesljivi reči na svetu. Oni se ne znajo, pa se tudi ne morejo obdržati na svoji višini. Zakaj, če ni ravno mož velikega duha in odločnosti, se ne more pričakovati od njega, da bi znal ukazovati, ker je bil vse svoje življenje zasebnik. Pa ukazovati tudi ne morejo, ker so brez sebi udanega in zvestega vojaštva. Nadalje hipno nastale vladavine tudi ne koreninijo globoko, kot vse, kar nastane in zraste naglo, vsled česar podležejo v prvem viharju. Toraj mora biti vladar, ki se ima zahvaliti sreči, tako razumen in nadarjen, da zna obdržati, kar mu je naklonila. Temelj, ki so si ga sezidali drugi še predno so dospeli na prestol, si mora zgraditi naknadno.

Za oba navedena načina, da se doseže vladarstvo, hočem navesti primera iz zgodovine naše dobe. To sta Francesco Sforza in Cesare Borgia. Prvi je vsled poguma in premoči v pristojnih sredstvih postal milanski vojvoda; kar si je priboril z velikim trudom, je obdržal z lehkoto. Drugega, Cesare Borgia, splošno imenovan vojvoda Valentino, je dvignila do vladarstva sreča njegovega očeta. Ž njim ga je tudi izgubil, četudi se ni ustrašil nobenega truda in je storil vse, kar mora storiti pameten in pogumen mož, da se ukorenini v državi, ki mu jo je naklonilo orožje in sreča drugih. Zakaj kot že rečeno: Kdor si ni poprej sezidal podstavka, si ga mora, vsekakor z velikim naporom, naknadno, kar pa je

vedno v zvezi z nevarnostjo za stavbnika in stavbo. Če preudarimo ves vojvodov napredek, bomo spoznali, kako mnogoten je bil, da zgradi močan temelj svoji bodoči vladarski moči. Mislim, da ni odveč, ako vse to obširno razložim, ker novemu vladarju ne morem dati boljšega sveta, kot mu slediti. Če se njegovi načrti niso uresničili, temu ni bil kriv on, temveč izvanredna in velika mržnja sreče.

Aleksander VI. je imel s svojimi načrti, povzdigniti svojega sina, velike težkoče, ki so bile deloma že tu, deloma so se pojavile šele kasneje. Predvsem ni vedel, kako bi ga napravil za gospodarja tudi še drugih posestev kot zgolj teh, ki jih je imela cerkev. Dobro je vedel, da bi v to ne privolili niti milanski vojvoda¹ niti Benečani. Faenza in Rimini ste bili že pod beneškim varstvom. Dalje je videl, da zapovedujejo laški obroženi sili, posebno tudi tej, ki bi se je mogel poslužiti, sami taki ljudje, ki so se bali premogočnega papeža.² Tej bojni sili pa tudi ni mogel mnogo zaupati, zakaj bila je v službi baronov Orsinijev in Colonnov ter njih privrženstva. Bilo je toraj nujno poseči v obstoječe razmere, med laške države zanesti zdravo in se na ta način polastiti dela Italije. To mu je bilo omogočeno, ker so Benečani iz drugih nagibov zopet vabili Francoze v deželo. Aleksander se temu ni uprl, nasprotno je to celo pospešil s svojim ukrepom, s katerim je ločil zakon Ludovika XII. Le tá je toraj s privoljenjem Benečanov in papeža vdrl v Italijo. Komaj je prišel kralj v Milan, že je posodil svoje vojake papežu, ki je udaril ž njimi na Romagno, ki se mu je priznala iz strahu pred kraljem.³ Ko je vojvoda Valentinoys zasedel Romagno

¹ Milanski vojvoda je bil tedaj Lodovico il Moro, sin Francesco Sforza. Protežiral je svojo nečakinjo Katarino, omoženo z Riariom, ki je bil gospodar v Furlí, in pa Giovannija Sforza, gospoda Pesare, svojega bratranca.

² Vsa tedanja laška milica je bila v službi Vittelijev iz Città di Castello, Baglionijev iz Perugia, rimskih baronov Orsinijev in Colonnov, katerim so se pridruževali še Gaetanci in Savelliji.

³ Ludovik XII. je prišel v Milan 6. oktobra 1499. Cesare Borgia je od novembra istega leta do januarja 1500 vzel Imolo in Furlí; oktobra 1500 Pesaro in Rimini; od aprila do septembra 1501 Faenzo in Piombino; junija 1502 Urbino; julija istega leta Camerino, decembra pa Sinigaglio; končno januarja 1503 Città di Castello in Perugia.

in premagal privrženca rodbine Colonnov, sta ga zadržali dve okolnosti, da si jo povsem zagotovi in še dalje razširi svojo oblast: nezanesljiva zvestoba vojaštva in pa volja Francije. Bal se je, da ga Orsinijevo vojaštvo, ki si ga je bil najel, pusti na cedilu, mu nadaljne osvojitve ne le onemogoči, temveč mu celo odvzame kar je že imel, pri čemur bi jih utegnil posnemati tudi francoski kralj. Orsinijevce je že spregledal: — Ko je po osvojitvi Faenze začel oblegati Bologno, je videl njih mlačnost v boju. Glede kralja si je bil na jasnem: — Ko je po zasedbi vojvodine Urbino napadel Toskano, ga je kralji prisilil, da je odnehal. Vojvoda je toraj sklenil, da ne bo več odvisen od sreče in orožja drugih. Začel je slabiti stranki Orsinijev in Colonnov v Rimu na ta način, da si je pridobil njih privrženca med plemstvom. Pridobil jih je s tem, da je posameznike od njih, priznavajoč jim zasluge, imenoval za četne načelnike in svoje namestnike ter jim dajal visoke plače. V nekaj mescih so pozabili na svojo prejšno stranko, prevrgli so se v njegove privrženca. Potem je čakal na priliko, da uniči tudi Orsinijevce, ko je že razpršil stranko Colonnov. Prvo priliko, ki se mu je ponudila, je izrabil izvrstno. Prepozno so Orsinijevci spregledali in spoznali, da je vojvodova in cerkvena moč za nje pogubna. O tem so se posvetovali v Magione, pokrajina Perugia.¹ Tam so skovali načrt za uprizoritev revolucije v Urbino, nemirov v Romagni in za številne druge nevarnosti, ki pa jih je vojvoda premagal s francosko pomočjo. Ko je tako zopet zadobil prejšno oblast, jih je preslepil; kajti Francozom je zaupal prav tako malo, kakor drugim tujim četam, ki jih ni mogel preskusiti. Znal je svoje prave misli tako skriti, da se je z Orsinijevci pobotal s posredovanjem signora Paola Orsinija.² Nobene priložnosti ni izpustil, da si pridobi njih naklonjenost: daroval jim je denar, obleke, konje. Zaupali so mu in v tej njihovi preprosti domišljiji jih je zvalil k sebi v Sinigaglio.³ Tukaj je ukazal jim posekati glavé, njihovi pri-

¹ Posvet se je vršil 9. oktobra 1502.

² Paolo Orsini se je podal oktobra 1502 v Imolo k Cesare Borgia da zbóga ž njim svojo rodbino.

³ 31. decembra 1502.

staši pa so prestopili na njegovo stran. S tem je dal svoji moči dober temelj. Gospodoval je nad celo Romagno in vojvodstvom Urbinom. Prebivalstvo se je vnelo zánj, ko je okusilo dobrote njegovega vladarstva. Ta njegova dejanja so vredna prav posebne pozornosti in pa posnemanja; zato se bom pri njih še malce zadržal. Ko si je vojvoda osvojil Romagno, je hitro spoznal, da so ji doslej gospodarili onemogleži, ki so svoje podanike bolj plenili kot vladali; da so dajali več povoda za nered kot pa za red, tako da so bili v deželi ropi, tatvine in vsakovrstna nasilja dnevne prikazni. Spoznal je za potrebno vzpostaviti dobro upravo, da deželo pomiri in jo podjarmi. S tem namenom ji je predpostavil gospoda Remira d'Orco,¹ naglo odločnega in grozovitega moža, ki mu je dal polno oblast. Ta mož je kmalo vzpostavil red in varnost, vsled česar je imel velik ugled. Nato pa si je vojvoda zopet premislil, češ, tako izjemna oblast postane lahko osovražena. V sredini dežele je namestil sodni dvor, pri katerem je imelo vsako mesto svojega zastopnika, in kojemu je dal izbornega predsednika. Dobro vedoč, da so nedavno izvršene grozovitosti izzvale srd, ga je hotel potolažiti v namenu, da ljudstvo povsem pridobi za sebe in mu dokaže, da izvršene grozovitosti niso bile po njegovi volji, temveč, da jih je zagrešila sirova narava njegovega uradnika. Porabil je prvo priložnost; neko jutro je ukazal ga razstaviti na javnem trgu v Caseni presekanega na dvoje in položiti poleg njega kos lesa in krvav nož. Ob groznem tem pogledu se je ljudstvo zadovoljilo in osupnjeno ostalo zopet nekaj časa mirno. Toda povrnimo se k predmetu.

Vojvoda je bil zopet mogočen, rešen vseh nevarnosti. Po svojih mislih si je ustvaril lastno armado in je uničil vojaško silo tistih svojih sosedov, ki bi mu mogli škodovati. Glede svojih načrtov o nadaljnih osvojitvah, se je moral ozirati le na Francijo; vedel je namreč, da ga kralj, ki je svojo zmoto spoznal šele pozno, ne bo hotel nič več podpirati. Ozrl se je toraj po novih prijateljstvih in se je napram Fran-

¹ Remirro d'Orco, majordom Cesare Borgia in njegov namestnik v Romagni. Bil je prijet in umorjen 22. decembra 1502.

ciji védel dvoumno, ko se je francoska armada odpravila v Neapolj, da prepodi Špance, ki so oblegali Gaeto. Imel je namen, da si pridobi naklonjenost Špancev; načrt bi se mu bil tudi posrečil, da je Aleksander VI. še živel. Ta načrt je imel za sedanjost; glede bodočnosti se je predvsem moral bati, da bi mu novi papež ne bil naklonjen; da mu bo hotel zopet odvzeti, kar mu je bil naklonil Aleksander. Štirih sredstev se je mogel poslužiti, da se zavaruje. Prvič, da pokonča rod tistih gospodarjev, ki jih je bil oplenil, zato da papež ne bo imel povoda zahtevati povrnitve. Drugič, da pridobi za sebe rimsko plemstvo in tako natakne papežu uzdo. Tretjič, da si pridobi kolikor največ mogoče prijateljev v kardinalskem kolegiju, in četrtič, da še pred papežovo smrtjo svojo moč tako utrdi, da se bo mogel sam upreti prvemu navalu. Od teh štirih reči je do Aleksandrove smrti izvršil prve tri, četrto skoro docela. Od oplenjenih gospodov jih je pomoril toliko, kolikor jih je dosegel; le malo se jih je rešilo. Rimsko plemstvo je pridobil záse in v kardinalskem kolegiju je imel skoro vse na svoji strani. Glede novih osvojitvev je imel namen, polastiti se Toskane. Perugia in Piombino je že imel, Pisa se je zatekla pod njegovo varstvo. Takoj ko bi odpadel ozir na Francijo (Španci so odvzeli Francozom neapoljsko kraljestvo, vsled tega so oboji bili prisiljeni, potegovati se za njegovo prijateljstvo¹), bi se bil proglasil za gospodarja Pise. Nato bi se mu brez nadaljnega podali Lucca in Siena, deloma iz ljubostumnosti na Florenco, deloma pa iz strahu. Sama Florenca bi se mu ne mogla ustavljati. Če bi se mu vse to posrečilo (moralo bi se mu posrečiti do Aleksandrove smrti), bi bil tako močen in ugleden, da bi se bil lahko osamosvojil. Ne bil bi več odvisen od sreče in moči drugih; smel bi se zanesti na lastno moč in svoj pogum. Toda papež Aleksander VI. je umrl že po petih letih, odkar je bil vojvoda prvič pograbil za meč.² Zapustil ga je v trdni posesti Romagne, vse drugo

¹ Francozi so bili tepeni v dveh velikih bitkah, in sicer pri Seminari in pri Cerignoli leta 1503.

² Od avgusta 1498 do 1503. Ko je Cesare Borgia, usmrivši svojega lastnega brata, vojvodo Candia, odložil kardinalski klobuk, mu je Ludovik XII. naklonil vojvodsko čast. Od tedaj dalje se je pripravljal na bodoče osvojitve.

je obviselo v zraku. Obdan od dveh zelo močnih sovražnih armad,¹ je bil vrhu tega še smrtno nevarno bolan. Vojvoda je bil tako predrzno pogumen, je bil duševno tako čvrst, je tako dobro poznal ljudi, kako se jih pridobi in izgubi, ter je bil temelj njegovega vladarstva, ki ga je bil zgradil v nekatereh letih, tako trden, da bi kljuboval vsem težkočam, ako bi ga ne ogrožale sovražne armade ali pa ko bi bil zdrav. Da je bil njegov ugled velik, je dokaz okolnost, da je Romagna več ko mesec dni mirno čakala nánj. V Rimu, četudi napol mrtev, je bil varen. Čeprav so prišli tja Baglioniji, Vitelliji in Orsiniji, se ni nihče našel, ki bi se ž njimi vezal proti njemu. Akoprav pri izbiri novega papeža ni mogel uveljaviti svoje volje, je vendarle lahko preprečil, da bi bil postal papež kdorkoli, ki bi on ne bil zanj. Samo, da je bil ob Aleksandrovi smrti zdrav, bi mu šlo vse po sreči. Tisti dan, ko je bil Julij II. izbran za papeža, mi je dejal, da je na vse mislil, kar bi se utegnilo pripetiti po očetovi smrti in da je našel za vse neprilike sredstva; le na to ni mislil, da bi utegnil biti sam ob istem času na smrtni postelji in da je tudi njemu samemu odločeno umreti.

Ako povzamem vsa njegova dejanja, se ne morem odločiti, da bi ga grajal. Mislim celó, da ga moram navajati kot posnemanja vreden zgled vsem, ki so vsled sreče in moči drugih postali vladarji, kar sem tudi že storil. Ker je bil velik duh in je imel daleč segajoče cilje, ni mogel ravnati drugače kot je. Njegove načrte je brezuspešila edinole nagla Aleksandrova smrt in pa njegova lastna bolezen. Novi vladar, ki spozna za potrebno, da se pred sovražniki zavaruje, da si pridobi prijatelje, da zmaga, bodisi z močjo ali pa z zvijačo, da postane med ljudstvom priljubljen in spoštovan, da uživa med vojaštvom zaupanje in ugled, da spravi s pota tiste, ki bi mu utegnili ali pa mu vsled svojega položaja morajo škoditi, da stare uredbe nadomesti z novimi, da je strog in milostiv, velikodušen in darežljiv, da nezanesljive armade odslovi in si ustvari nove, da si pridobi prijateljstvo kraljev in knezov, in sicer takšno, da mu usluge izkazujejo

¹ Špansko armado v Gaeti in francosko v Rimu samem.

z veseljem in si dobro premislijo predno bi ga užalili, — ta nima živejših zgledov iz novejše dobe kot so dejanja tega moža. Edino kar bi se mu moglo očitati je to, da je pripustil izvolitev Julija II. za papeža. Ž njim je imel slabo izbero. Četudi ni mogel, kot že povedano, pri izberi papeža uveljaviti svoje volje, je imel vendarle moč, da prepreči izvolitev moža, ki mu ni bil po godu. Nikoli bi ne smel dovoliti, da prejme to čast eden onih kardinalov, ki jih je bil užalil ali pa tak, ki bi se ga moral bati ko postane papež. Ljudje sovražijo ali vsled bojazni ali pa iz mržnje. Tisti, ki jih je bil razžalil, so bili med drugimi: Kardinal od San Pietro ad Vincula,¹ Colonna,² San Giorgio,³ Ascanio.⁴ Vsi drugi bi imeli strah pred njim, ako bi bili izvoljeni, izvzemši Roana in Špancev. Zadnji vsled sorodstva in medsebojnih obveznosti, prvi pa ker ga je ščitil francoski kralj. Vojvoda bi moral za vsako ceno poskusiti dvigniti enega izmed Špancev na papeško stolico; ako pa to nikakor ni bilo mogoče, bi se moral odločiti za Roana iz Rouena, ne pa za kardinala od San Pietro ad Vincula. Kdor misli, da pri mogočnikih zabriše stare žalitve z novimi dobrotami se moti. Vojvoda je toraj pri papeški volitvi zagrešil napako, ki je postala usodna za njegovo končno pogubo.

VIII. O tistih, ki se z zločini polaste vladarstva.

Še na dva drugačna načina se je mogoče zasebniku povzpeti do vladarske moči, ne more se reči, da s pomočjo sreče ali pa osebnih vrlin. Mislim, da moram spregovoriti tudi o tem, četudi bi se dalo o enem od obeh primerov temeljitejše razpravljati tam, kjer je govor o ljudovladah. Primera, o katerih hočem obravnavati, sta naslednja: — Ali se kdo z zločini in malopridnimi dejanji polasti vladarstva, ali pa preprost meščan svobodne države vsled naklonjenosti svojih someščanov postane vladar svoje domovine. Najprej bom govoril o prvem primeru, za katerega hočem navesti

¹ Giuliano della Rovere. — ² Kardinal Giovanni. — ³ Raffaello Riario di Savona. — ⁴ Ascanio Sforza, sin milanskega vojvode.

va zgleda: enega iz antiške, drugega iz nove dobe. Ne bom natančneje preresetal, ker upam da bosta dovolj jasna tistega, ki bi ju moral posnemati.

Agatoklj¹, Sicilijanec, se ni samo iz zasebnika, temveč najnižjih, najbolj zavrženih življenskih razmer povzpел na raljevski prestol v Sirakuzi. Bil je sin nekega lončarja in e na vseh svojih velikih potih živel ziočinsko. Duševno in telesno je bil tako zelo močan, da je iz navadnega vojščaka, od stopnje do stopnje, postal pretor v Sirakuzi. Ko se je na tem mestu utrdil, je sklenil, da se polasti vladarstva in siloma obdrži izročeno mu oblast, brez obveznosti napram drugim. Sporazumel se je s Kartagincem Hamilkarjem, ki se je tedaj nahajal s svojo armado na Siciliji. Nekega jutra je sklical senat in ljudstvo, češ, da se mora ž njimi posvetovati o splošnih zadevah republike. Na dano znamenje pa so njegovi vojščaki pomorili vse senatorje, izmed ljudstva pa najbogatejše. Nato si je vzel vladarsko oblast nad mestom in jo je obdržal, ne da bi se mu bilo meščanstvo uprlo. Kartaginci so ga sicer dvakrat premagali, nazadnje celo oblegali. On pa ni samo obranil svojega mesta, temveč je z delom svoje posadke celo napadel Afriko. Na ta način je osvobodil Sirakuzo v prav kratkem času in spraval Kartagince v veliko zadrego. Morali so se pobotati ž njim, se zadovoljiti z Afriko, Sicilijo pa prepustiti njemu. Ako pretehtamo njegova dejanja in pa pogum, s katerim se je odlikoval, bomo sprevideli, da mu sreča res ni naklonila mnogo; zakaj vladarstva mu ni naklonilo ljudstvo, kot že povedano, temveč priboril se je do njega od stopnje do stopnje v vojaškem stanu, po mnogih neprilikah in neznodah. Obdržal pa si ga je z veliko odločnostjo in smelostjo v vseh nevarnostih. Umora someščanov, izdajstva nad prijatelji, biti brez poštenja, brez vsakega človeškega čustva in brez vere: — vsega tega ne moremo priznati za čednost. S tem se sicer vdobi vladarstvo, ne pa slave. Če upoštevamo zgolj Agatokljeve vojaške vrline, s katerimi se je pobotal v nevarnosti in jih premagoval, njegov velik smisel, s katerim je prenašal nesrečo in jo obladoval, potem

¹ Vladar v Sirakuzi od leta 317. pr. K. Umrli 289. leta pr. K.

ne vemo, v čem bi ga utegnil nadkriliti tudi največji vojskovodja. Toda njegova divja, grozovita, nečloveška narava, v zvezi z neštevilnimi zločini, ki jih je bil zagrešil, nam ne dovolijo, da bi ga slavili kot izvrstnega človeka. Toraj ne moremo tega, kar je bil dosegel, pripisati na rovaš sreče ali njegovih osebnih kreposti.

V naših dneh, pod vlado Aleksandra VI., je Oliverotto da Fermo¹ zgodaj osirotel. Za njegovo vzgojo je skrbel Giovanni Fogliani, njegov ujec. Kot mladenič je vstopil v vojaško službo Paola Vitellija,² kjer bi se imel izobraziti za višji vojaški čin. Po Paolovi smrti je ostal v službi njegovega brata Vitellozza.³ Ker je bil živahnega razuma, telesno in duševno izredno čil, je bil kmalu med prvimi v njegovi armadi. Mrzelo pa mu je služiti drugim. Zato si je zmisлил, da bi si s pomočjo nekaterih meščanov, ki so svojo domovino rajše videli zaslužnjeno kot pa svobodno, in pa Vitellozza, podvrgel mesto Fermo. Pisal je torej svojemu ujcu Giovanniju Foglianiju pismo, da namerava obiskati njega in svoje rojstno mesto po dolгих letih svoje odsotnosti ter se pri tej priliki tudi poučiti o dedščini po svojem očetu. Doslej je živel zgolj časti, zato hoče priti v spremstvu stotih konjenikov, prijateljev in slug, da ne bodo njegovi someščani mislili, da je čas brezplodno potratil. Prosi ga torej, da poskrbi za odličen sprejem od strani meščanstva, kar ne bo v čast le njemu, temveč tudi Foglianiju, ki je bil njegov vzgojitelj. Ujec Fogliani se je podviral in poskrbel, da so fermanski meščani njegovega nečaka sprejeli z velikimi častmi; on sam pa ga je povabil na svoj dom. V nekaterih dneh se je Oliverotto pripravil na svoj zločin, na kar je priredil sijajno pojedino, na katero je povabil Giovannija in vse prve može iz Ferme. Ko je bila pojedina in vse, kar je v zvezi s takimi prilikami, končano, je Oliverotto namenoma začel ž njimi resen pogovor. Govoril jim je o papežu Aleksandru in njegovem sinu Cesarju, njuni moči in njunih pod-

¹ Oliverotto Euffreducci da Fermo je izvršil svoj grdi zločin 22. decembra 1501. Naslednje leto ga je ukazal Cesare Borgia umoriti.

² Paolo Vitelli, poveljnik florentinske vojske proti Pisi. Osumljen izdajstva, je bil prijet in sojen leta 1499.

³ Vitellozzo, gospod v Città di Castello, brat prejšnjega.

vzetjih. Ko so se Giovanni in ostali spustili ž njim v razgovor o teh rečeh, pa je nenadno vstal, rekoč, da se more o tem razgovoriti le na varnem kraju. Odšel je v neko sobo, kamor so mu sledili Giovanni in drugi someščani. Komaj pa so posedli, so planili nad nje vojaki iz svojih skrivališč in pomorili Giovannija in vse njegove tovariše. Po tej mesariji je Oliverotto sédel na konja, prejezdil mesto in obkolil magistratno gospodo v mestni hiši; prestrašena se mu je podvrгла in ga priznala za vladarja države. Ko je toraj vse, katerih nezadovoljstvo bi mu utegnilo škodovati, pomoril, je svojo novo oblast ojačil z novimi meščanskimi in vojaškimi uredbami; in sicer tako zelo, da je bil v enem letu svoje vlade varen v Fermi in so se ga bali vsi njegovi sosedje. Bilo bi ga prav tako težko odstraniti kot Agatoklja, ako bi se ne bil dal v družbi Orsinijev in Vittellijev premotiti od Cesare Borgia ter zvabiti v njegovo past, v Sinigaglio. Tam je bil zadavljen leto dni po stričevi smrti, skupaj z Vitellozzom, ki mu je bil učitelj v čednostih in hudobijah.

Lahko bi kdo vprašal, kako so mogli Agatokelj in mnogi drugi, kljub svojim neštevilnim izdajstvom in krutostim, živeti nemoteno v svoji domovini, se ubraniti svojih vnanjih sovražnikov. Tudi njihovi someščani se niso nikoli zarotili zoper nje, med tem ko drugi s krutostjo niti v mirnih, kaj šele v negotovih vojnih časih niso mogli rešiti svojega vladarstva. Mislim, da je to odvisno od dobre ali pa slabe uporabe krutosti. Dobro vporabljana krutost (če se sicer smem tako izraziti) smatram to, ako se je poslužim le enkrat za svojo lastno varnost in jo pozneje vporabljam kolikor le mogoče v korist podanikov. Slabo pa je krutost vporabljana, ako se je poslužujem polagoma, tako da bolj narašča kot ponehuje. Tisti, ki gredo prvo pot, lahko svoj neugodni položaj izboljšajo s pomočjo drugih, ako Bog hoče. Drugo navedeni pa ne bodo zdržali. Dobro je pomniti, da mora tisti, ki se hoče polastiti vladarske oblasti, že vnaprej premisliti vse žalitve in krutosti, ki jih nujno mora učiniti, zakaj opraviti mora ž njimi enkrat za vselej. Zato da mu jih ne bo treba vsaki dan ponavljati; dobro stori, ako si pridobi naklonjenost ljudi s tem, da ne zlorablja svoje moči za nove

udarce. Kdor drugače ravna, bodisi iz bojazni ali vsled slabih nasvetov, ta ne sme dati meča iz rok; nikoli se ne more zanesti na svoje podanike, ker mu vsled vedno svežih in neprestanih krivic in udarcev ne morejo zaupati. Vse krivice je učiniti na en sam mah zato, da se ne more veliko o njih razmišljati in govoriti in ker se jih lažje prenese. Dobrote pa je deliti polagoma, eno za drugo, da jih imajo ljudje neprestano v mislih. Predvsem pa mora vladar imeti dobro premišljen načrt, po katerem se naj ravna, da ga ne presenetijo niti ugodni niti nesrečni dogodki. V hudih časih namreč trde odredbe niso umestne, dobrote, ki jih podeliš, pa nimajo haska, ker se zdi, da so izsiljene; nihče ti za nje ne bo hvaležen.

IX. O meščanski vladavini.¹

Preidem k drugemu primeru, da namreč preprosti meščan, ne vsled zločinov ali pa drugačnih nasilstev, temveč vsled naklonjenosti svojih someščanov postane vladar svoje domovine. Tako vladavino lahko imenujemo meščansko. Da se jo vdobi, navadno ne zadošča samo nadarjenost ali pa sreča; srečna prebrisanost je bolj na mestu. Razločujem pa med tem, kdo je naklonil vladarsko oblast: ljudstvo ali pa njegovi velikaši. Zakaj v vsaki državi je najti dve raznoliki volji, ki temeljite v tem, da ljudstvo noče biti vladano in tlačeno od velikašev; nasprotno pa le ti streme po tem, da ljudstvo dobe podse. Iz teh dveh želj se razvije tole troje: ali samodržtvo, ali svoboda ali pa razbrzdana brezpravnost.

Vladarstvo izvira od ljudstva ali pa od velikašev, kakor pač dá povod zanj ena ali druga stranka. Ako velikaši uvidijo, da ljudstva ne bodo upognili, začno poveličavati enega izmed sebe, ki mu naklonijo vladarstvo, da bodo mogli pod zaščito njegovega ugleda ustreči svoji pohlepnosti. Enako stori tudi ljudstvo, ako uvidi, da velikašem ne bo kos: najuglednej-

¹ To poglavje je bilo napisano za Lorenzo de' Medici, katerega rod-bina je vladala v Florenci po volji enega dela meščanov. Pisatelj mu svetuje, naj si ohrani naklonjenost ljudstva.

šega izvoli za vladarja, ki naj bi ga ščitil. Ta, ki mu velikaši naklonijo vladarstvo, se v njem težje obdrži kot oni, ki ga je izvolilo ljudstvo; zakaj opraviiti ima s številnimi mogočniki, ki mu hočejo nalikovati. Ž njimi ne more delati in jim ukazovati po svoji poljubnosti. Drugi pa, ki ga je izbralo ljudstvo za vladarja, je sam mogočen; obkrožajo ga skoro sami taki ljudje, ki se mu radi pokore. Vladar ne more zadovoljevati velikašev, ne da bi oškodoval ljudstvo. Ljudstvo je lažje zadovoljiti, ker je v svojih zahtevah skromnejše od velikašev. Le ti hočejo tlačiti, ljudstvo pa zahteva zgolj, da ne bo tlačeno. Temu se pridružuje tudi okolnost, da pri ljudstvu osovraženi vladar ni nikoli prav varen; sovražnikov je preveč. Velikašev se je lažje ubraniti, ker so maloštevilni. Najhujše kar se more pripetiti vladarju, ki ga ljudstvo ne mara je to, da se od njega odvrne. Ako pa ga zasovražijo velikaši, ga ne bodo zgolj zapustili, temveč mu bodo tudi nasprotovali, ker so uvidevnejši in zvičajnejši; že vnaprej misleči na svoj dobrobit, se hočejo prilizniti tistemu, o katerem pričakujejo, da bo zmagal.¹ Nadalje je vladar siljen živeti vedno med enim in istim ljudstvom, kar se glede velikašev ne dá trditi. Vladar velikaše poljubno povzdigne ali pa poniža; vsakemu lahko poviša ugled ali pa mu ga odvzame.

Da to razjasnim še bolj, pripomnim, da je treba z velikaši postopati poglobitno na dva načina. Odločilno je, ali so ti čisto in popolnoma udani, ali pa ne. Tisti, ki so ti udani pa niso goitni, zaslužijo, da jih častiš in si jim naklonjen. One, ki niso povsem tvoji, pa moraš preskusiti na dva načina. Ako njihova neodločnost izvira iz bojazni in naravnega pomanjkanja srčnosti, se jih moraš poslužiti, posebno, ako so tudi razumni. V sreči ti bodo v čast, v nesreči pa se jih ni bati. Ako pa niso tvoji privrženci vsled častihlepnosti, je to dokaz, da mislijo bolj na sebe ko na tebe. Vladar mora paziti na nje, imeti jih za svoje odkrite sovražnike, zakaj v nesreči bodo vedno pripravljene iztrgati mu oblast.

¹ Machiavelli je redkobeseden, zato so prevodi njegovih del težki. Ta stavek je n, pr. izrazil sledeče: »Perché sendo in quelli piu vedere e piu astugia, avanzano sempre tempo per salvarsi, e cercano gradi con quello che sperano che vinca,«

Kogar je izbralo ljudstvo za vladarja, mora stremeti, da mu ostane naklonjeno. To bo lahko dosegel, zakaj ljudstvo zahteva od njega zgolj to, da ne bo tlačeno. Vladar pa, ki je vdobil svojo oblast proti ljudski volji, po naklonjenosti velikašev, se mora na vsak način potruditi, da si ljudstvo pridobi; to lahko doseže, ako ga vzame pod svojo zaščito. Ker so ljudje dobroniku, od katerega so pričakovali zlô, tembolj hvaležni, mu bo tudi ljudstvo udano še bolj kot če bi vdobil vladarstvo po njegovi volji. Ljudsko naklonjenost si more vladar pridobiti na mnoge načine, različne po razmerah, vsled tega ni mogoče ugotoviti nobenih določnih pravil; zato opuščam nadaljnjo razpravljanje o tem. Ponovim le, da je vladarju ljudska naklonjenost neobhodno potrebna, ker sicer v nesreči ne bo imel nikake opore.

Špartanski knez Nabis¹ se je zmagovito upiral obleganju vseh grških bojnih sil in zmag vajeni rimski armadi. Za uspešno obrambo svoje oblasti in države mu je zadoščalo, da si je v trenutku nevarnosti zagotovil udanost nekaterih. Če bi bil pri ljudstvu osovražen, bi mu to ne pomagalo. Naj mi nihče ne ugovarja s pregovorom: »Kdor zida na ljudstvo, zida na pesek.« Ta pregovor je resničen samo takrat, kadar se preprosti meščan zanaša na ljudstvo in se širokosti, da ga bo osvobodilo preganjanja njegovih sovražnikov ali magistratne gosposke. V tem primeru se v napačnem upanju motiš, kakor sta se v starem Rimu zmotila oba Graccha,² v Florenci pa gospod Giorgio Scali.³ Vladar pa, ki zida na ljudstvo, zna ukazovati in je srčen mož, v nesreči le poguma ne sme izgubiti. Biti mora na njo pripravljen

¹ Nabis, tiran v Šparti od l. 105.—192. pr. K. Bil je zelo krut. Umril v vojni z Ahejci.

² Tiberio Sempronio Gracchus, rojen l. 162. pr. K., in Caio Sempronio Gracchus, rojen l. 152. pr. K. Oba zgodovinski osebnosti. Prvi je bil ubit l. 131., drugi l. 122. pr. K.

³ Velik ljubljenec nižjega ljudstva v Florenci, ki ga je l. 1381. gosposka obsodila na smrt zaradi nasilstva, ki ga je bil pregrešil, ko je hotel osvoboditi nekega prijetega nemirneža. Upal je, da se bo ljudstvo zanj uprlo in ga oprostilo. To se ni zgodilo; nasprotno, ljudstvo je njegovo usmrnitev celo odobraval.

in smel v svojih odredbah, da ljudstvo poživi. Ljudstvo ga ne bo razočaralo; svojo oblast je postavil na trden temelj.

Take vladavine so v nevarnosti, ako se hoče meščansko ustavnost nadomestiti s samodržtvom. Zakaj tak vladar vlada ali sam, ali pa s pomočjo oblastnij. V poslednjem primeru je njegova moč slaba in nezanesljiva, ker je zelo odvisna od meščanov, ki stoje na čelu uprave. Posebno v nesrečnih časih mu lahko izvijó vladarstvo na ta način, da se dejansko upro ali pa odpovedo pokorščino. V trenutkih nevarnosti vladar ne more misliti, da bi si zagotovil neomejeno oblast, ker so meščani in podaniki navajeni na pokorščino oblastnijam; toraj ga ne bodo ubogali. V resnih časih mu tudi primanjkuje ljudi, na katere bi se smel zanesti. Tak vladar ne more zaupati skušnjam iz mirnega časa, ko so meščani potrebni javnega reda. Takrat je vsakdo njegov pristaš, vsakdo mu vse obljublja in hoče zanj umreti, — ko nevarnost še ni na vidiku. Toda v nesrečnih časih, ko država rabi svoje državljane, jih najde le malo za svoje namene. Tak eksperiment je tembolj nevaren, ker se ga more napraviti le enkrat. Pameten vladar mora skušati doseči, da bodo podaniki vedno in v vsakih razmerah potrebni njegovega vladarstva in mu bodo zato ohranili neomajno zvestobo.

X. Kako presodimo moč vsake vladavine?

Bistvene temelje vseh teh vladavin raziskujoč, gre tudi za to, ali se more vladar v slučaju potrebe braniti sam, ali pa je navezan na tujo pomoč. Zaradi jasnosti trdim, da more iz lastne moči braniti svojo vladavino le tisti, ki ima dovolj ljudi ali pa denarja, in je torej v stanu postaviti zadostljivo armado proti napadalcu. Nasprotno pa so vedno potrebni tuje pomoči oni, ki se z nasprotnikom ne morejo meriti na odprtem polju, marveč so primorani zateči se za svoje obzidje in se ukrciti na njegovo obrambo. O prvem primeru sem že govoril in bom pozneje še kaj. V drugem primeru se vladarju ne more drugače svetovati, kakor da svojo prestolnico utrdi, ostalo deželo pa prepusti sovražniku. Kdor je svoje mesto

dobro utrdil, se je napram svojim sosedom in podanikom védel tako, kot sem že zgoraj in bom še pozneje svetoval, ta ne bo lahkomi selno napaden; za kaj nihče ne započne rad reči s katero so zvezane težkoče. Ni lahko napasti vladarja, ki ima dobro utrjeno prestolnico in udane podanike.

Nemška mesta uživajo velike svobodščine, imajo majhen teritorij in se pokore cesarju v kolikor se jim zdi prav. Ni-majo pa strahu ne pred njim ne pred sosedi, ker so tako močno utrjena, da vsakdo uvidi: njih osvojit ev bi bilo dolgo-trajno in težavno podvzetje. Vsako mesto je obdano z okopi in obzidjem, ima dovolj topov, v svojih skladiščih pa zalog življenskih potrebščin in kurjave za vse leto. Upravljana so tako, da morejo brez škode za splošnost zaposljevati ljudstvo skozi vse leto v obrtnijah in industrijah, ki so njih življenski živec, da se preživi. Na vojaško izvežbanost polagajo vso važnost, ki jo pospešujejo tudi mnogi narodni običaji.

Vladar, ki ima svoje mesto utrjeno in ki pri ljudstvu ni osovražen, ne bo napaden. Če pa bi se to vendarle zgodilo, bo napadalec moral osramočen zopet oditi. Kajti naš svet je tako poln raznolikih sprememb, da je skoro nemogoče z brezposelno vojsko vzdržati v taborišču skozi vse leto. Ako bi mi kdo oporekal, češ, ljudstvo, ki ima onostran obzidja svoja posestva in vidi kako se mu pustošijo, bo vsled dolgega obleganja in v skrbi za svoja posestva zatajilo svojega vladarja, temu odgovarjam sledeče: Močni in pogumni vladar bo vedno premagal te težkoče. Svoje podanike bo tolažil, da boj ne bo dolgotrajen, strašil jih bo s sovražnikovo krutostjo, na spreten način se bo zavaroval pred tistimi, ki se mu zde preglasni.¹ V ostalem pa je sovražnik primoran ob svojem prihodu opustošiti deželo z ognjem in mečem, ker so meščani še bojeviti in pogumni v obrambi. Tem manj sme vladar pokazati zadrego; predno se razburjeni duhovi ohladé, je škoda že storjena, hudo že okušeno in ni nobene od-pomoči več. Zaman je vsaka tožba, ljudstvo se še tesnejše oklene svojega vladarja, za katerega je žrtvovalo svoja po-
sestva in premoženja in ki mu toraj mora biti hvaležen.

¹ Misli pač, da mora nemirneže pozapreti ali pa jim vzeti življenje.

Ljudje so pač taki, da se čutijo obvezane vsled dobrot, ki jih store ali pa prejmo. Če vse to dobro preudarimo, bomo spoznali, da pametni vladar v slučaju oblege brez posebnih težkoč obvlada razpoloženje svojih podanikov — tako dolgo, dokler mu ne zmanjka živeža in ne opeša njegova obrambna moč.

XI. O duhovnih vladavinah.¹

Preostane mi še, da raziščem bistvo duhovnih vladavin, s katerimi so zvezane vse težkoče predno se jih vdobi. Pri-dobe se vsled velikih zmožnosti ali sreče, obdrže pa brez onih in brez te. Slone na starih verskih uredbah, ki so tako močne, da se njih poglavarjem ni bati ničesar, pa naj se vedejo in žive kakorsižebodi. Edino oni imajo državo, ki je ne branijo, podanike, ki jih ne vladajo. Četudi svoje države ne branijo, jim jo nihče ne odvzame. Njihovi podaniki se ne brigajo za to, da niso vladani, ne mislijo na to, da bi se svojega vladarja iznebili; pa se ga tudi ne morejo. Zgolj ti vladarji so varni in srečni. Toda to so reči, ki jih je povzročila višja volja, do katere človeška pamet ne seže; zato ne bom dalje razpravljaj o teh vladavinah. Udejstvil jih je Bog, ki jih tudi vzdržuje; le domišljavec in predrznež bi se upal o njih izrekati sodbo. Morda bi me kdo povprašal, kako je cerkev vdobila tako veliko posvetno moč, ko so jo vendar do Aleksandra VI. v posvetnih zadevah laški potentati tako omalovaževali; pa ne le potentati, temveč že vsak baron in gospod. Sedaj pa se pred njo trese francoski kralj, ki ga je zapodila iz Italije, pokončavši poleg tudi Benečane. — Zato hočem govoriti o teh rečeh, čeprav so znane, da osvežim spomin na nje.

Predno je prišel francoski kralj Karl VIII. v Italijo, so deželo vladali papež, Benečani, neapoljski kralj, milanski vojvoda in Florentinci. Ti so morali paziti poglavitno na tole dvoje: Prvič, da nobeden tujec nasilno ne vdre v Italijo; drugič, da nihče izmed njih ne poveča svoje moči. Največja

¹ Ta odstavek edini je šibek v celi knjigi.

pažnja je pritikala papežu in Benečanom. Proti Benečanom je bila potrebna zveza vseh ostalih, kakor se je to zgodilo pri obrambi Ferrare.¹ Zoper papeža pa so se posluževali rimskih baronov, med katerimi se je vedno lahko netilo prepire, ker so bili razdeljeni na stranki Orsinijev in Colonnov. Pred očmi papeža so z orožjem v roki slabili in obnemochili sveto stolico. In čeprav se je časih pojavil kak duhovit papež, na priliko Sikst,² zgolj sreča ali pa uvidevnost ga niste mogli osvoboditi teh razmer. Temu je bila kriva tudi kratka življenska doba papežev. Zakaj v desetih letih, ki jih je povprečno preživel en papež, je komaj utegnil ponižati eno od obeh strank. Če je eden potlačil na primer stranko Colonnov, mu je sledil drugi, sovražnik Orsinijev, ki jih je zopet dvignil; ni pa imel več časa zatreti Orsinijevce. Vsled tega je bila papeževa posvetna moč v Italiji malo spoštovana. Z Aleksandrom VI. pa je prišel papež, ki je od vseh, kar jih je kdaj bilo, najboljšo dokazal, kaj papež premore z denarjem in s svojo močjo. S pomočjo vojvode Valentinoys je ob prihodu Francozov izvedel vse, o čemer sem zgoraj razpravljal, govoreč o vojvodovih podvzetjih. Akoprav ni imel namena, napraviti cerkev močno, temveč vojvodo, je kljub temu vse, kar je bil storil, prišlo v prid cerkvi. Cerkev je po njegovi smrti, ko je ugasnila tudi vojvodova zvezda, podedovala njegove vspehe. Njegov naslednik Julij II. je našel cerkev že mogočno, v posesti cele Romagne; stranki rimskih baronov ste bili vsled Aleksandrovega prizadevanja razpršeni. Našel je denarne vire, ki se jih Aleksander ni nikoli poslužil. Julij je hodil po njegovem sledu, hotel si je osvojiti Bologno,³ pokončati Benečane in zapoditi Francoze iz Italije. Vsa ta podvzetja so se mu posrečila v tem večjo njegovo slavo, ker je ž njimi povečal moč cerkve in ne kakšnega posameznika. Stranki Orsinijev in Colonnov je držal v stanju v kakršnem ju je bil našel. Čeprav ni manjkalo vzrokov za prepire med njimi, sta jih dve okoliščini prisilili, da sta ostali mirni. Prvič velika moč cerkve; drugič,

¹ Leta 1482. se je večina laških držav združila proti Benečanom, da branijo Ferraro pred njimi.

² Sikst IV., od leta 1471. do 1484.

³ Bologno si je papež osvojil l. 1506.

med kardinali, ki so bili doslej netivo za spore med njimi, nista imeli pripadnikov. Ti stranki ne bosta mirovali, dokler bodo sedeli v kardinalskem kolegiju njihovi pristaši. Zakaj kardinali iz teh rodbin vzdržujejo stranke v Rimu in izven njega, baroni pa so primorani jih ščititi. Njegova Svetost, papež Lev,¹ je našel toraj sveto stolico že zelo mogočno. In kakor so jo njegovi predniki povzdignili z orožjem, tako se pričakuje od njega, da ji bo dal vsled svoje dobrotljivosti in drugih svojih vrlin veliko moč in čast.

XII. O različnih vrstah vojaštva in o najemnikih.

Ko sem posamno govoril o posebnih svojstvih vladavin, o katerih sem se namenil razpravljati, deloma navedel vzroke za njihovo moč ali slabost, pokazal načine, po katerih so jih mnogoteri poskušali vdobiti in obdržati, mi preostane še, na splošno premotriti načine napada in obrambe, ki utegne doleteti vsako izmed njih. Že zgoraj sem trdil, da mora vsaka vladavina sloneti na trdnih temeljih, sicer propade. Temeljna stebra vsake države, naj bo nova, stara ali mešana, pa so dobre postave in dobro orožje.² Dobrih postav ni, kjer ni dobre vojske; kjer je ta, so tudi postave dobre. Zato ne bom govoril o postavah, temveč o vojski. Vojska, s katero vladar brani svojo državo, je ali njegova, ali je najeta, ali je pomožna, ali pa vse skupaj. Najete in pomožne čete so brezkoristne in nevarne. Kdor svojo državo podpre na najeto vojsko, ne bo nikoli trdno stal, nikdar ne bo varen. Najemniki so med seboj needini, častihlepni, nedisciplinirani in nezvesti. Med prijatelji so ošabni; pred sovražnikom so strahopetni; se ne boje Boga; napram ljudem so brez vesti. Ž njimi se propast zavleče do napada. V mirnem času te plenijo oni, v vojnem pa sovražniki. Vzrok temu je, ker se bojujejo brez vsakega srčnega nagiba, zgolj

¹ Lev X., izvoljen 21. svečana 1513. Tega leta je bila napisana ta knjiga.

² Armada in justica — še dandanes temeljna kamna državnih zgradb, posebno v Evropi.

zaradi svoje plače, ki pa ni tako velika, da bi žrtvovali za nje svoje življenje. Dokler ne započneš vojne, so radi v tvoji službi, ko pa vojna izbruhne, zbeže in se razkrope. O tem se je lahko prepričati brez truda. Sedanja propast Italije je zakrivila edinole lenoba najetih vojskâ. Najemniki so se časih sicer tudi obnesli; dokler so se bili sami med seboj, so se nam zdeli celo hrabri. Ko pa je prišel tujec v deželo, so pokazali kaj znajo. Karl (VIII.), francoski kralj, si je s kredo na deski vzel Italijo.¹ Kdor je dejal, da so to zakrivili naši grehi, je imel prav; pa ne grehi o katerih se je govorilo, temveč tisti, ki sem jaz govoril o njih. Ker so jih zagrešili vladarji, je tudi nje zadela kazen. Nesrečne posledice take vojne moči hočem pokazati še jasnejše. Načelniki najetih čet so lahko izborni vojščaki, ali pa tudi ne. Ako so, se na nje ne moreš zanesti, ker streme po svoji lastni veličini; zato hočejo tlačiti tega, ki jih je najel, svojega gospodarja ali pa druge proti njegovi volji. Če pa je načelnik nezmožen mož, te pa itak ugonobi. Če se mi na to pravi, da je vseeno, ali je ta, ki poveljuje, najet za plačo ali pa ne, da bo v vsakem primeru ravnal enako, odgovorim tako: Vojni moči ukazuje vladar ali pa ljudovlada. Vladar mora sam iti na bojišče in biti tam svoj lastni poveljnik. Ljudovlada pa si med svojimi državljani poišče poveljnika. Ako izbrani poveljnik svoji nalogi ni kos, ga zamenja z drugim. Ako pa se izkaže sposobnega, ga mora s predpisi obvezati, da ne bo prekoračil dovoljene mu meje. Izkušnja uči, da vladarji in ljudovlade, ki razpolagajo z lastno oboroženo močjo, napredujejo, nasprotno pa, da je najeto vojaštvo vedno le v škodo. Veliko težje si bo mogel podjarmiti ljudovlado, katera ima svojo vojsko, kdo izmed njenih državljanov, kot pa če je odvisna od najetega vojaštva. Rim in Šparta sta bila dolgo stoletij oborožena in svobodna. Švicarji, ki so najboljše oboroženi, so najbolj svobodni. V Kartagini imamo primer za antiške najemnike. Po prvi vojni z Rimljani je bila od njih potlačena, četudi so jim načelovali domači meščani. Tebanci so po Epaminondovi smrti izbrali Filipa makedonskega² za poveljnika svoje vojske; ko je ž

¹ »Pigliare la Italia col gesso«; — izrek papeža Aleksandra VI.

² Oče Aleksandra Velikega.

njo zmagal, jim je vzel svobodo. Milanci so si po smrti vojvode Filipa¹ najeli vojskovodjo Francesco Sforza, da se bo za nje bojeval proti Benečanom. Ko jih je pri Caravaggio premagal, se je ž njimi zvezal proti svojim gospodarjem, Milancem, in si jih je podjarmil. Njegov oče Sforza² je bil vojskovodja neapoljske kraljice Ivane, ki jo je nenadno zapustil s svojim vojaštvom. Da ne izgubi svojega kraljestva, se je morala vreči v naročje aragonskemu kralju. Ako so si nekdanj Benečani in Florentinci povečali svoje države z najetimi armadami, pa njih vojaški poveljniki niso postali tudi njih vladarji, nasprotno so jih celo branili, rečem le: Florentinci so imeli v teh slučajih srečo. Zakaj tisti hrabri poveljniki, katerih bi se morali bati, niso bili zmagoviti; drugi so naleteli na zapreke; tretji so našli zopet drugje cilj svoji častihlepnosti. Giovanni Aucut³ ni zmagal, zato je njegova zvestoba ostala nepreskušena. Vsakdo bo priznal: Če bi zmagal, bi mu bili Florentinci izročeni na milost in nemilost. Sforzi je nasprotoval Braccio; nadzorovala sta drug drugega. Francesco je iskal svoj cilj v Lombardiji, Braccio pa v cerkveni državi in neapoljskem kraljestvu. Pa poglejmo, kaj se je zgodilo šele pred kratkim. Florentinci so si izbrali za svojega vojskovodjo Paola Vitellija, zelo pametnega človeka, ki se je od preprostega zasebnika povzpел do velikega ugleda. Če bi on osvojil Piso, bi bili Florentinci od njega odvisni; tega ne bo nihče zanikal. Zakaj če bi prestopil v sovražnikovo službo, bi za nje ne bilo rešitve; če bi ga pa pridržali, bi ga morali slušati. Ako preudarimo napredek Benečanov, bomo spoznali, da so bila njih dela trajna in slavna dokler so imeli lastno vojsko; imeli so jo, predno so se spustili v podvzeta na suhem. Dotlej so se s pomočjo svojega plemstva in ljudstva

¹ Visconti.

² Sforza Muzio Attendolo se je uprl svoji kraljici l. 1426. Spravil jo je v zadrego in morala je adoptirati za sina — naslednika Alfonza, kralja Aragonije in Sicilije.

³ Giovanni Acuto se je pravilno pisal John Hawkwood. Leta 1361. je prišel z Angleškega v Italijo, ker je postal znan; pretepal se je na vseh laških bojiščih.

bojevali zelo hrabro. Ko so pa začeli vojno na suhem,¹ so sledili zgledu ostale Italije. Spočetka svojih osvajanj na suhem se jim ni bilo bati lastnih poveljnikov, ker je bila njihova država majhna in ker so bili sami zelo ugledni. Ko so pa pod Carmagnolo² svojo posest razširili, so spoznali svojo napako. Videli so, kako nevarna jim postaja njegova hrabrost. Kakor hitro so pod njegovim poveljstvom premagali milanskega vojvodo in spoznali, da se je v poznejših bojih ohladil, da toraj od njega nimajo nič več pričakovati, iz službe odpustiti pa ga niso niti hoteli niti mogli, da osvojenega zopet ne izgube, so se čutili primorane ga umoriti, da tako obvarujejo sami sebe. Pozneje so bili njih poveljniki Bartolomeo da Bergamo, Ruberto da S. Severino, grof di Pitigliano³ in podobni, s katerimi so imeli več skrbi zaradi morebitnih izgub kot pa pridobitev. Res se je pozneje dogodilo, da so pri Vailà⁴ izgubili v enem dnevu vse, kar so si s težkim trudom osvojili v osemsto letih.⁵ Z najetim vojaštvom se dosejajo počasne in neznatne pridobitve. toda nagle in čudezne izgube. Ker sem z zgledi že v Italiji, ki se že dolgo vlada z najetimi vojščaki, hočem poseči še globlje in pokazati izvor in razvoj te nesreče, da se ji bo lažje izogniti.

Kolikor bolj je v zadnjem času padal ugled cesarstva v Italiji in je papež tudi v posvetnih rečeh prišel do večje veljave, v tem več državic se je delila Italija. Več velikih mest je pograbilo za orožje proti svojim gospodom, negovanih od cesarja, ki so jih tlačili. Cerkev jih je pri tem podpirala, da naraste njen ugled v posvetnih zadevah. V nekaterih mestih so se posamezni meščani polastili vlade. Ko je tako skoro vsa Italija prišla pod oblast cerkve in nekaterih ljudovlad, so se začeli za vojaške službe najemati tujci proti plačilu.

¹ Benečani so leta 1339. okupirali Treviso, leta 1404. Vincenzo, leta 1405. Padovo in Verono, leta 1428. Bergamo in Brescio.

² Francesco Bussone conte di Carmagnola, rojen 1390. Bil je v vojni službi Filipa Viscontija. Pozneje je prestopil v beneško službo. Benečani so ga osumili izdajstva in obglavili leta 1432.

³ Conte di Pitigliano = Niccolo Orsini. V bitki pri Vailà je bil beneški poveljnik. Umril 1510.

⁴ Bitka pri Agnadello 14. maja 1509.

⁵ Pravilno od leta 697—1509. Machiavelli je število zaokrožil.

Kajti duhovniki in meščani niso znali sukati orožja. Alberigo da Cunio iz Romagne¹ je prvi pridobil tej milici ugled. Iz njegove šole sta prišla med drugimi tudi Braccio in Sforza, ki sta svoječasno samovoljno gospodarila po Italiji. Njima so sledili vsi drugi, ki so do današnjih dni poveljevali najemnikom. Konec njihovega junaštva je bil ta, da je bila Italija pohojena od Karla (VIII.), opljenjena od Ludovika (XII.), premagana od Ferdinanda (aragonskega), od Švicarjev pa onečlašena. Poveljniki najemnikov so najprej spravili pehoto ob veljavo, zato da so sami pridobili na ugledu. In sicer vsled tega, ker sami brez lastnih dežel, odvisni od svojih zaslužkov, niso mogli prerediti številne pehote, z maloštevilno pa si niso mogli pridobiti večjega ugleda. Omejili so se toraj na konjenico, s katero so ob majhnem številu našli zaslužek in slavo. Prišlo je tako daleč, da je armada 20.000 mož štela komaj 2000 pešcev. Razven tega so storili vse, da sebe in svoje ljudi rešijo naporov in nevarnosti. V bitkah se niso ubijali, temveč so se dali rajše vjeti neranjeni. Ponoči niso napadali trdnjav, niti niso delali izpadov iz njih. Svojih taborišč niso utrjevali in po zimi se niso bojevali. Vse to je bilo po njihovem vojaškem redu prav, preudarjeno, kot sem že dejal, v namenu, da se izognejo trudu in neugodam. Tako so privedli Italijo v suženjstvo in v sramoto.²

XIII. O pomožnih, mešanih in lastnih četah.

Druga vrsta malokoristne oborožene moči so pomožne čete; kadar namreč pokličeš koga, ki je mogočnejši od tebe, da ti pride s svojim vojaštvom na pomoč in te brani, kakor je storil nedavno papež Julij. Po žalostnih skušnjah, ki jih je imel z najetimi četami pri Ferrari,³ se je pogodil s španskim kraljem Ferdinandom,⁴ da mu pride na pomoč s svojimi

¹ Alberigo da Barbiano, conte di Cunio, je ustanovil četo Sv. Jurija.

² Misli na dobo od leta 1494.—1512. (bitka pri Ravenni).

³ Leta 1510.

⁴ Papež Julij II. ga je sprejel v svojo takoimenovano »sveto zvezo«
proti Francozom, leta 1511.

armadami. Takšna obročena moč je koristna svojemu imetniku, tistemu pa, ki jo pokliče na pomoč, vedno škoduje. Zakaj ako ni zmagovita si poražen, če pa je, si njen vjetnik. Četudi je zgodovina starega veka polna podobnih zgledov, hočem vendarle ostati pri še svežem primeru papeža Julija II. Slabše se ni mogel odločiti kot se je: popolnoma se je predal tujcu zato, da vdobi Ferraro. Toda v njegovo srečo se je zgodilo nekaj nepričakovanega, zato ni okušal sadov svoje napake. Ko so bile namreč čete njegovega zaveznika pri Ravenni tepene, so se dvignili Švicarji, ki so, kar ni nihče pričakoval, zopet prepodili zmagovalce; tako se je rešil vjetništva svojih premaganih sovražnikov in svojih zaveznikov; kajti zmagali niso oni, temveč drugi. Florentinci, ki sami niso imeli armade, so privedli 10.000 Francozov pred Piso, da si jo osvoje.¹ S tem so se izpostavili tako veliki nevarnosti, v kakršni niso bili še nikoli. Carigrajski cesar² je poslal 10.000 Turkov na Grško, da jo obvarujejo pred njenimi sosedi. Le ti pa je po končani vojni niso hoteli več zapustiti; s tem se je začelo podjarmljenje Grške po nevernikih. Kdor se toraj hoče ubraniti zmage, naj se posluži pomožnih čet, ki so še veliko bolj nevarne kot najete. Z njimi je propast gotova, ker so med seboj edine in poslušne drugemu. Če ti pa hočejo zmagoviti najemniki škodovati, potrebujejo več časa in posebnih prilik, ker niso enotno telo in so od tebe zbrani in plačani; tisti ki si jim ga izbral za vodnika, pa ne more tako hitro pridobiti toliko ugleda, da bi ti mogel škodovati. Skratka: Pri najetih četah je najbolj nevarna njih strahopetnost, pri pomožnih pa njih hrabrost. Vsak vsaj nekoliko moder vladar se je takih čet vedno izogibal in je bil rajši premagan samostojen, kakor pa da bi zmagal s tujo pomočjo, dobro vedoč, da mu s tujo močjo priborjena zmaga ne bo v korist. Ne pomišljam staviti za zgled Cesare Borgia in njegova dejanja. On je s pomožnimi četami vdrl v Romagno; poveljeval je francoskemu vojaštvu, s katerim je zavzel Imolo in Furlí. Ker pa je spoznal njegovo nezanes-

¹ Leta 1500.

² Turški sultan Orkan, ki je poslal tja l. 1335. svojega sina Solimana z 10.000 vojaki.

ljivost, se je odločil, da si nabere najemnikov, ki so se mu zdeli manj nevarni. Sprejel je v svojo službo Orsinije in Vitellije. Tekom njih vporabe je zapazil, da so tudi te čete nezanesljive, nezveste in nevarne. Zato jih je zopet razpustil in se ogledal po lastnih ljudeh. Razliko med obema vrstama vojske se spozna, ako primerjamo ugled, ki ga vojvoda užival, ko je poveljeval še samim Francozom; ko je imel v službi Orsinije in Vitellije; končno, ko je imel sam svojo lastno armado. Njegov ugled je naraščal; nikoli pa ni bil bolj spoštovan kakor takrat, ko je lahko vsakdo videl, da je sam gospodar nad svojo vojsko. Hotel sem navesti primere iz najnovejše italijanske zgodovine; vendar nočem prezreti sirakuškega Jerona ki sem ga že enkrat omenil. Sirakuza, kot sem že povedal, ga je izbrala za poveljnika svojih armad. Kmalu pa je spoznal, da najeta vojska ni dosti prida, zakaj njeni načelniki so bili prav takšni kot naši italijanski. Misleč, da jih ne more niti obdržati niti odpustiti iz službe, jih je dal vse posekati na kose. Potem se je bojeval le z lastnimi četami, brez tuje pomoči. Naj osvežim spomin še s prispodobo iz starega testamenta, ki se tusem poda. Ko se je David ponudil Savlu, da sprejme boj z Golljatom, filistejskim izzivačem, ga je Šavel opremil s svojim orožjem, da bi ga opogumil. Ko si je David nadel to opremo, je odstopil, rekoč, da si ž njo ni gotov samega sebe in da hoče s svojo lučanko in z nožem priti sovražniku do živega. Skratka, s tujim orožjem ne opraviš nič, ali je pretežko ali pa zaduši tebe samega. Karl VII.,¹ oče kralja Ludovika XI., ki je vsled svoje sreče in hrabrosti osvobodil Francijo, angleškega gospodstva, je spoznal za potrebno, imefi svojo lastno armado. V svojem kraljestvu je ustanovil konjenico in pehoto. Pozneje je kralj Ludovik² pehoto zopet razpustil in začel najemati Švicarje. Ta napaka v zvezi z drugimi, ki so ji kmalo sledile, je spravila njegovo kraljestvo v nevarnost. Zakaj s tem je povzdignil ugled Švicarjev in oslabil svojo

¹ Karl VII., od leta 1422.—1461. Vojna z Angleži je trajala 115 let, od leta 1337.—1452.

² Ludovik XI. (1461.—1483.) je razpustil francosko pehoto in najel nemške »Landsknechte«, ki jih pa pisec imenuje »Švicarje«.

lastno armado. Razpustivši svojo pehoto, je zvezal svojo lastno konjenico s tujo armado. Ko se je njegova konjenica navadila bojevati skupaj s Švicarji, je mislila, da brez njih ne more zmagovati. Vsled tega Francozi niso kos Švicarjem; brez njih tudi drugim nasproti ne opravijo ničesar. Francoska armada je torej mešana; sestoji deloma iz najemnikov, deloma pa iz domačih čet. Vsi skupaj so veliko boljši kot navadne pomožne ali pa najete čete, toda mnogo manj vredne kot lastne. Ta primer naj zadošča. Francosko kraljestvo bi bilo nezmagljivo, ako bi se ohranila in še poglobila Karlova vojaška uredba. Toda slaba človeška pamet započne kakšno reč brez premisleka; ker se ji zdi dobra, niti ne opazi v njej skritega strupa, kakor sem povedal zgoraj o jetiki.

Vladar torej, ki ne spozna nevarnosti že v njenem postanku, ni resnično moder. To je dano le maloštevilnim. Če sledimo propadanju rimske države, bomo spoznali, da se je isto začelo z najemanjem Gotov. Od tistega časa dalje je slabela moč rimske države. Vsa moč, ki jo je sama izgubila, je prešla na one. Skleпам toraj, da ni nobeno vladarstvo trdno, ki ne sloni na lastni armadi; kdor nima moči, da se brani v nesreči, je odvisen zgolj od sreče. Modri možje so vedno sodili, da ni nič tako slabotnega in nestalnega kot velik sloves, ki ni oprt na lastno moč. (Quod nihil sit tam infirmum aut instabile, quam fama potentiae non sua vi nixa.) Lastna vojska je tista, ki je sestavljena iz tvojih podanikov in meščanov, ali pa tista, ki si jo sam ustvaril. Vse druge čete so pomožne ali pa najete. Kako si najbolje urediš svojo vojsko, lahko ugameš, ako upoštevaš zgoraj navedene štiri zglede¹ in preudariš, kako so obročili in uredili svoje vojské Filip, oče Aleksandra Velikega, mnoge ljudovlade in vladarji. Na nje se sklicujem.

¹ Cesare Borgia, Jeron II., Karl VII. in David.

XIV. Kaj pritiče vladarju v vojaških zadevah?

Vojski, njeni uredbi in disciplini mora vladar posvečati vso svojo pozornost; ne sme misliti na nič drugega, baviti se z nobeno drugo rečjo. To je edin poklic za tega, ki hoče ukazovati. Njena moč je tako silna, da ne vzdržuje le rojenih vladarjev, temveč, da mnogokrat tudi zasebnikom pripomore do vladarstva. Obratno so mnogi vladarji, ki so se udajali sladkim užitkom, vojaške zadeve pa zanemarjali, izgubili svoja vladarstva. V zanemarjanju te umetnosti tiči poglavitni vzrok njih pogube; sredstvo pa, s katerimi se vladarstvo vdobi, je vojaška izobrazba. Zasebnik Francesco Sforza je vsled svoje vojaške izobrazbe postal milanski vojvoda. Njegovi sinovi, ki niso ljubili vojnih naporov, so z vojvodskega prestola zopet padli med zasebnike.¹ Kajti k drugim nezgodam, ki jih povzroči mržnja do vojne, se pridruži še ta, da postane zaničevan. Pred tem pa se mora vladar najbolj paziti. Med obročnim in neobročnim ni nobene primere. Ni pametno misliti, da se bo obročeni pokoril neobročnemu in da je zadnji varen med obročnimi služabniki. Zaničevanje na eni, sumnja na drugi strani: — nemogoče je, da bi se to družilo. Vladar, ki se ne razume na vojaške zadeve, ima poleg drugih neprilik, kakor rečeno, še to, da ga vojaštvo ne spoštuje; toraj mu ne more zaupati.

Vladar se mora toraj neprestano izobraževati v vojaških vedah. To stori na dva načina: prvič, s praktičnim delom, drugič, s študijami. Z delom: Svojo vojsko mora imeti v redu in jo vaditi. Osebnost se mora utrditi na lovih, kjer ima priliko proučiti tudi naravo dežele, opazovati obliko gorā, dolin, planot, spoznati reke in jezera; na to mora polagati največjo važnost. To znanje je v dveh ozirih koristno. Prvič, spozna lastno deželo, temeljitejše se pripravi na njeno obrambo. Drugič, s tem praktičnim znanjem lažje preišče nepoznane mu kraje, na katerih mu je ležeče. Zakaj holmi, doline, planote, reke in jezera, ki so na priliko na Toskanskem, imajo nekako podobnost z onimi v drugih provincah. Poznanje ene province

¹ Lodovico il Moro in Massimiliano Sforza.

olajša spoznanje krajev v drugih deželah. Vladarju, ki nima tega znanja, manjka temeljna podlaga, ki jo mora imeti vojaški poveljnik. Pri tem se nauči, da zna poiskati sovražnika, izbrati taborišče, voditi armade, pripraviti bitke in z vspehom oblegati trdnjave. Na Filopomenu, ahejskem knezu,¹ pisatelji med drugim hvalijo to, da je tudi v mirnih časih mislil vedno le na vojno. Kadar je s svojimi prijatelji šetal po prosti naravi, je dostikrat obstal in se ž njimi razgovoril: Če bi sovražnik stal na tistemle griču, mi pa s svojo armado tu, kdo bi imel prednost? Kako bi ga mogli napasti v redu? Če bi hoteli, kako bi se morali umakniti? Ako bi se sovražnik umaknil, kako bi ga morali zasledovati? Hodeč, jim je predočeval vse možne slučaje, ki bi se lahko pripetili armadi. Poslušal je njih mnenja, povedal svojega in ga utemeljil. Vsled teh stalinih študij ga kot armadnega poveljnika ni mogel nikoli presenetiti slučaj, ki bi nanj ne bil pripravljen. Kar se tiče duševne vadbe, mora vladar čitati zgodovino, iz nje zajemati spoznanje del izbornih mož. Preudariti mora njihovo vojskovanje, njihove zmage in poraze, da se zadnjim izogne, prve pa posnema. Pred vsem pa mora poskušati delati tako, kakor je delal pred njim že marsikak izboren mož, ki si ga je izbral za svoj zgled in kateri je bil spoštovan in slaven. Njega in njegova dela mora vedno imeti pred očmi, kakor se pripoveduje o Aleksandru Velikem, da je posnemal Ahila, Cezar Aleksandra, Scipijon Kira. Kdor čita Ksenofonov življenjepis o Kiru,² bo iz Scipijonovega življenja posnel, koliko slave mu je prineslo takšno posnemanje, kako je skušal v neomadeževanosti, uljudnosti, humanosti in darežljivosti doseči to, kar pripoveduje Ksenofon o Kiru. Tako mora modri vladar porabiti svoj prosti čas; v mirnem času ne sme lenariti, temveč z vajami in s študijami si mora zbrati zaklad, ki mu bo služil v nesreči. Zato, da ga bo sreča, ako se obrne, našla pripravljenega na udarce.

¹ Filopomen (od 253.—183. pr. K.) je bil poglavar in strateški vodja ahejske zveze. Plutark ga imenuje »zadnjega Grka«.

² Publio Cornelius (235.—184. pr. K.)

XV. S čim si ljudje, posebno pa vladarji, zaslužijo hvalo ali pa grajo?

Preostane mi še, da preiščem, kako mora vladar postopati s podaniki in prijatelji. Ker vem, da so o tem pisali že mnogi,¹ zato se bojim, da se mi bo očitala prevzetnost, ako tudi jaz razpravljam o tem, posebno še, ker imam o tem drugačno mnenje nego oni. Moj namen je, napisati za tega, ki kaj razume, nekaj koristnega; zato se mi zdi pravilnejše, pokazati resnico kakršna je in ne kakršna živi v domišljiji. Mnogi so si izmislili ljudovlade in vladavine, ki jih nikoli ni bilo, ki jih nihče ni poznal.² Razlika med tem, kako se živi, in med tem, kako naj bi se živelo, je tako velika, da tisti, ki prvo zanemarja in se ravna po drugem, bolj sili v pogubo kot pa varuje samega sebe. Človek, ki hoče storiti povsod le dobro, propade med množico onih, ki niso dobri. Vladar, ki se hoče vzdržati, mora znati storiti tudi hudo, mora znati biti dober ali pa ne, kakor potreba nanese.

Preidimo, kar je izmišljenega o vladarjih; da ostanem pri istinitosti rečem, da se vsakomur, posebno pa vladarjem, ki stoje nad drugimi, pripisujejo gotova svojstva, zaradi katerih jih grajajo ali pa hvalijo. Zato imenujemo tega darežljivca, onega pa skopuha (= »misero«; rabim toskanski izraz, ker označujemo v našem jeziku z besedo »avaro« tudi ropoželjnost, z besedo »misero« pa tistega, ki s svojim premoženjem preveč skopari); enega radodarneža, drugega grabljivca; enega okrutneža, drugega usmiljenega; enega verolomneža, drugega zvestega; enega mehkužnega in malodušnega, drugega nepogljivega in srčnega; enega človekoljubnega, drugega ošabnega; enega pohotnega, drugega zdržljivega; tega odkritega, onega zvitega; tega trdosrčnega, onega lahkomiselnega; tega resnega, onega površnega; tega vernega, drugega nevernega in tako dalje.

Vem, vsakdo prizna, da bi bilo zelo hvalno, ako bi se našli vladarji, ki bi imeli od zgoraj popisanih svojstev vse

¹ Na primer: Aristotel, Tomaž Akvinski, Dante in drugi.

² Platon v »Republiki«, Moro v »Utopiji« itd.

dobre. Ker pa od človeške narave ne smemo pričakovati, da bi vladar imel sama dobra svojstva, zato mora biti tako pameten, da se izogne slabemu glasu tistih napak, ki bi ga utegnile spraviti ob vladarstvo. Pred napakami, ki sicer nimajo takih zlih posledic, pa se mora paziti, če mu je mogoče. Vsekakor pa mu zato prevelika previdnost ni nujna; naj nima strahú pred slovesom takih slabosti, brez katerih bi si težko obdržal vladarstvo. Kajti, ako vse dobro premislimo, bomo spoznali, da nas marsikaka navidezna krepost vodi v pogubo, ako ji sledimo; obratno pa nam marsikatera navidezna slabost, ako ji sledimo, nakloni varnost in dobrobitje.

XVI. O darežljivosti in skopuštvu.

Pričnem takoj s prvoimenovanim svojstvom in rečem: Veljati za darežljivca je dobro. Vendar pa ti bo darežljivost škodovala, ako jo tako izvajaš, da ne pride do veljave. Zakaj ako si krepostno darežljiv, tako kot je prav, da ostane tvoja darežljivost malo poznana, boš prišel celo na glas, da si skopuh. Ako hočeš med ljudmi veljati za darežljivca, moraš biti na vse mogoče načine razsipen. Na ta način bo vladar zapravil vse svoje imetje; končno bo prisiljen, ako si hoče ohraniti ta sloves, svojim podanikom naložiti nove davke in si tako ali drugače preskrbeti potrebni denar. Podaniki ga bodo zasovražili, vsak ga bo zaničeval, ko bo ubožal. S svojo darežljivostjo je nagradil maloštevilne, zameril pa se je mnogim. Vedno bo v stiskah; prva nesreča ga bo pahnila v nevarnost. Ako to uvidi in se hoče prihuliti, ga bodo takoj razglasili za skopuha. Vladar, ki brez lastne škode ne more biti na takšen način darežljiv, da bi bilo to očitvidno, se ne sme bati, ako je pameten, če ga razglase za skopuha. Sčasoma bo zopet zaslovel kot darežlivec, ko se pokaže, da vsled njegove štedljivosti v slučaju napada zadoščajo za obrambo navadni dohodki in da more vojno začeti brez novih bremen. Tako bo zaslovel za darežljivca pri vseh, ki jim ničesar nê odvzame, in teh je veliko, za skopuha pa le pri tistih, ki jim ničesar ne dá, in teh je malo. V naši dobi so izvršili velike reči samo tisti, ki so jih imeli za skopuhe; vsi drugi so propadli. Papež

Julij II. je hotel veljati za darežljivca, da se more povspeti na papeško stolico. Pozneje ni več mislil na to, da si ta sloves ohrani, ker se je pripravljaj na vojno s francoskim kraljem. Četudi se je veliko bojeval, ni razpisal nobenih izrednih davkov; njegova dolgotrajna štedljivost je pokrila obilne izdatke. Ako bi bil sedanji španski kralj¹ darežljiv, bi ne mogel začeti in izvršiti toliko podvzetij.

Vladar, ki tako gospodari, da mu zaradi obrambe ni treba obremeniti podanikov; ki nima skrbi, da bi ubožal in postal zaničevan; ki ne pride v položaj, da bi moral pleniti, — naj nima strahú, ako pride na glas skopuha. Zakaj, to je ena tistih napak, na katerih sloni njegovo vladarstvo. Ako bi mi kdo ugovarjal: Cezar je zaradi svoje darežljivosti postal imperator in še mnogi drugi, ki so bili darežljivci ali pa so za takšne veljali, so se povspeli do najvišjih časti, — temu odgovorim tako: Ali si že vladar ali pa si na poti, da to postaneš? V prvem primeru je darežljivost škodljiva, v drugem pa je celo potrebna. Cezar, ki je stremel po gospodstvu v Rimu, je bil darežljiv. Če bi pa potem, ko je dosegel svoj cilj, še dolgo živel in bi ne opustil svoje razsipnosti, bi upropastil svoje vladarstvo. Ako bi kdo repliciral, da so mnogi radodarni vladarji izvršili s svojimi armadami velike čine, odvrnem: Vladar zapravlja svoje, ali svojih podanikov, ali pa tuje premoženje. V prvem primeru mora biti varčen, v drugem pa mora na vse načine poskušati, da bo veljal za darežljivca. Zakaj vladar, ki gre na pohod s svojo armado, katera se preživlja od plena, ropa in požigov ter se polašča tujega imetka, mora biti darežljiv, ker mu sicer vojaštvo ne bo sledilo. Kar ni tvoje niti tvojih podanikov, lahko razsipaš, kakor so storili Kir, Cezar, Aleksander. Zakaj razsipanje tujega imetka ne škoduje dobremu slovesu, nasprotno ga še poveča. Ako pa svoje imetje razsipaš, ti je v škodo. Nobena reč se sama tako ne ujé kot darežljivost; med tem kot jo vršiš, izgubiš možnost jo vršiti. Ubožáš in postaneš zaničevan ali pa, da se izogneš ubožtvu, ropáželjen in osovražen. Vladar pa mora predvsem paziti, da ne bo zaničevan in osovražen; da-

¹ Ferdinand »katoliški«.

režljivost pa te privede do obojega. Modrejše je toraj, da veljaš za skopuha, kar ti sicer ne prinese dobrega imena, toda tudi sovraštva ne, kakor pa, da moraš vsled svoje darežljivosti postati ropazeljen, kar te spravi na slab glas in osovraži.

XVII. O krutosti in milosrčnosti. Ali je boljše, da si priljubljen ali da se te boje?

Prihajam k drugim zgoraj imenovanim svojstvom in rečem, da mora vladar želeti veljati za milosrčnega, ne za krutega. Paziti pa mora, da svoje milosrčnosti ne bo napačno vporabljal. Cesare Borgia so imeli za okrutneža; njegova krutost pa je prisilila Romagno k edinosti, miru in zvesti pokornosti. Ako to dobro preudarimo, bomo priznali, da je bil veliko usmiljenejši kot pa florentinsko ljudstvo, ki je dopustilo, da se je razdejala Pistoja,¹ ker ni hotelo veljati za kruto. Vladar se toraj ne sme bati, da bo razglašen za kruteža, ker drži svoje podanike v edinosti in zvestobi. Milosrdnejše je, odrediti nekaj kaznitev kot pa z neprimerno popustljivostjo dopuščati nered, ki rodi uboje in rope; ti zadenejo celoto, vladarjeve kaznitve pa le posameznike. Med vsemi vladarji pa je posebno novemu nemogoče, da ne bi veljal za kruteža, ker preže nanj vsakovrstne nevarnosti. Virgil pravi po Didonu:

»Res dura et regni novitas me talia cogunt moliri, et late finis custode tueri.«²

Vladar ne sme biti prelahkoveren, ne sme se pustiti zvoditi ali imeti prazen strah. V vseh rečeh mora biti preračunljivo moder in človekoljuben, da ga prevelika zaupljivost ne bo zavedla v neprevidnost ali pa, da ne postane neznosen vsled neupravičene nezaupljivosti.

Nastane vprašanje: Ali je boljše, da si priljubljen, ali pa je boljše, da se te boje? Pravim, oboje je dobro. Ker pa

¹ Florentinski mogočnejši so v Pistoji gojili dve stranki, in sicer »Panciatiche« in »Canceliere«, ki ste se meosebojno klali brez usmiljenja.

² Prosto poslovenjeno: Trda usoda in nova država hočeta, da se s stražami prepreže vso deželo.

je težavno to oboje zvezati, je varnejše, da se te boje, kot pa da te ljubijo, ako že mora manjkati eno od obojega. O ljudeh se na splošno lahko reče, da so nehvaležni, veter-njaški, hinavski, v nevarnostih strahopetni, pohlepni na do-biček. Ko jim deliš dobrote so ti povsem udani; kri, imetje, življenje, svojo deco hočejo žrtvovati za tebe, — kakor sem že dejal — dokler ni nobene nevarnosti. Ko pa se nevarnost približa, se obrnejo. Vladar, ki se zanese na njihove obljube in zanemari druge obrambne priprave, je izgubljen. Prijateljstva, ki si jih kupil, pa ne pridobil po velikodušnosti in plemenitosti, so vsekakor porabna, toda v sili odrečejo. Ljudje so brezobzirnejši napram temu, ki išče ljubezni, kot pa napram onemu, ki se ga boje. Naklonjenost temelji na obvezni hval-ležnosti; ta vez pa se vsled bistva človeške narave pretrga, ako lastna korist ni več v skladu z njo. Bojazen pred kaznijo pa nikoli ne popusti. Vendar pa ne sme bojazen pred vladarjem biti tako velika, da bi izvala srd, ako že ljubezni ne more. Zakaj to se dobro vjema, da se ga boje vendar pa ne sovražijo. Za to pa je pred vsem potrebno, da ne posega po imetku svojih meščanov in podanikov ter njih ženah. Ako je že potrebno komu vzeti življenje, se naj to zgodi če je podan zadosten in jasen vzrok. Vsekakor pa naj ne posega po tujem imetku, zakaj ljudje pozabijo prej na uboj očeta, kot pa na izgubo svoje dedovine. Povod, da se polastiš tujega imetka je vedno pri roki; kdor začne živeti od ropa, bo vedno našel povod polastiti se premoženja bližnjega. Vzroki za prelivanje krvi pa so redki in jih zato temvečkrat manjka.

Ako ima vladar veliko armado, je bojazen, da bo veljal za krutega, povsem nepotrebna. Brez tega ne bo mogel pri-siliti armade k složnosti in vojnim podvzetjem. Med druga občudovanja vredna Hanibalova¹ dejanja prištevajo tudi to, da v njegovi armadi nikoli ni bilo nesoglasja, niti med njo samo niti med njo in poveljništvom; tako v dobrih kakor v hudih časih, četudi je bila velika, sestavljena iz najrazlič-nejših človeških rodov in jo je vodil v tuje dežele.² To je

¹ Machiavelli v svojih spisih večkrat navaja Hanibala kot zgled kru-tosti, Scipijona pa kot zgled milosrčnosti.

² V Italijo, Sicilijo, Afriko.

dosegel le s svojo nečloveško krutostjo; vsled nje in njegovih številnih vrlin so ga vojaki občudovali in se ga bali. Površni pisatelji občudujejo ta njegov uspeh, grajajo pa to, kar ga je omogočilo. Da bi z vsêmi ostalimi krepostmi ne dosegel tega uspeha. lahko vidimo pri Scipijonu, vsled svojih lepih lastnosti redek moŹ ne le za svoj čas, temveč v vsej zgodovini, katerega armada pa se je vendarle uprla na Španskem.¹ To je zakrivila njegova milosrčnost, vsled katere je njegovo vojaštvo uživalo takšno prostost, da ni bila več v skladu z vojaško disciplino. V senatu mu je Fabij Maksim to očital, imenoval ga je kvarljivca rimskega vojaštva. Ko je njegov podpoveljnik pokončal Lokrane,² jih ni niti maščeval niti ni svojega odposlanca kaznil za njegovo svojevoljno dejanje — vsled svoje mehke narave. Ko je nekdo hotel Scipijona v senatu opravičiti, je dejal, da so ljudje, ki boljše znajo se sami izogniti napakam kot pa druge kazniti zaradi njih. Sčasoma bi ta značaj utegnil škodovati Scipijonovemu imenu in njegovi slavi, ako bi še dalje ostal poveljnik. Ker pa je živel pod vlado senata, ni te svoje napake le zabil, temveč mu je bila celo v slavo. Skleпам, da se zopet povrnem k vprašanju, ali je boljše, da si pri podanikih priljubljen, ali pa je boljše, da se te boje, takole: Ljubezen ljudi je odvisna od njih naklonjenosti, strah pa od vladarjevega postopka; modri vladar se bo zanesel na to, kar je njegovega, ne na to, kar je odvisno od dobre volje drugih. Preprečiti pa mora, da ne postane osovražen.

¹ Scipijon je bil na Španskem od leta 211.—206. pr. K., kjer so se mu uprli njegovi vojščaki. Vsled tega so ga v rimskem senatu napadali.

² Locri Epizephirii je Kvinto Pleminj oplenil, ga oropal tribunov in pomoril meščane. Po Scipijonovemu nalogu pa bi ga moral braniti pred Kartaginci.

XVIII. -Vladarjeva beseda in zvestoba.

Vsakdo vé, kako hvalevreden je tisti vladar, ki zvestobno in pošteno živi, ne z zvijačami. Vendar ras skušnje naših dni uče, da so le tisti vladarji izvršili velike reči, ki niso bili zvestomiselni, in ki so z zvijačami slepili ljudi ter tako končno zmagali nad poštenjaki.

Treba je vedeti, da se je mogoče bojevati na dva načina: s postavami ali pa z nasilnostjo. Prvi način je lasten ljudem, drugi živalim. Ker pa dostikrat prvi način ne zadošča, se mora uporabiti tudi drugega. Vladar mora dobro znati posnemati divjo žival in človeka. To so prikrito učili vladarje že stari pisatelji, ki pripovedujejo, da so bili Ahil in mnogi drugi antiški vladarji vzgojeni in izučeni po disciplini kentavra Herona.¹ Tega napol človeka napol žival imeti za vzgojitelja, znači, da mora znati vladar vporabljeni človeško in živalsko naravo, ker ena brez druge ne more trajno obstati. Ker je toraj vladarju nujno, da zna dobro posnemati živalsko naravo, si mora vzeti za zgled lisjaka in leva. Zakaj lev ne uide zanjkam, lisjak pa se ne ubrani volkov. Treba je toraj biti lisjak, da spoznaš zanjke, in lev, da ustrašiš volkove. Tisti, ki hočejo posnemati samo leva, niso pametni. Razumni vladar ne bo zvestomiseln, ako mu je zvestoba v škodo in je odpadel vzrok, zaradi katerega je dal svojo besedo. Ako bi vsi ljudje bili dobri, bi bil tale nauk slab. Ker pa so malovredni in ne izpolnjujejo svojih obljub, tudi ti ne moreš biti mož-beseda. Vladar ni nikoli v zadregi za izgovor. s katerim opraviči svojo nezvestobo. O tem bi lahko navedel neznansko veliko zgledov. Koliko mirovnih sklepov, koliko obljub je postalo ničevnih vsled nezvestobnosti vladarjev! In vedno je tisti, ki je najboljše znal posnemati lisjaka, tudi najboljše odrezal. Nujno potrebno pa je, da znaš to lastnost prikriti, da si velik hinavec in prihuljenec. Ljudje so tako

¹ Heron je mitologična osebnost, napol človek napol konj, sin Saturna in ninfe Fillire. Bajke pripovedujejo, da so se pri njem vzgojevali grški junaki, najslavnejši med njimi Ahil.

domišljavi in poslušni sili trenutka, da tisti, ki hoče goljufati, vedno najde koga, ki se dá oslepariti.

Od še svežih zgledov, naj navedem le enega. Papež Aleksander VI. ni delal in mislil na drugo, kot da vara ljudi; vedno jih je našel, ki so se mu dali zvoditi. Ni bilo človeka, ki bi znal kakšno reč odločnejše zatrditi in jo podkrepiti s svečanejšo prisego, pa na svoje besede polagati tako malo važnosti kot on. Kljub temu so se mu vse prevare posrečile, kakor jih je bil zaželel; dobro je poznal svet od te plati. Vladar ne rabi vseh zgoraj imenovanih svojstev, nujno pa je, da se kaže kot bi jih imel. Upam si celo trditi, da so mu, ako jih res ima in se vedno po njih ravna, celo v škodo; koristne pa so mu, ako so vsaj navidezne. Naj se kaže usmiljenega, zvestobnega, človekoljubnega, odkritega, vernega; duševno pa mora biti tako razpoložen, da stori, ako je potrebno, ravno obratno. Vladar, posebno pa novi, se ne more vedno ozirati na reči, vsled katerih ljudje veljajo za dobre. Dostikrat je prisiljen, da se vzdrži, grešiti proti zvestobnosti, milosrčnosti, človekoljubnosti in vernosti. Biti mora v takšnem duševnem razpoloženju, da se zna obračati po vetru in menjajoči se sreči. Ako mu je le mogoče, ne sme zapustiti ravne poti, kakor sem že povedal; znati pa mora hoditi tudi po krivih potih, ako to potreba zahteva.

Vladar mora toraj polagati največjo važnost na to, da nikoli ne pride iz njegovih ust kaj takega, kar bi se ne skladalo popolnoma z zgoraj imenovanimi petimi¹ svojstvi. Po njegovih delih in besedah sodeč, mora biti zelo zvestoben, milosrčen, človekoljuben in veren. Najnujnejše pa je, da se kaže v zadnje imenovanem svojstvu, četudi je le navidezno. Večina ljudi sodi bolj po tem, kar vidi, ne po tem, kar občuti. Zakaj vidi vsakdo, misliti jih zna le malo. Vsakdo vidi, kakšnega se kažeš, malo jih premisli kaj si. Ta manjšina pa nima poguma, da bi se uprla mnenju večine, za katero stoji veličanstvo države, ki jo ščiti. Za vsa človeška dejanja, posebno pa vladarjeva, proti kateremu ni priziva, je odločilen končni

¹ V resnici imenuje le nastopna štiri svojstva: zvestobnost, milosrčnost, človekoljubnost in vernost. Peto bo najbrže poštenost.

vspeh. Vlada naj toraj zavaruje svoje življenje in svojo vladarsko oblast; sredstva, ki jih bo rabil, bodo vedno veljala kot častna, hvaljena od vsakogar. Zakaj druhal gre za tem, kar vidi in za vspehom. Na svetu pa vlada druhal. Maloštevilne modrine se uveljavijo le, ako jih podpre večina s svojim spremstvom. Neki sedanji vladar,¹ ki je boljše da ga ne imenujem, je vedno govoril o miru in zvestobi; ljubil pa ni prvega, ne druge. Če bi se ravnal po svojih besedah, bi že večkrat izgubil svoj ugled in svoje vladarstvo.

XIX. Kako se izogneš zaničevanju in sovraštvu?

Ker sem o najvažnejših svojstvih, ki sem jih omenil zgoraj, že razpravljal, hočem o ostalih govoriti tu v obče. Rečem, da se mora vladar — kakor sem deloma povedal že pri posameznih odstavkih — izogniti vsemu, kar bi ga storilo osovražnega in zaničevanega. Kolikorkrat to stori, tolikokrat zadosti samemu sebi; vse drugo obrekovanje mu ne bo nevarno. Sovražili ga bodo — kot že povedano — poglavitno zaradi grabežljivosti in če se bo dotaknil imetka in žená podanikov. Tega ne sme storiti. Dokler ljudem ne jemlješ imetka in časti, so zadovoljni. Boriti se imaš le s častihlepnošjo maloštevilnih, ki jih z lehkoto krotiš na razne načine. Zaničevan pa boš, ako veljaš za nestanovitnega, lehkomiselnega, mehkužnega, malodušnega in neodločnega. Takemu slovesu se mora vladar izogibati kot čerem; potruditi se mora, da se bo v svojih dejanjih kazal veličavnega, pogumnega, resnega in močnega. Pri obravnavanjih s podaniki naj skuša uveljaviti mnenje, da so njegove odločbe nepreklicljive; biti mora v takih časih, da se nihče ne bo predrznil, ga preslepiti in zvoditi.

Vladar, ki ima tak ugled je zelo spoštovan; vsled tega je tudi zarota proti njemu težavna. Vsakdo se bo le težko odločil ga napasti, ker vé, da je mož velikih svojstev, češčen

¹ Misli na španskega kralja Ferdinanda »katoliškega«.

od svojcev. Vladar se ima bati samo dvojega: Na znotraj svojih podanikov, nazvèn tuje sile. Zadnje se ubraniš z dobro oboroženo vojsko in s prijatelji, ki jih boš vedno imel, ako si dobro oborožen. Notranje zadeve bodo v redu, ako so tudi vnanje, izvzemši seveda, ako pride kakšna zarota vmes. Ako ga napade kakšna vnanja sila, pa je vse tako uredil in storil kot sem priporočil, in je ostal zvest samemu sebi, bo vzdržal vsaki naval, kakor špartanec Nabis. Glede podanikov pa se je bati tajnih zarot tudi če je nazvèn mir. Proti zarotam se vladar najboljšo zavaruje, ako se izogne sovraštvu in zaničevanju ter ljudstvo zadovolji. To je potrebno, kot sem rekel. Vladarjevo najvspešnejše sredstvo proti zarotam je to, ako prepreči svojo splošno osovraženost. Kajti zarotnik vedno misli, da bo z vladarjevo smrtjo ustregel ljudstvu. Ako pa vé, da bo s svojim dejanjem ljudstvo samo razžalil, ne bo imel srčnosti, da ga tudi izvede. Zakaj neskončne so težkoče, ki čakajo zarotnike. Izkušnja kaže, da se od velikega števila zarot jih posreči le malo. Kdor se zaroti, ne more sam ničesar započeti; zvezati se mora s tistimi, o katerih misli, da so tudi nezadovoljni. Kakor hitro pa razkrije svoje srce enemu izmed njih, mu je dal tudi že priložnost, da se sam zadovolji; ta sme namreč upati, da se bo dobro okoristil, ako zaroto razkrije. Ker se mu na eni strani kaže gotov dobiček, na drugi pa dvom in nevarnost, je ali prijatelj redke zvestobnosti ali pa zagrizen vladarjev sovražnik, ako ostane zvest zaroti. Povem na kratko: Na strani zarotnikov je plašljivost, ljubosumnost in strah pred kaznijo; vse to jih bega. Vladar pa ima na svoji strani ugled lastnega veličanstva, zaščito prijateljev in javnih oblastnij; vse to ga ščiti. Ako se k vsemu temu pridruži še ljudska naklonjenost, je skoro nemogoče, da bi se našel predrznež, ki bi se zarotil. Zarotnik ima navadno dovolj vzrokov biti v strahu še predno izvrši svoj naklep. V tem slučaju pa je v strahu tudi še potem, ko se mu je, naklep že posrečil, ker ga sovraži tudi ljudstvo; za to ne more upati na nobeno zaščito.

O tem bi lahko navedel neštne zglede. Zadovoljil pa se bom z enim samim, ki se ga spominjajo še naši očetje. Gospod Annibale Bentivoglio, ded sedanjega vladarja Bologne,

gospoda Annibala, je bil umorjen od stranke Cannijevcev,¹ ki se je zarotila proti njemu. Zapustil je zgolj gospoda Giovannija, ki pa je bil še v povojih. Takoj po uboju se je ljudstvo dvignilo in pomorilo vse zarotnike. To je bil učinek priljubljenosti, ki jo je tedaj uživala rodbina Bentivoglio v Bologni. Kako je bila ta rodbina priljubljena, priča sledeče: V Bologni ni od nje ostal nihče, ki bi mogel prevzeti vladarstvo. Ko je ljudstvo zaznalo, da živi v Florenci potomec te rodbine, ki je doslej veljal za sina nekega kovača, se je napotilo tja in mu je ponudilo vladarstvo v svojem mestu. Letá je potem tudi tako dolgo vladal, dokler ni dorastel gospod Giovanni in sam prevzel vladarske posle.

Sklepam toraj, da se vladar nima bati zarot, dokler mu je naklonjeno ljudstvo. Če pa se srdi nanj in ga sovraži, se mora bati vsega in vsakega. Dobro urejene države in pametni vladarji so vedno polagali največjo pažnjo na to, da velikaši niso obupali in da je bilo ljudstvo zadovoljno. To mora biti prva vladarjeva skrb. Med dobro urejena in vladana kraljestva naše dobe prištevamo Francosko; ima veliko pametnih uredb, od katerih zavisi kraljeva prostost in varnost. Ena od njih je parlament s svojim ugledom. Tisti, ki ga je vzpostavil, je bil poznavalec velikaške častihlepnosti in predrznosti; smatral je za potrebno, da jih zameji. Obratno pa je poznal tudi ljudski srd napram velikašem, ki izvira iz bojazni pred njimi. Da obvlada ta nasprotstva, kralja pa obvaruje zlih posledic sporov, ki bi jih imel z velikaši, ako bi ščitil ljudstvo, in obratno z ljudstvom, ako bi negoval velikaše, je postavil tretjega za sodnika, parlament, ki more brez nevarnosti za kralja pritiskati na velikaše in ščititi ljudstvo. Boljše in pametnejše uredbe, ki varuje kralja in državo, si ni mogel izmisliti. Iz tega je posneti tudi nauk, da mora vladar trde odredbe prepustiti drugim, sebi pa pridržati milostna dejanja. Ponovno sklepam, da mora vladar velikaše spoštovati, vendar ne tako, da bi s tem ozlovoljil ljudstvo. Morda se bo mnogim zdelo, da moje mnenje nasprotuje zgledom iz življenja rimskih im-

¹ Glavar stranke »Caneschijev« je bil Battista, ki je bil z umorjenim v svaštvu. 24. junija l. 1445. je ubil Annibala Bentivoglio; ljudstvo, nad tem hudodelstvom razjarjeno, ga je prijelo in ubilo.

peratorjev; med njimi bodo našli take, ki so bili izborni vladarji in duševno zelo močni, pa so kljub temu vsled zarot izgubili prestol ali pa celo življenje. Da se izognem ugovorom, se bom popečal s svojstvi nekaterih imperatorjev in z vzroki njih pogube; ne bodo v nasprotju s tem, kar sem trdil. Pri tem bom opozoril na reči, važne za tega, ki bere zgodbe tedanjega časa. Zadošča, ako vzamem v pretres tiste imperatorje, ki so vladali od Marka filozofa¹ do Maksimina, toraj sledeče: Marka, njegovega sina Komoda, Pertinaksa, Julijana, Severa, njegovega sina Antonina Karakala, Makrina, Helio-gabala, Aleksandra in Maksimina. Predvsem pripomnim: Ako se imajo vladarji v drugih državah boriti z velikaško častihlepnostjo in ljudsko razbrzdanostjo, so rimski imperatorji imeli premagati še tretjo težkočo: Pohlepnost in divjaštvo vojaštva. Ta težkoča je bila tako velika, da je pogubila mnogo imperatorjev. Ugoditi vojaštvu in ljudstvu je težko. Ljudstvo želi miru, zato ljubi zmernega vladarja. Vojaštvo pa ljubi bojevitega, objestnega, krutega in ropoželjnega vladarja, in sicer zato, da bi prejemale dvojno plačo in bi moglo zadoščati svoji pohlepnosti in krutosti. Zato so se morali pogubiti vsi imperatorji, ki že po naturi ali vsled svojih del niso imeli takšnega ugleda, da bi obvladali to in ono. Večina od njih, posebno pa novi povišanci, so skušali zadovoljiti vojaštvo in so se malo brigali za tlačeno ljudstvo, ko so občutili to težkočo. To je bilo potrebno. Ako se vladar ne more izogniti nepriljubljenosti pri enem ali drugem delu, mora storiti vse, da ne postane osovražen pri obeh. Če tudi tega ne zmore, se mora izogniti vsaj temu, da ga ne bodo sovražili nabolj mogočni v državi. Zato so se novi povišanci med imperatorji, ki so bili potrebni izredne dobrohotnosti, rajši prilizovali vojaštvu kot pa ljudstvu. To jim je bilo koristno le v toliko, v kolikor so z njih pomočjo pridobili na svojem ugledu. Iz teh vzrokov so Marko, Pertinaks in Aleksander, ki so bili milosrčni, pravicoljubni, sovražniki krutosti, človekoljubni in dobrohotni, našli nasilni konec, izvzemši Marka. Edino ta je živel in umrl češčen, ker je prišel do

¹ Marka Avrelij Antonin, imenovan »filozofski cesar«. Vladal je od leta 161—180. Umrl v Vindoboni (na Dunaju).

vladarstva po dednem pravu in mu zato ni bilo treba biti hvaležnemu niti vojaštvu niti ljudstvu. Razven tega so ga krasile mnoge čednosti; znal je ves čas svoje vlade pravilno zamejiti oba dela; nikoli ni bil niti osovražen niti zaničevan. Pertinaks pa je bil izvoljen imperatorjem proti volji vojaštva, ki ga je bil Komod navadil na razuzdanost; zato se ni moglo sprijazniti s poštenim življenjem, ki ga je hotel zopet uvesti. To je izzvalo srd. Bil je tudi zaničevan vsled svoje starosti in padel je takoj spočetka svojega vladarstva.¹ Vredno je pripomniti, da izzoveš sovrašтво ravnotako z dobrimi kot s slabimi dejanji. Vladar, ki se hoče vzdržati na prestolu, je večkrat prisiljen storiti kaj slabega, kakor sem dejal že zgoraj; zakaj, ako je tista večina ljudstva, vojaštva ali pa velikašev, ki mu je v oporo, pokvarjena, se ji mora udati in jo zadovoljiti. V tem slučaju poštena dejanja niso umestna. Preidimo k Aleksandru,² ki je bil tako dober, da ga hvalijo tudi zaradi tega, ker pod njegovo štirinajstletno vlado ni bil nihče usmrčen brez pravilne obsodbe. Imeli pa so ga za mehkužneža; tudi so pravili o njem, da ga obvladuje mati. Zato so ga zaničevali. Vojaštvo se je proti njemu zarotilo in ga ubilo.

Sedaj premotrimo nasprotno značaje: Komoda, Severa, Antonina Karakala in Maksimina. Vsi ti so bili kruti in grabežljivi. Da zadovolje vojaštvo, so mrcvarili ljudstvo na vse mogoče načine. Vsi pa so, izvzemši Severa, umrli nasilne smrti. Sever je imel toliko vrlin, da ga je vojaštvo vzljubilo; čeprav je ljudstvo tlačil, je srečno vladal. Njegovim vrlinam se je divilo vojaštvo in ljudstvo; osupneno ljudstvo ga je občudovalo, vojaštvo pa spoštovalo in bilo ž njim zadovoljno. Ker so bila njegova dejanja prav izredna za novega povišanca kot je bil on, bom na kratko razložil, kako dobro je znal posnemati lisjaka in leva. Že zgoraj sem trdil, da je to vladarju potrebno. Ko je Sever spoznal Julijanovo³ strahopetnost, je pregovoril armado v Slavoniji, kateri je poveljeval, da gre ž njim v Rim maščevat smrt Pertinaksovo, katerega je umorila telesna straža. Pod to pretvezo in ne da bi izdal

¹ Pertinaks je vladal le tri mesece leta 193.

² Aleksander Sever je vladal od leta 222. do 235.

³ Didio Julijan si je po smrti Pertinaksa cesarsko čast kupil.

svojo pravo namero, da namerava sam zasesti cesarski prestol, je spravil armado na pot v Rim. Še predno se je zvedelo za njegov odhod je bil že v Italiji. Prišedšega v Rim, ga je prestrašeni senat izvolil imperatorjem, Julijana pa so ubili. Sever je moral premagati še dve težkoči, ako je hotel zagospodariti nad vso državo. Prvo v Aziji, kjer se je poveljnik tamošnjih armad Nigro, izklical za cesarja, drugo na zapadu, kjer je Albin stremel po cesarski časti. Zdelo se mu je prenevarno, da bi se razkril kot sovražnik obeh; zato se je odločil, da Nigra napade, Albina pa prevari. Le temu je torej pisal, da ga je senat sicer izvolil imperatorjem, da pa hoče to čast deliti ž njim. Dal mu je cesarski naslov, senat pa ga je izvolil njegovim tovarišem. Albin je vzel vse to resno. Ko pa je Sever premagal in pogubil Nigra ter pomiril Orient, se je, vrnivši v Rim, v senatu pritožil nad Albinom, češ, da ga je hotel zavrtno umoriti in se je toraj izkazal nehvaležnega za prejete dobrote. Za svojo grdo izdajstvo da zasluži kazen. Poiskal ga je na Francoskem¹ ter mu vzel čast in življenje.

Kdor Severova dejanja natančno prouči, bo spoznal, da je bil levje pogumen in lisičje zvit. Vsakdo se ga je bal in častil, armada pa ga ni mrzila. Ni se toraj čuditi, da je ta novi povišanec obvladoval tako veliko državo. Ščutil ga je velik ugled pred mržnjo, koju bi mogle izzvati med ljudstvom njegove plenitve. Njegov sin Antonin² je istotako imel lepa svojstva; vsled njih ga je ljudstvo občudovalo, vojaštvo pa ljubilo. Bil je vojščak ki je rad prenašal največje napore; preziral je vsako finejšo hrano in drugačno pomehkuženje. Zato ga je vojska ljubila. Bil pa je tako nečuvno divji in krut, da je ob raznih prilikah pomoril velik del ljudstva v Rimu in vse prebivalstvo Aleksandrije, vsled česar ga je zasovražil ves svet. Tudi ti, ki jih je imel okolo sebe so se tresli pred njim. Neki centurij ga je končno ubil v pričo njegove armade. Pripomnim, da se vladar takšnim ubojstvom ne more izogniti, ker jih izvrše odločni ljudje s premislekom. Vsakdo, ki mu ni do lastnega življenja ga lahko izvrši. Vendar

¹ V Lijonu, na Francoskem; bil je priveden v Rim in obglavljen.

² Antonin Karakala je vladal od leta 211. do 217. Bil je velik krvo-
ločnež.

se vladar takihle ubojev nima preveč bati, ker so zelo redki. Ne sme pa biti krivičen enemu izmed teh, ki so okolo njega, v njegovi vladarski službi, kakor je to zagrešil Antonin. On je namreč omenjenemu centuriju sramotno ubil brata, njemu samemu pa vsak dan grozil, kljub temu pa mu zaupal svojo telesno stražo. To je bila življenju nevarna vratolomnost, ki se je tudi res slabo končala.

Preidimo h Komodu,¹ ki bi lahko vladal brez težkoč, kajti zasedel je prestol po dednem pravu kot Markov sin. Njemu bi zadoščalo, da bi sledil očetovim stopinjam; ljudstvu in vojaštvu bi bilo s tem ustrezno. Ker pa je bil krut in poživljen, se je prilizoval vojaštvu, kateremu je dovolil vsakovrstne razbrzdānosti, da je nasitil tudi svojo lastno ropāželjnost in je mogel opleniti ljudstvo. Na drugi strani pa je zamaril svoje dostojanstvo. Večkrat je nastopil v gledališču, kjer se je bil z gladijatorji; storil je tudi marsikaj drugega, kar se ni skladalo z njegovo cesarsko častjo. Vsled tega ga je vojaštvo preziralo. Pri enih osovražen, od drugih preziran, je padel kot žrtev zarote. Ostane mi še Maksimin,² ki je bil zelo bojevit človek. Ker je vojaštvu mrzela Aleksandrova mehkužnost — o njem sem govoril že zgoraj — je bil po njegovi smrti izvoljen imperatorjem. Pa ni bil dolgo. Zaradi dveh reči so ga mrzeli in zaničevali: Prvič, ker je bil v svoji mladosti v Traciji ovčji pastir (to je bilo splošno znano in ga je poniževalo v očeh vseh); drugič, ker je ob nastopu vlade odlašal priti v Rim, da zasede prestol. Bil je tudi velik okrutnež, ki je po svojih prefektih v Rimu in povsod drugje v državi, zagrešil veliko krutostij. Ker ga je ves svet preziral zaradi njegovega nizkega pokolenja in ga sovražil vsled njegove krutosti, se je uprla najprej Afrika, za njo pa senat z rimskim ljudstvom; končno se je zarotila cela Italija proti njemu. Zaroti se je pridružila tudi njegova armada, ki je pri obleganju Ogleja imela težkoče, sita njegovih krutostij. Njegovi številni sovražniki so jo opogumili, da ga je ubila.

O Heliogabalu, Makrinu in Julijanu ne bom govoril; bili so nizki ljudje, ki so kmalu zopet izginili. Sklepam to raz-

¹ Vladal od leta 180. do 192.

² Vladal od leta 235. do 238.

motrivanje in rečem, da dandanes vladarji nimajo posebnih težkoč z vojaštvom, ki bi ga morali zadovoljevati na izredne načine. Čeprav ga morajo upoštevati, vendarle ž njim nimajo izrednih težkoč, ker nimajo armad, ki bi bile z vlado in z upravo dežel tako zraščene kot so bile rimske. Tedaj je bilo potrebno najprej zadovoljiti vojaštvo, potem šele ljudstvo, katero ni imelo takšne moči. Sedanji vladarji izvzemši Turka in sultana,¹ pa morajo najprvo zadovoljiti ljudstvo, ki ima večjo moč kot vojaštvo. Izvzamem Turka ki ima stoječo vojsko dvanajsttisočih pešcev in petnajsttisočih konjenikov,² od katerih je zavisna varnost in moč njegove države. Ne glede na vse druge svoje podanike si mora ohraniti njihovo prijateljstvo. Podobno egiptovski sultan, ki je povsem odvisen od vojaštva. Tudi on si mora brez ozira na ljudstvo ohraniti prijateljstvo svoje vojske. Njegova država je popolnoma drugačna od drugih vladavin. Nalikuje papežu, ki ni niti dedni vladar niti ga ne moremo šteti med nove vladarje. Njegovi dediči in nasledniki namreč niso sinovi, temveč novega vladarja izvolijo tisti, ki so v to opravičeni. Ker je ta uredba že stara, vladavina ne more veljati za novo, kajti nima takšnih potežkoč, kakršne imajo le te. Čeprav je vladar nov, državne uredbe so stare; in vse je urejeno takó, kot bi bil vladar deden.

Pa povrnimo se k predmetu. Vsakdo, ki premisli tole razmotrivanje, bo spoznal, da so se imenovani imperatorji pogubili, ker so bili ali osovraženi ali pa zaničevani. Vsakdo bo razumel — ker so eni postopali tako, drugi zopet drugače — zakaj so nekateri od teh in onih končali srečno, drugi, od teh in onih, pa nesrečno. Pertinaksu in Aleksandru, ki sta bila nova vladarja, je bilo brez haska in celo v škodo, da sta posnemala Marka, ki je bil dedni vladar. Podobno je bilo Karakalu, Komodu in Maksiminu pogubno posnemati Severa, ker niso imeli tolikšnih vrlin, da bi mu mogli slediti.

¹ Egiptovski zadnji sultan, Tuman Bey, je bil leta 1517. pri Kahiri poražen od turškega sultana Selima I. Egipt se je na to združil z ostalim turškim cesarstvom. Leta 1914. so Angleži zopet vzpostavili egiptovskega sultana pod svojo vrhovno oblastjo.

² Misli na znano vojaško četo janičarjev.

Novi vladar ne more posnemati Marka, a ni mu potrebno slediti Severu. Toda od Severa mora povzeti to, kar potrebuje za utrditev svoje države, od Marka pa ono, kar bo v prid in v slavo, da si more obdržati svojo že čvrsto in urejeno državo.

XX. Ali so vladarju trdnjave in mnoge druge varnostne uredbe koristne ali škodljive?

Da si vladarstvo zagotové, so nekateri vladarji svoje podanike razorožili; drugi zopet so podjarmljene dežele razdvojili v stranke. Nekateri so negovali odpor proti samim sebi, drugi zopet so si skušali pridobiti tiste, ki so bili takoj spočetka njihove vlade nezanesljivi. Eni so zidali trdnjave, drugi so jih podirali in rušili. Četudi se o teh rečeh ne more imeti nobene stalne sodbe, ker je zavisna od razmer v tistih državah, v katerih so takšne odločbe potrebne, bom vendarle razpravljajal o njih v kolikor pripušča snov.

Novemu vladarju ni nikoli kazalo, da svoje podanike razoroži, obratno, vedno jih je obročil, ako jih je našel razorožene. Kajti ako jih obrožiš, bo njihovo orožje služilo tebi. Nezanesljivi postanejo zvesti, one pa, ki so ti udani, potrdiš v njihovi zvestobi. Podaniki postanejo tvoji privrženci. Ker pa ne moreš obročiti vseh podanikov, moraš te, ki si jih za to izbral, posebno odlikovati; glede ostalih si lahko brez skrbi. Ta dvojni postopek ti bo zagotovil udanost obročanih; ostali pa ti ne bodo tega zamerili, uvidevši, da moraš tiste, ki so v večji nevarnosti in imajo večje dolžnosti bolj upoštevati. Kdor pa podanike razoroži, jih tudi razžali. Kajti s tem pokaže svojo nezaupnost do njih, ali vsled njihove neznanosti ali pa njihove nezvestobe. Eno in drugo mišljenje pa te osovraži. Vladar ne more biti brez orožja, zato si mora nabrati najemnikov. O njihovih svojstvih sem že govoril. Pa če bi bila ta najeta vojska tudi brez napake, ni nikoli dovolj močna in številna, da bi te mogla hkrati braniti pred močnim vnanjim sovražnikom in pred nezanesljivimi podaniki. Novi vladarji so vsled tega v novo pridobljenih deželah vedno

obročili podanike, kar sem že povedal. Zgodovina je takih zgledov polna. Če pa vladar osvoji deželo, ki jo priklopi svoji stari državi kot nov člen, je nujno, da odredi razoroženje; izvzeti mora le tiste, ki so mu pomagali pri osvajanju. Prav pa je, da sčasoma in prilično uspava in zmehča tudi te ter končno vse tako uredi, da bo vse vojaštvo iz njegove stare države.

Najmodrejši med našimi predniki so trdili, da se mora Pistojo vladati s strankarsko razdvojenostjo, Piso pa s trdnjavskimi utrdбами. Zato so v podjarmljenem mestu gojili razprtije, da so ga lažje obvladali. To je bilo mogoče dobro v tistem času, ko je bilo v Italiji še nekakšno ravnovesje. Ne verujem, da bi bil ta nauk primeren tudi za sedanost, in sicer za to ne, ker strankarstvo ne more roditi dobrih sadov. Obratno, v svoji notranjosti razdvojena mesta se hitro izgube, ko se pojavi vnanji sovražnik. Vedno se bo namreč slabejša stranka pridružila vnanjemu sovražniku, druga pa ne bo dovolj močna, da to zabrani. Mislim, da so navedeni vzroki napotili Benečane, da so v podjarmljenih mestih gojili stranki Guelfov in Ghibellinov. Akoravno niso dopuščali, da bi prišlo do krvoprelitja, so vendarle negovali strankarsko razdrmanost v namenu, odvrniti meščanstvo, da bi se združeno uprlo njihovemu gospodstvu. Namera se jim ni obnesla. Kakor hitro so bili pri Vailà tepeni, se je ena stranka opogumila in jim odvzela gospodstvo. Podoben postopek dokazuje, da je vladar slaboten. Močne vladavine podobnih razprtij ne trpe, ker so koristne le v mirnem času, da se more podanike poljubno vladati. Ko pa pride vojni čas, se izkaže, da je bilo takšno vladanje kvarno.

Nedvoumno je, da postanejo vladarji veliki, ko premagajo nastale težkoče in ovire. Ako hoče sreča napraviti novega vladarja, ki je ugleda še bolj potreben kot deden vladar, velikega, mu nakloni sovražnike, kateri ga napadejo; pride v položaj, da jih premaga in se po lestvi, ki so mu jo pristavili drugi, povspne še višje. Vsled tega so nekateri mnenja, da mora modri vladar, ko se mu ponudi priložnost, na lokav način podkuriti svoje sovražnike; ko jih premaga je še mogočnejši. Posebno novim vladarjem so tisti bolj zvesti in ko-

ristni, ki so bili spočetka njih vladarstva nezanesljivi, kot pa oni, ki so bili njih privrženci. Pandolfo Petrucci, vladar Siene,¹ je vladal bolj s tem, ki so veljali za nezanesljive kot pa z drugimi. Toda o tem ni mogoče izčrpno govoriti, ker je vse odvisno od razmer. Rečem le, da si vladar z lahkoto pridobi tiste, ki so mu bili spočetka nasprotni, če so potrebni njegove opore. Večina od njih je prisiljena, da mu zvesto služi, ko uvidijo, da morajo z dejanji popraviti slabo mnenje, ki ga ima vladar o njih. Na ta način ima vladar več koristi od teh kot od onih, ki se čutijo popolnoma varne v njegovi službi in vsled tega zanemarjajo njegove zadeve. Ker že predmet zahteva ne smem opustiti opozoriti vladarja, ki je osvojil novo državo s pomočjo njenega prebivalstva, da dobro premisli vzroke, ki so ga privedli do tega. Če privrženstvo ni bilo naravno, temveč je izviralo le iz nezadovoljnosti z dosedanjim gospodstvom, si bo le s trudom in velikimi težkočami ohranil prijateljstvo, ker privržencev ne bo mogel zadovoljiti. Če dobro premostrimo stare in nove zgodbe bomo spoznali, da je lažje si pridobiti prijatelje med tistimi, ki so pod prejšno vlado bili zadovoljni in so ti vsled tega nasprotovali kot pa med onimi, ki so bili pod prejšnim režimom nezadovoljni, so zaradi tega postali tvoji prijatelji in ti pomagali pri osvojitvi.

Vladarji so imeli navado zidati trdnjave, ki naj bi njih gospodstvo utrdile še bolj. Trdnjave so uzda in zavora za napadalce ter nudijo varno zavetje v slučaju presenetljivega napada. Te navade ne bom grajal ker je že stara. Kljub temu je naša doba videla, da je gospod Niccolò Vitelli podrl dve utrdbi v Città di Castello,² da se je mogel tam vzdržati. Guid' Ubaldo, vojvoda v Urbinu,³ vrnivši se v deželo iz

¹ Pandolfo Petrucci (1450—1512) je postal vladar Siene leta 1500., ko je poprej ubil svojega tasta Nicolò Borghese.

² Niccolò Vitelli, načelnik pustolovcev, si je s pomočjo rodbine de' Medici podvrnil Città di Castello. Papež Sikst IV. ga je leta 1474. od tam pregnal. Po njegovi smrti se je Vitelli vrnil in ukazal podreti dve utrdbi, ki jih je bil sezidal papež.

³ Guid' Ubaldo di Montefeltro, od leta 1482. vojvoda v Urbinu. Leta 1502. ga je od tod pregnal Cesare Borgia.

katere ga je pregnal Cesare Borgia, je podrl vse utrdbe do tal, ker je sodil, da bo brez njih težje zopet izgubil vladavino. Ravnotako je napravil Bentivoglio po svojem povratku v Bologno.¹ Trdnjave so toraj koristne ali pa tudi ne, kakršni so pač časi. Ako ti na eni strani koristijo, so ti škodljive na drugi. S to rečjo je takole: Tisti vladar, ki se lastnega ljudstva bolj boji kot pa vnanjih sovražnikov, mora zidati trdnjave. Oni pa, ki pred ljudstvom nima strahu jih lahko opusti. Rodbini Sforza je in še bo grad v Milanu,² ki ga je sezidal Francesco Sforza, več škodoval kot ves drug nered v tej vladavini. Najboljša trdnjava je ta, ako te ljudstvo ne sovraži. Kajti tistemu, ki je pri ljudstvu osovražen ne pomagajo nobene utrdbe; vedno se najde tujec, ki prihiti ljudstvu na pomoč, kakor hitro se pobuni. Naša doba ne pozna vladarja, ki bi mu trdnjave koristile, izvzemši morda grofico di Furlí.³ Ko je bil njen mož, grof Girolamo umorjen, se je rešila v trdnjavo; tam je počakala na pomoč iz Milana, s kojo je zopet vzpostavila svoje vladarstvo. Tisti čas ni nobeden tujec utegnil priti upornemu ljudstvu na pomoč. Pózneje se je izkazalo, da utrdbe tudi za njo niso imele pomena. Ko jo je namreč napadel Cesare Borgia, se je nji sovražno ljudstvo pridružilo tujcu. Za njo bi bilo boljše, če bi bila priljubljena pri ljudstvu kot pa, da je imela trdnjavo.

Ko vse to preišljam, hvalim tega, ki trdnjave zida, in onega, ki jih opušča. Grajam pa vsakogar, ki se zanaša na nje, pa se malo briga za to, ako ga ljudstvo sovraži.

¹ Papež Julij II. je pregnal Giovannija Bentivoglio iz Bologne leta 1506. Njegova rodbina se je vrnila v mesto leta 1511.

² Conte Francesco Sforza je sezidal v Milanu znani kastel. Njegovi potomci so toliko zaupali temu zavetišču, da so slabo ravnali z ljudstvom; torej jim je bil v škodo.

³ Contessa di Furlí (Katarina Sforza), žena Girolama Riaria, nečaka papeža Siksta IV. Ko so zarotniki umorili njenega moža, jih je zvijačno premotila in se polastila trdnjave. V njej je počakala na pomoč, ki jo je privedel Ludovico Sforza iz Milana. Leta 1499. se je nezadovoljno ljudstvo uprlo znova in je poklicalo na pomoč Cesare Borgia. Grofica se je zopet zatekla v grad, katerega pa je Borgia zavzel (leta 1500.).

XXI. Zaradi česa postane vladar slaven?

Najbolj spoštovan postane vladar vsled velikih podvzetij in sijajnih činov. V naši dobi imamo Ferdinanda aragonskega, španskega kralja. Skoro ga lahko smatramo za novega vladarja, ker se je od slabotnega kneza povspel do najmogočnejšega krščanskega kralja vsled svojih slavnih činov. Ako premotrimo njegova dejanja bomo spoznali, da so velika, nekatera celo prav izredna. Spočetka svoje vlade je napadel Granada; s tem podvzetjem je postavil temelj svoji bodoči veličavi. Započel ga je polagoma in brez strahu, da bi ga kdo motil pri tem poslu. S to vojno je duševno omamila kastiliške barone, ki so vspricho vojnih dogodkov prezrli novotarije, ki so se med tem vršile doma. Njegov ugled in njegova premoč nad njimi sta neopaženo narasla. S cerkvenim in ljudskim denarjem je vzdrževal svojo vojsko ter je v dolgoletni vojni položil temelj svoji obroženi moči, katera mu je pozneje donesla slavo. Vrhutega je, da se more pripraviti na še večja podvzetja — neprestano se sklicujoč na vero — izvršil pobožno krutost: izgnal in oplenil je sebi podložne Mavre.¹ Bolj strašnega in redkega čina ne poznam. Pod ravnoisto pretvezo je napadel Afriko,² je začel vojno v Italiji in je končno naskočil Francijo. Tako se je spuščal v vedno večje načrte. S tem je dosegel, da so bili njegovi podaniki neprestano pozorni na vojne uspehe, vsled katerih so ga občudovali. Njegova dejanja so izvirala drugo iz drugega, tako da ni moglo priti ničesar vmes; ljudje niso imeli niti časa in odmora, da bi mu mogli nasprotovati. Vladarju je tudi v veliko korist, ako v notranji državni upravi učini kaj posebnega in sicer podobno, kakor se pripoveduje o gospodu Bernabu iz Milana.³ Kadar se mu je namreč nudila priložnost,

¹ Zgodovinsko dejstvo je, da je visoko kulturne Mavre leta 1501. pregnal iz Španije pod pretvezo vernega katoličanstva.

² Leta 1509.

³ Bernabo je bil od leta 1354. regent v Milanu skupaj s svojima bratoma Matteom II. in Galeazzom. Po Matteovi smrti sta vladala ostala dva brata, dokler ni umrl tudi Galeazzo (1378). Sin slednjega, Conte di Virtù, je svojega strica Bernaba leta 1385. zaprl in zastrupil. O Bernabu se ne vé dosti dobrega. Bil je znan, da je svoje podanike na izredne in bizarne načine odlikoval ali pa kaznil. Stari pisatelji vsled tega mnogo govore o njem.

koga odlikovati ali pa kaznovati zaradi izrednih dejanj v meščanskem življenju, je to vedno storil na način, da se je o tem veliko govorilo. S svojimi dejanji mora vladar o sebi razširiti glas, da je velik in izboren mož.

Zelo spoštovan je tudi tisti vladar, ki se izkaže kot odločen prijatelj ali pa sovražnik, to je, ako se brez dolgih pomislekov postavi na stran enega proti drugemu. Taka odločnost je vedno koristnejša kot pa nevtralnost. Ako se spoprime dva mogočna soseda nastane vprašanje, ali imaš povod se zmagovalca bati ali ne. V obeh slučajih bo bolj v prid, ako se odločiš in srčno ter odkrito pridružiš enemu od obeh. V prvem primeru, ako se namreč ne odločiš na nobeno stran, boš plen zmagovalca na veselje in v zadovoljstvo premaganca; nikamor več se ne moreš zateči. Zmagovalcu ni do nezanesljivega prijatelja, ki ga v nesreči zapusti. Premagani pa te ne mara, ker nisi hotel ž njim deliti njegove usode z orožjem v roki. Etolijci so nahujskali Antijoha, da je pridrl na Grško z namenom, da odtod prežene Rimljane. Antijohij je po svojih poslanikih skušal pregovoriti Ahejce, prijatelje Rimljanov, da bi ostali nevtralni. Obratno pa so jih Rimljani prepričevali, da se morajo bojevati na njih strani. Ahejci so se posvetovali o tem na svojem zboru; tu je rimski poslanik¹ odgovoril Antijohovemu, ki je priporočal nevtralnost, sledeče: »Priporoča se vam nevtralnost kot najboljša in za vašo državo najkoristnejše izhodišče; slabjšega sveta vam ni bilo mogoče dati. Pomislite, da boste ostali brez hvaležnosti in časti zmagovalčev plen, ako se ne udeležite vojne«. — Vedno ti neprijatelj priporoča nevtralnost, prijatelj pa zahteva, da mu pomagaš z oboroženo roko. Neodločni vladarji navadno ostanejo nevtralni, da bi se izognili trenutni nevarnosti, pa se vsled tega najčesče pogube. Ako se vladar odločno postavi na eno stran in njegov zaveznik zmaga, postane seveda od njega odvisen, toda med njima se splete vez ljubavi. Ljudje niso tako nepošteni, da bi svojega zaveznika potlačili na tako nehvaležni način. Tudi so zmage redko tako popolne, da zmagovalcu ni treba imeti nobenih

¹ Tit Kvincij Flammij.

ozirov, predvsem na pravičnost. Ako pa je tvoj zaveznik premagan in ti svojo državo izgubiš, boš od njega lepo sprejet. Pomagal ti bo kolikor je v njegovi moči; mogoče je, da postaneš z njegovo pomočjo zopet srečen. V drugem primeru pa, kadar so si bojujoče se stranke enake, tako da se zmagovalca ni bati, je tembolj modro, ako se odločiš na eno stran; sicer utegne biti eden uničen s pomočjo nekoga, ki bi ga moral rešiti, da je pameten. Ako zmaga, je od tebe odvisen; skoro nemogoče je, da ne bi zmagal s tvojo pomočjo. Pripomniti moram, da se vladar nikoli ne sme vezati s takšnim, ki je močnejši od njega, v namenu, da napadeta tretjega; izvzemši ako ga v to primora sila. Kajti ako zmaga zaveznik, postaneš njegov vjetnik. Vladar pa mora, ako je le možno, preprečiti, da bi bil odvisen od drugih. Benečani so se zvezali s Francijo proti milanskemu vojvodu. To je bilo nepotrebno; zato so propadli. Če je pa sila, kakor je bila Florenci, ko so papež in Španci napadli Lombardijo,¹ potem je taka zveza nujna. Nikoli naj nobena država ne računa s kakšno gotovostjo, ampak naj pomisli, da je vse dvomno. Zakaj na svetu je tako, da se nikoli ne izogneš nepriliki, ne da bi zašel v drugo. Razsodnost je v tem, da znaš med neprilikami izbrati najmanjšo.

Nadalje mora vladar ljubiti vrline in častiti izborne može vsake stroke. Svoje podanike mora vzpodbujati, da se resno posveté svojim poslom, bodi v trgovini bodi v poljedelstvu in v vsaki drugi obrti; da ne bodo zanemarili svojih posestev iz strahu, da jih izgube; da ne bodo opuščali trgovine iz strahu pred davki. Celo nagraditi mora tiste, ki ustanove nova podjetja. Vedno mora misliti, kako bi povzdignil svoje mesto ali pa državo. Vrh tega mora v primernih letnih časih svoje podanike razvedriti s svečanostmi in zabavami. Ker je vsako mesto razdeljeno na cehe, mora jemati ozir na vse in se tupatam udeleževati njihovih sestankov. Sploh naj bo zgled človekoljubnosti in dostojanstva. Pri vsem tem pa ne sme pozabiti na svoje veličanstvo, ki ga nikoli ne sme zanemariti.

¹ Se nanaša na vojno »Syete zveze« leta 1512. Ostrašena Floréncia je zapustila svojo zaveznico Francijo; ni pa imela poguma, da bi se pridružila njenim sovražnikom. Ostala je nevtralna, vsled česar je bila potlačena.

XXII. Vladarjevi tajniki.

Za vladarja je izbira ministrov silno važna; od njegove razumnosti je zavisno ali so dobri ali pa ne. O vladarju in njegovem razumu se dobi prvi utis pri ljudeh, ki jih je zbral okoli sebe. Ako so zmožni in zanesljivi bo vedno tudi sam veljal za pametnega moža, ker jih je pravilno presodil in si znal zagotoviti njihovo zvestobo. Če so njegovi ministri drugačni, nihče ne bo imel o njem dobre sodbe, ker je pri tej izberi napravil prvo napako. Kdor je poznal gospoda Antona da Venafro,¹ ministra Pandolfa Petruccija, vladarja Siene, je imel zadnjega za zelo razumnega moža, ker si je izbral tega ministra. Imamo tri vrste glav. Prva vrsta razume vse sama po sebi; druga vrsta razume, kar ji razlože drugi; tretja vrsta ne razume ničesar, niti sama po sebi niti s pomočjo drugih. Prva vrsta je izvrstna, druga prav dobra, tretja ne šteje nič. Ako Pandolfo ni spadal med prvo vrsto, je prav gotovo med drugo. Kajti kdor zna razlikovati dobro in slabo v delih in besedah drugih, zna tudi presoditi, čeprav ni iznajdljiv duh, slaba in dobra dejanja svojih ministrov, zadnja pohvaliti, druga pa kaznovati. Nobeden minister si ne upa ga varati. Zato ostane dober.

Če bi me kdo vprašal, kako se more ministre nezmotno presojati, bi mu odgovoril sledeče: Ako uvidiš, da minister misli bolj na samega sebe kot pa na tebe, da povsodi išče le svoje osobne koristi, potem vedi, da ne bo nikdar dober svetovalec, da mu toraj ne smeš zaupati. Ta, ki si mu poveril vlado, nikoli ne sme misliti na sebe, temveč vedno le na vladarja in na njegovo korist. Obratno pa mora vladar misliti nanj, da mu ostane zvest. Nakloniti mu mora časti in bogastvo; izkazati mu mora svojo hvaležnost in mu priznati delež na časti in vodstvu državnih poslov, tako da uvidi, da mu brez vladarja ni obstanka. Zelo češčen, ne bo stremel

¹ Antonio Giordano da Venafro, rojen l. 1459. v Venafro, provinca Campobasso, umrl l. 1530. Bil je profesor v Sieni, pozneje svetovalec Pandolfa Petruccija.

še višje, bogat ne bo hrepenel po še večjem bogastvu, visoko stoječ, se bo bal vsake državne spremembe. Ako so ministri takšni, vladarji pa ž njimi tako ravnajo, smejo zaupati drug drugemu, sicer bo konec vedno slab, za enega ali pa drugega.

XXIII. Prilizovalcem se je treba izogniti.

Tega važnega poglavja ne morem preiti; tiče se napake, ki se ji vladarji le redkokdaj izognejo, ako niso zelo pametni in nimajo dobre izbire. Gre za prilizovalce, ki so jih vladarski dvori polni. Ljudje se tako zelo dopadajo samim sebi in so pri tem tako zmotni, da se le težko ubranijo te kuge. Če pa se hočeš prilizovalcev otresti, prideš v nevarnost, da boš preziran. Ubraniš se jih samo na tak način: Pokazati moraš da te resnica ne žali. Če ti pa vsakdo sme povedati resnico, bo zopet trpel tvoj ugled. Razumen vladar se mora držati tretje poti. Svojo vlado mora sestaviti iz modrih mož in zgolj njim dovoliti, da govore ž njim odkrito; toda samo o tem o čemer jih vpraša. Sam jih mora izpraševati o vsem in poslušati njihova mnenja; odločati pa mora sam po svojem proudarku. Z vsakim od teh svetovalcev mora občevati tako, da spoznajo: čimbolj so prostodušni, tembolj se uveljavijo. Ni mu treba, da bi razven teh poslušal še koga drugega. Na že odločene zadeve naj se ne vrača in njegovi ukrepi naj veljajo za neprekljicljive. Kdor dela drugače, ga bodo prilizovalci pogubili ali pa bo zapadel preziru vsled nestalnosti v svojih nazorih in omahovanju v svojih ukrepih. Naj navedem primer iz naše dobe. Duhovnik Luca,¹ zaupnik sedanjega cesarja Maksimilijana, je pripovedoval o njem, da se nikoli z nikomur ne posvetuje in vendar ničesar ne ukrene po svojem. To vsled tega, ker dela ravno obratno od onega, kar sem priporočil zgoraj. Cesar je namreč molčeč mož, ki svojih načrtov nikomur ne razodene in nikogar ne vpraša o

¹ Luca Rainaldi ali dé' Rinaldi, Maksimilijanov poslanik. Macchiavelli je govoril ž njim na Tirolskem, kjer se je mudil v diplomatskih poslih florentinske republike.

njih po njegovem mnenju. Ko pa jih začne udejstvovati in jih polagoma razkrije, mu začne nasprotovati njegova okolica. Ker je popustljivega značaja, ga je lahko pregovoriti, da odneha. Iz tega sledi, da bo jutri uničil, kar je danes započel, Nikoli se ne vé za njegove namere; na njegove ukrepe pa se ni zanašati.

Vladar si toraj mora pustiti svetovati; toda samo takrat, kadar hoče sam in ne kadar hočejo drugi. Zavrnuti mora vsakogar, ki bi se nepozvan predrznil mu svetovati v katerikoli reči. Sam pa mora pridno povpraševati in pri odgovorih biti potrpežljiv poslušalec še tako prostodušne resnice. Ako slutiti, da mu jo zakrivajo iz postranskih vzrokov, se mora tudi razsrditi če treba. Nekateri mislijo, da je marsikak vladar prišel na glas pametnega moža vsled svojih dobrih svetovalcev in ne zaradi lastnega razuma; pa so brez dvoma v zmoti. Zakaj tole splošno pravilo nikoli ne ukani: Vladarju, ki sam ni moder, se tudi ne dá dobro svetovati, izvzemši morda, ako bi se slučajno popolnoma prepustil enemu samemu, zelo razumnemu človeku. V tem primeru se mu utegne goditi dobro; toda najbrže ne dolgo, ker bi mu ta upravitelj kmalo iztrgal vladarstvo. Vladar, ki sam ni dovolj moder in ima več svetovalcev, ne bo nikoli dobil soglasnih nasvetov, pa jih tudi sam ne bo znal spraviti v sklad. Sleherni svetovalec misli na svoje namene, ki so vladarju nepoznani in jih toraj ne more presoditi. Drugačnih svetovalcev pa ni nikjer na svetu. Zakaj po svoji naturi so ljudje slabi, ako jih kakršnakoli sila ne popravi. Iz tega sklepam, da so dobri nasveti, pa naj pridejo od kogarkoli, plod vladarjeve razumnosti in ne obratno, da je vladarjeva razboritost plod dobrih svetovalcev.

XXIV. Zakaj so italijanski vladarji izgubili svoje države?

Novi vladar ki razumno upošteva doslej navedene nauke, bo postal enak staremu. Svoje vladarstvo bo utrdil tako varno, kot bi vladal že od davnine. Dejanja novega vladarja vzbujajo več pozornosti, kot pa ona dednega. Ako jih ljudje spoznajo za odlična, si pridobi veliko več udanih privržencev kot stari vladarski rod. Ljudje se namreč bavijo več s sedanjostjo kot s preteklostjo. Če so s sedanjostjo zadovoljni, se za vse drugo ne menijo; postanejo odločni vladarjevi privrženci, ako so tudi sicer ž njim zadovoljni. Na ta način vživa novi vladar dvojno slavo: Prvič, ker je ustanovitelj nove vladavine; drugič, ker jo je privedel do časti, jo uredil in utrdil z dobrimi postavami, z dobro vojsko in dobrimi prijatelji ter tako ustvaril zgled drugim. Nasprotno pa pade dvojna sramota na tistega rojenega vladarja, ki je vsled svoje nezmožnosti izgubil vladarstvo.

Ako premotrimo tiste italijanske vladarje, ki so v naši dobi izgubil svoje države,¹ na primer neapoljskega kralja,² milanskega vojvodo³ in ostale, bomo najprej našli, da so vsi imeli eno skupno napako, tičočo se njih vojská; razložil sem jo obširno že poprej. Nadalje bomo našli, da je bil eden ali drugi izmed njih osovražen pri ljudstvu ali pa, če je bil pri ljudstvu priljubljen, da so bili velikaši njegovi nasprotniki. Držav, ki so tako močne, da lahko postavijo armado na bojišče, se ne izgubi brez takšnih napak. Filip Makedonski,⁴ ne oče Aleksandra Velikega, temveč oni, ki ga je premagal Tit Kvincij, v primeri z Rimljani in Grki, ki so ga napadli, ni imel velike države. Pa je vendar vzdržal večletno vojno ž njimi zato, ker je bil bojevit duh in si je znal pridobiti naklonjenost ljudstva in velikašev. Akoprav je izgubil to ali ono mesto, kraljestvo si je le obdržal.

¹ V viharnem letu 1494.

² Friderik aragonski.

³ Ludovico il Moro.

⁴ Filip V. Makedonski.

Tisti naši vladarji,¹ ki so dolgo let vladarili v svojih državah takó, da so jih izgubili, ne smejo obtoževati usode, temveč svojo lastno lenobo. V mirnih časih niso pomislili, da se časi utegnejo predrugačiti — obče človeška napaka, da se v miru ne misli na bodoče viharje —, v sili pa se niso branili, temveč so pobegnili v nádi, da jih bodo nad objestnimi zmagovalci razdražena ljudstva zopet poklicala nazaj. Ako ni nobenega drugega izhoda, je ta tudi dober. Prav pa ni zaradi njega opustiti vse druge rešilne poskuse. Saj vendar nihče ne bo hotel pasti vsled nade, da se že kdo najde, ki ga bo zopet dvignil. To se ali sploh ne dogaja, ako pa se, ni varno za tebe. Takšna obramba je strahopetna in od tebe neodvisna. Samo ona obramba je dobra, zanesljiva in trajna, ki si ji ti sam gospodar s svojim umom in svojimi vrlinami.

XXV. Upliv sreče na človeške zadeve.

Vem, da so mnogi bili in so še mnenja, da je potek dogodkov na svetu tako odvisen od usode in Boga, da ljudje s svojo pametjo nanj nimajo nobenega upliva in so glede tega brez moči. Vsled tega sodijo, da ne kaže si s tem beliti glavé, marveč, da se je treba podati svojevoljni usodi. To mnenje se je v naši dobi močno okrepilo zaradi velikih sprememb, ki smo jih doživeli in jih še doživljamo proti vsem človeškim domnevam. Ko sem o tem premišljeval, sem bil časih že blizo, da si to naziranje osvojim. Ker pa je v nasprotju s prosto človeško voljo, sodim, da obvlada usoda zgolj polovico vseh naših del, drugo polovico ali vsaj približno toliko, pa prepušča nam samim. Usoda je kakor nevarna reka: kadar naraste, poplavi ravnice, izruje drevesa, pokonča stavbišča; tukaj zemljo naplavi, drugje jo odnese. Vsakdo beži in se umiče, nihče se ji ne more zoperstavljati. Kljub temu ima človek prosto voljo, da se v mirnih časih zavaruje z nasipi in jezovi, da narasla voda najde primeren

¹ Aragonski kralji so vladali v Neapolji od leta 1435.—1500.; rodbina Sforza v Milanu pa od leta 1450.—1500.

odtok ali da poplava ne bo vsaj tako zelo razbrzdana in škodljiva. Podobno je z usodo, ki kaže svojo moč, kjer ne najde resnega odpora; razbrzda se kjer ni jezov in nasipov, ki bi jo krotili. Opazujte Italijo, ki je središče teh velikih sprememb in videli boste, da je kakor ravno polje brez nasipov in jezov. Ako bi bili to deželo branili vojaško tako krepostno, kakor Nemčijo, Francijo in Španijo, bi poplava ne povzročila tako velikih sprememb ali pa bi jih sploh ne bilo. To naj zadošča o tem, kako se v obče moremo ubraniti zle usode. Da se поблиže seznanimo s predmetom, trdim: Takle vladar je danes srečen, jutri pa bo nesrečen, kljub temu, da ni spremenil svoje narave. Mislim, da ima to svoj izvor poglavitno v vzrokih, ki sem že zgoraj obširneje razpravljaj o njih: Vladar, ki se povsem zanaša na srečo, se mora pogubiti, kakor hitro se ona obrne. Nadalje mislim, da bo tisti srečen, ki hodi s časom, nesrečen pa oni, ki zabrede v nasprotje ž njim. Zakaj ljudje hodijo za svojimi cilji — in vsakdo jih ima —, bodisi za častjo in slavo ali pa bogastvom, po različnih potih. Eden je previden, oni je vihrav, ta je nasilen, drugi je zvit, eden je potrpežljiv, oni zopet narobe; vsakdo jih lahko doseže na svoj poseben način. Vzemimo dva, ki sta enako previdna: eden doseže svoj cilj, drugi pa ne. Ravnotako se dvema različnima značajema enako dobro posreči doseči svoje cilje; prvi je bil previden, drugi pa vihrav. Vse je odvisno zgolj od časovnih razmer, s katerimi je postopek v skladu ali pa ne. Odtod prihaja, kot sem že rekel, da dva z različnim postopkom dosežeta enak uspeh; nasprotno pa od dveh enakih prvi svoj cilj doseže, drugi pa ga zgreši. V tem tiči sreča. Zakaj, kdor je oprezen in potrpežljiv in so mu razmere ugodne, bo dosegel svoj cilj. Ko pa se čas in razmere izprevržejo, bo ponesrečil, ako se ne bo znal prilagoditi času. Težko pa se najde tako razumen mož, ki bi znal ravnati s časom. Deloma vsled tega, ker ga ovirajo naravni nagoni, deloma pa zato, ker je imel na dosedanji poti srečo in toraj ne more zapopasti, da jo je treba zapustiti. Tako se na primer godi opreznemu možu, kadar zahteva čas drznosti; ker ne zna biti smel, ponesreči. Ako bi svojo naravo spremenil času in razmeram primerno,

bi se sreča nikoli ne obrnila. Papež Julij II. je bil v vseh zadevah silno vihrav in čas je bil njegovi naravi tako primeren, da je bil vedno srečen pri svojih namerah. Poglejmo le njegovo prvo podvzetje proti Bologni,¹ ko je živel še gospod Giovanni Bentivoglio. Benečani niso soglašali ž njim; španski kralj je sam mislil na enako podvzetje in se je glede njega že sporazumel s francoskim kraljem. Kljub temu je papež v svoji vihravosti zamišljeno podvzetje započel in se mu je osebno postavil na čelo. Ta drznost je zadržala Španijo in Benečane; zadnje iz strahu, prvo pa vsled pohlepa, da se more polastiti vsega neapoljskega kraljestva. Na drugi strani pa se je potuhnil tudi francoski kralj, ki ga je papež prehitel z vojno; ker je sam hotel ponižati Benečane, si je hotel ohraniti njegovo prijateljstvo. Zato mu ni mogel odreči niti svoje vojaške pomoči, ker bi ga sicer javno razžalil. Julij je toraj s svojo vihravostjo dosegel kar ne bi bil nobeden drug papež s svojo človeško pametjo. Ako bi odlašal s svojim odhodom iz Rima predno bi bilo vse dobro preudarjeno in prav urejeno, kakor bi storil vsak drug papež, bi se mu namen ne bil posrečil. Kajti francoski kralj bi našel tisoč izgovorov, ostali pa bi mu naprtili tisoč skrbi. Preidem druga njegova dela, ki so bila temu podobna, pa so se vsa srečno končala. Njegovo kratko življenje je preprečilo, da ni okusil nasprotnega. Kakor hitro bi nastopile razmere, ki bi zahtevale večjo opreznost pri izvedbi načrtov, bi se bil pogubil, ker bi ne mogel zatajiti svojih naravnih nagonov. Ker je sreča spremenljiva, ljudje pa se trdovratno drže svojega, sklepam iz tega, da se jim godi dobro tako dolgo, dokler oboje soglaša; brez tega obojestranskega soglasja pa morajo ponesrečiti. Mislim, da je vedno boljše biti drzen kot obziren; kajti sreča je kakor ženska: Ako jo hočeš obvladati, jo moraš tepsti in suvati. Vemo, da jo ta, ki tako dela prej podjarmi kot oni, ki nastopa mirno in hladno. In ker je kakor ženska, je predvsem naklonjena mladini, ki je manj oprezna in ji toraj zapoveduje z večjo pogumnostjo in drznostjo.

¹ Leta 1506.

XXVI. Osvobodite Italijo gospodstva barbarov.

Upoštevajte vse, o čemer sem razpravljajl doslej, premislite z menoj, ali so sedanje razmere v Italiji takšne, da bi mogel vstati nov vladar in bi jo pogumen in sposoben mož mogel oblikovati na novo, kar bi bilo njemu v čast, narodu pa v korist. Nabralo se je toliko prilik v prid novemu vladarju, se mi zdi, da ugodnejšega trenutka za to še ni bilo. Rekel sem, da bi se Mozesove vrline ne mogle uveljaviti, ako bi izraelsko ljudstvo ne bilo zaslužnjeno v Egiptu; da bi duševna veličina Kira ostala nepoznana, ako bi Perzijci ne bili tlačeni od Medejcev; da je Tezej postal slaven, so morali biti razpršeni Atenci. Tako je bilo tudi potrebno da se izkaže veličina italijanskega duha, ponižati Italijo, ki je danes bolj zaslužnjena, kakor so bili Hebrejci, ki je bolj tlačena, kakor so bili Perzijci, ki je bolj razpršena, kakor so bili Atenci; da je brez glave in reda pobita in oplenjena, raztrgana in pohojena in sploh posvečena vsakovrstnemu poginu. Četudi se je doslej ta ali oni izkazal, da bi lahko sodili: Poklican je od Boga kot naš rešnik — je vendarle nadaljni potek dogodkov pokazal, da ga je sreča zopet zapustila. Italija je še vedno kakor mrtva in čaka na nekoga, ki bi jo po hudih udarcih zopet ozdravil, napravil konec plenitbam v Lombardiji, izžemanju in izsiljevanju v rimski državi, neapoljskem kraljestvu in Toskani in zlečil njene že ognjone rane. Glejte, kako kliče k Bogu, da ji že vendar pošlje rešnika iz teh grozot in barske objestnosti. Glejte, pripravljena je voljno slediti zastavi, ako se najde kdo, ki jo razvije. Sedaj ni nikogar drugega, v katerega bi mogla upati, kot le vaš presvitli rod, ki bi se mogel vsled svoje sreče in velikih vrlin (negovan od Boga in cerkve, kateri sedaj vlada),¹ postaviti na čelo osvoboditve. To vam ne bo težko, ako boste sledili zgledom, ki sem jih bil tu navedel. Čeprav so ti zgledi od redkih in divnih mož, so vendarle bili tudi samo ljudje. Nobenemu izmed njih se ni

¹ Machiavelli je posvetil to knjigo Lorenzu de' Mediei. Njegova rodbina je gospodarila v bogati Florenci, njen član pa je bil tedaj papež (Lev X.),

nudila tako ugodna prilika, kakor je današnja. Kajti njih podvzetja niso bila niti pravičnejša niti lažja, Bog pa jim ni bil bolj prijazen kot je vam. Tu je pravičnost velika; kajti zgolj ona vojna je pravična, ki je potrebna; zgolj ono orožje je sveto, kadar ni nobenega drugega upanja več. Vse je dobro pripravljeno, vsled tega tudi ne bo velikih težkoč, ako si vzamete za merilo zglede, ki sem vam jih bil navedel. Razun tega so se zgodili čudeži brez primere, ki so od Boga: odprlo se je morje, oblak vam je pokazal pot, voda je privrela iz skale, mana je padala — vse v vaše poveličanje. Ostalo morate izvršiti vi sami. Bog noče izvršiti vsega sam, da nam ne odvzame naše proste volje in tistega dela slave, ki nam pritiče. In ne smemo se čuditi, ako nobeden od imenovanih Italijanov ni mogel izvršiti ono, o čemer upamo, da bo izvršil vaš presvetli rod, in ako vspricho tolikih preobratov v Italiji in številnih vojn dozdevamo, da so ugasnile vse njene vojaške vrline. To dokazuje le, da njene stare uredbe niso bile dobre in da se ni nihče našel, ki bi izumil nove. Nič ne diči novo vstalega vladarja tako, kot nove postave in nove uredbe, ki jih je sam izumil. Zaradi njih, ako so dobro utemeljene in velikopotezne, bo češčen in občudovan. V Italiji ne manjka gradiva za vse mogoče oblike. V udih je dovolj moči, ako le ne manjka glav. Poglejte v dvobojih in spopadih ono malo ljudi, koliko moči, spretnosti in iznajdljivosti je v Italijanah! Čim pa nastopijo v armadah, se ne morejo uveljaviti. To zakrivi slabi poglavarji; zakaj kdor kaj razume, noče slušati. Vsakemu pa se zdi, da zna vsaj toliko kot drugi, ker se doslej še nihče ni mogel s svojimi vrlinami in srečo povspeti nad druge. Odtod prihaja, da se v številnih vojnah zadnjih dvajsetih let ni izkazala še nobena iz samih Italijanov sestavljena armada. O tem pričajo bitke na Tari, pri Aleksandriji, Capui, Genovi, Vailà, Bologni in Maestre.¹

Ako hoče tedaj vaš presvetli rod posnemati zgled tistih, ki so osvobodili svojo domovino, je pred vsem nujno, da si

¹ Imenovane bitke, odločujoče usodo tedanje Italije, so se vršile: na Tari l. 1496; pri Aleksandriji l. 1491; pri Capua l. 1501; pri Genovi l. 1507; pri Vailà l. 1509; pri Bologni l. 1511; pri Maestre l. 1513.

oskrbite svojo lastno vojsko kot edino pravi temelj slehernega podvzetja; ni zvestejšega, pristnejšega in boljšega vojaštva. In ako je vsak izmed njih dober vojak, vsi skupaj bodo še boljši, ko bodo videli, da jim zapoveduje njihov vladar, ki jih časti in ž njimi lepo ravna. Potrebno je, se na ta način pripraviti na vojno, da nas bo mogla italijanska hrabrost ubraniti tujcev. Četudi se švicarsko in špansko pehoto smatra za strašno, imate vendarle obe napake, ki nudijo tretji uredbi ne le možnost obrambe, temveč tudi upanje, da jih premaga. Kajti Španci ne vzdrže navala konjenice, Švicarji pa se boje pehote, ki je v boju ravnotako trdovratna kot so oni sami. To je potrdila izkušnja. Španci niso mogli zadržati francoske konjenice, Švicarji pa so podlegli španski pehoti. Glede tega sicer še nimamo dovoljnih izkustev, vendar se je doprinesel mal dokaz v bitki pri Ravenni,¹ kjer je španska pehota naskočila nemške čete, ki se bojujejo po švicarskem zgledu. Španci so se namreč s svojo telesno gibčnostjo, in s pomočjo svojih malih ščitov prerili pod nemška kopja. Na ta način kriti, so napadali, ne da bi se Nemci mogli braniti. Da jim ni prišla na pomoč konjenica, bi jih bili vse pobili. Ker so nam toraj znane napake te in one pehote, svojo lahko tako uredimo, da bo kos konjenici in ne da bi imela strah-pred pešci. Tega pa ni moč doseči le z gotovo orožno opremo, temveč z novo razvrstitvijo in uredbo vojaštva. Takšne nove reči prinesejo novemu vladarju ugled in ga poveličajo.

Naj bi se ne zamudila sedanja priložnost, da spozna Italija po tako dolgem času svojega osvoboditelja. Ne morem izraziti ljubavi, s kakršno bi bil sprejet v vseh deželah, ki so tako zelo trpele vsled tujih poplav; s kakšno žejo po maščevanju; s kakšno trdno vero, s kakšno pobožno udanostjo in kolikimi solzami zahvale. Katera vrata bi se mu ne odprla, katero ljudstvo bi mu odreklo pokorščino? Čigava zavist bi se drznila mu nasprotovati? Kateri Italijan bi se upiral mu slediti? Vsakomur se studi gospodstvo barbarov. Naj se tedaj odloči Vaš presvetli rod za to zadačo s takšno srčnostjo in s takšnim zaupanjem, s kakršnim započnemo

¹ Leta 1512.

vsa pravična podvzetja, da se bo pod njenim praporom zopet oplemenitila domovina in se pod njenim okriljem uresničil Petrarkov rek:

Virtù contro a furore
Prenderà l' arme; e sia el combatter corto:
Ché l' antico valore
Nelli italice cor non è ancor morto.¹

¹ Iz speva: »Italia mia, benché il parlar sia indarno«. Prosto povedano: Krepost bo proti besu orožje pograbila; kratka bo borba, ker stara hrabrost ni v srcih italijanskih še zamrla.

